

63.5 (4Укр)

Е 886

Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся

матеріали комплексних наукових експедицій
Рівненського фольклорно-етнографічного товариства

ВИПУСК I

Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах
захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи

Культурологічна експедиція

Управління у справах захисту населення від наслідків
аварії на ЧАЕС Рівненської облдержадміністрації

Етнокультурний центр «Веснянка»
Рівненського міського Палацу дітей та молоді

Рівненське фольклорно-етнографічне товариство

Рівненське міське (незалежне) об'єднання
товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка

Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся

матеріали комплексних наукових експедицій
Рівненського фольклорно-етнографічного товариства

ВИПУСК I

Рівне - 2001

63,5(44кр)

E-886

ББК 63.59 (Укр.-4РІ)

Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся.
Рівне, Волинські обереги, 2001р. 112с.

Збірник «Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся: матеріали комплексних наукових експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства» є першим виданням матеріалів комплексних наукових експедицій членів товариства по виявленню, фіксації та збереженню історико-культурної спадщини потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи районів Рівненського Полісся.

В першому випуску читач знайде як польові знахідки, так і дослідження вчених, краєзнавців, фольклористів та етнографів про матеріальну та духовну культу цього регіону – одного з найсамобутніших в Україні.

Матеріали збірника можуть стати у пригоді викладачам вищих і середніх навчальних закладів, вчителям шкіл, етнографам, фольклористам, краєзнавцям, керівникам фольклорних колективів та усім, кому не байдужа традиційна культура нашого народу.

Упорядник та
відповідальний за випуск – Віктор КОВАЛЬЧУК

Головний редактор – Валерій СИДОРУК

Музичний редактор – Людмила ГАПОН

Технічний редактор – Олег ЗЕНЬ

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА БІБЛІОТЕКА

Інв. №

946283

ISBN 966-7518-65-5

© Віктор Ковальчук, 2001.

Ростислав ОМЕЛЯШКО

В ім'я збереження духовних скарбів народу

Українське Полісся, як складова частина ареалу прабатьківщини слов'ян, де до наших днів збереглися реліктові явища в усіх сферах матеріальної і духовної культури, належить до найунікальніших історико-етнографічних регіонів Слов'янського світу. Зрештою, самобутність цієї частини України вирізняється й сучасним народним побутом поліщуків.

Внаслідок Чорнобильської катастрофи цілий материк українського духовного буття розчинився у мертвій зоні, де зупинилася цивілізація. Понад 150 поліських сіл з їхнім неповторним культурно-історичним обличчям, пам'ятками старовини і талановитими витворами сучасників перетворилися на звалища радіоактивних відходів, приречених на поступове саморуйнування і розкрадання мародерами. Сотні інших населених пунктів розсіялися по світу, назавжди втрачаючи найдорожче – зв'язок з рідним духовним середовищем, в якому зростали і де органічно переймали мову батьків та глибинні культурні традиції, втрату яких нічим не можна компенсувати.

Проблема порятунку історичних, духовних цінностей занапащеного краю, вперше порушена у 1989р. групою фахівців-ентузіастів, отримала розвиток у Постанові Верховної Ради України «Про невідкладні заходи щодо захисту громадян України від наслідків Чорнобильської катастрофи» (01.08.1990р.). На її виконання в структурі Мінчорнобиля України створено спеціальний підрозділ – історико-культурну експедицію, яка зайнялася організацією комплексу заходів по врятуванню і збереженню етнокультурної спадщини потерпілих районів Полісся. З 1996р. ця робота продовжується в рамках Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

На початковому етапі (1992р.) за участю Київської міської організації «Зелений Світ» було організовано широкомасштабний інформаційний пошук зібраних на Поліссі історико-етнографічних матеріалів (їх зведений реєстр становить близько 40 тис. одиниць), що дало можливість з'ясувати доаварійний стан вивченості потерпілого регіону та розробити перспективну комплексну програму на 1993-2000рр.

З 1993р. історико-культурна експедиція приступила до реалізації ряду практичних заходів, спрямованих на виявлення та якнайповнішу фото-фоно-відеофіксацію різних аспектів традиційної народ-

ної культури поліщуків, запис місцевих говірок, збір антропологічних матеріалів та історико-краєзнавчої інформації про кожне зникаюче село, суцільну інвентаризацію нерухомих пам'яток історії, археології, монументального мистецтва, а також пошук на відселених територіях покинутої документальної спадщини та предметів музейного значення. Значна увага приділялася науковому опрацюванню, дезактивації та консервації зібраних пам'яток культури, впровадженню результатів польових досліджень у науковий та загальнокультурний обіг.

У цих роботах протягом минулих років брали участь різнопрофільні творчі колективи, сформовані на базі інститутів НАН України – Народознавства, Археології, Української мови, Мистецтвознавства, фольклористики та етнології, а також ряду обласних вузів, музеїв, громадських організацій.

На сьогодні комплексним дослідженням охоплено 311 населених пунктів Центрального Полісся (62 села зони відчуження, 65 сіл зони обов'язкового відселення та 184 населених пунктів у інших зонах радіоактивного забруднення). В десятках поліських сіл проводився вибірковий тематичний збір фольклорних та етнографічних матеріалів. В результаті створено значну джерельну базу: де - понад 850 аудіокасет із фольклорно-етнографічними та лінгвістичними записами, близько 20 тисяч фотографій та 270 годин відеозаписів, декілька тисяч архівних документів та 7,5 тисяч експонатів. У руслі програми інвентаризації нерухомих пам'яток історії та культури обстежено 480 населених пунктів Українського Полісся, де проінвентаризовано понад 960 об'єктів. За результатами пошукових робіт створено три частини фонохрестоматії «Традиційна музика Полісся», етнографічний фільм «Проводи русалок», випущено у світ 17 наукових та науково-популярних видань.

Свій цінний внесок у загальну справу порятунку етнокультурної спадщини Українського Полісся зробили ентузіасти Рівненського фольклорно-етнографічного товариства, які впродовж 1997-2000рр. плідно працювали у селах Зарічненського, Дубровицького, Рокитнівського, Сарненського та Володимирецького районів Рівненської області.

Їхні здобутки представлені нині у новому виданні «Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся: матеріали комплексних наукових експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства», що виходить напередодні 16-х роковин Чорнобильської трагедії і покликане врятувати від забуття й зберегти для нащадків ще один пласт духовних набутків нашого народу.

Віктор КОВАЛЬЧУК

Збережемо етнокультуру Полісся

Незагоєні рани, завдані Чорнобильською катастрофою, ще довго поповнюватимуть нашу історію особливими трагічними сторінками. Минуть роки, десятиліття. Зведуться нові споруди, засяють вікнами житлові будинки, народяться й виростуть нові покоління, та не зможе відродитися духовна, етнічна культура нашого краю, зазнавши руйнівної сили не лише «мирного атому», а й байдужості тих, кому довірена й законом визначена відповідальність за її долю й подальше збереження.

Аби не забути й відтворити прадавні звичаї, обряди, етнокультурну спадщину наших предків, нинішньому поколінню слід багато попрацювати з метою фіксації цих пам'яток та успадкування їх молоддю. Саме таку місію добровільно взяли на себе члени Рівненського фольклорно-етнографічного товариства, що діє в обласному центрі з 1996р. Створено воно з метою планового комплексного дослідження історико-культурної спадщини Рівненського Полісся та проведення цієї роботи в координації з іншими організаціями та установами. До складу товариства увійшли науковці та викладачі Рівненського державного гуманітарного університету, працівники обласного краєзнавчого музею, обласного центру народної творчості, керівники творчих колективів, краєзнавці, етнографи, фольклористи.

*Учасники експедиції А.Українець та В.Ковальчук
опитують бортника І.Хомича у с.Воронки
Володимирецького району*

Упродовж 1996-97рр. ентузіастами проведено чотири комплексні експедиції у Зарічненський район. Науковці здійснили культурологічне обстеження сіл Чернін, Неньковичі, Мутвиця, Морочне, Комори, Прикладники, Омит, Ніговищі, Млин, Нобель, Храпин, Кухче,

Острівськ, Кухотська Воля, Дубрівськ та Серники. Але справді плідною робота по фіксації етнокультурної спадщини потерпілих внаслідок аварії на ЧАЕС районів Рівненської області стала лише після налагодження в 1998р. стосунків Рівненського фольклорно-етнографічного товариства з Культурологічною експедицією Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Завдяки фінансовій підтримці МНС України та відповідно до укладених договорів з Управлінням у справах захисту населення від наслідків аварії на ЧАЕС Рівненської облдержадміністрації наукові експедиції товариства набули планового та системного характеру.

Зокрема, в 1998р. організовано й проведено дві експедиції в Рокитнівський район. Обстежено села: Сновидовичі, Біловіж, Мушня, Купель, Кам'яне, Залав'є, Блажове, Глинне, Познань, Березово, Дроздинь, Старе Село та Вежиця. В цьому ж році двічі виїжджали науковці також і у Володимирецький район. Дослідження цього разу торкнулися сіл: Воронки, Луко, Великі Телковичі, Малі Телковичі, Хиночі, Радижево, Бишляк, Красносілля, Зелене, Біле, Новосілки.

1999р. З метою повнішого обстеження польова робота знову велась в Рокитнівському районі. Члени товариства побували в селах: Буда, Борове, Дерть, Карпилівка, Нетреба, Кисоричі та Масевичі. Цікавими та плідними виявились експедиції і в Березнівський район: села Вітковичі, Михалин, Балашівка, Яцковичі.

2000р. Експедиції в села Люхча, Немовичі, Федорівка Сарненського та Бережниця, Кураш Дубровицького районів.

2001р. Продовжено пошукову роботу в селах Чудель, Белятичі, Стрільськ, Карпилівка, Карасин Сарненського та Князівка, Лінчин, Богуши, Білка Березнівського районів.

Всього за вказаний період проведено одинадцять комплексних та тематичних експедицій. Матеріал зафіксовано на 65 аудіокасетах загальною тривалістю понад 100 годин. Відзнято 18 годин відеоматеріалу та понад 1200 кадрів фотоплівки. Зроблено 58 малюнків народної архітектури, елементів народного вбрання, господарських споруд та предметів побуту.

Матеріали фіксувалися за такими розділами:

- основні види господарської діяльності та заняття населення;
- домашні промисли та ремесла;
- народна архітектура;
- народний одяг;
- народна медицина та заговляння;
- історичне краєзнавство та топоніміка;
- усна народна творчість;

- дитячий фольклор;
- календарна та родинно-побутова обрядовість;
- виконавці на традиційних народних інструментах та виготовлення народних інструментів;
- музичний фольклор.

В експедиціях 1996-2001рр. брали участь члени фольклорно-етнографічного товариства та науковці з Рівного, Києва та інших міст України: Алла Українець (завідувачка відділом етнографії Рівненського обласного краєзнавчого музею), Тетяна Пархоменко (аспірантка Київського університету культури і мистецтв), Віра Герасимчук (художник), Анатолій Похилюк (фотохудожник), Леонід Кашперський (директор обласного центру народної творчості), Катерина Приймачук (завідувачка відділом фольклору та етнографії обласного центру народної творчості), Василь Смаглюк (методист з фольклору обласного центру народної творчості), Раїса Цапун (старший викладач інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету), Богдан Яремко (професор інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат мистецтвознавства), В'ячеслава Логвін (доцент кафедри музичного фольклору інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету), Алла Сівець (колишня завідувачка лабораторією поліссязнавства інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету), Лілія Молодцова, Юлія Скоромна, Галина Федькевич, Світлана Іонова, Валентина Абрамович, Ірина Сливчук, Андрій Мигуля, Ганна Ковальчук (викладачі фольклорного гурту «Веснянка» Рівненського міського Палацу дітей та молоді), Раїса Тишкевич (завідувачка історико-етнографічним музеєм, м.Сарни), Андрій Мазур (інститут народознавства НАН України, м.Львів), Олена Чабанюк (інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М.Т.Рильського, м.Київ), Ірина Несен (Національний музей архітектури та побуту, м.Київ), Андрій Шкарбан (дослідник народної медицини, Черкаська область) та Віктор Ковальчук (художній керівник фольклорного гурту «Веснянка» Рівненського міського Палацу дітей та молоді, голова Рівненського фольклорно-етнографічного товариства).

Проведена пошукова робота засвідчує, що Рівненське Полісся й донині зберігає багатство архаїчних рис матеріальної та духовної культури. Основними видами господарської діяльності залишаються: землеробство, скотарство, рибальство, збиральництво, бортництво. Зафіксовано матеріал про плисацтво, що засвідчує поширення в минулому даного промислу серед мешканців вказаного регіону.

До цього часу найбільш поширеними промислами та ремеслами

досліджуваної території є: бондарство, теслярство, плетіння, вишивка, столярство. Зібрано також багатий матеріал з традиційного в минулому промислу – ткацтва.

Поліське житло зберегло до наших днів прикмети давнини у конструкції, формах та плануванні. Більшість житлових і господарських споруд побудовано технікою «зруб». Поряд із сучасними покрівельними матеріалами застосовуються дерево, солома, очерет. Інтер'єр житла зберігає багато архаїчних рис. Зафіксовано рештки давніх освітлюваних пристроїв (посвіт, лучина), існування підлоги для спання, жердок для вішання одягу. Конструкція печей і їх розташування біля входу залишається традиційною.

Вражає розмаїття господарських будівель, варіанти конструктивних рішень, що зафіксовані в місцевих назвах. Зібрано та зафіксовано багато зразків народного одягу початку ХХ століття. Знайдено старовинні способи одягання головних уборів (обруч, чеpecь, намітка).

Зафіксовано велику кількість пісень календарно-обрядового та родинно-побутового циклу, жартівливих, стрілецьких, історичних і колискових пісень. Серед найбільш цікавих та реліктових обрядів, які побутують або збереглися у пам'яті старожилів, слід відзначити: весняні обрядодійства, «Водіння Куста», купальські, жнивні, весільні обряди та обряди зимового періоду.

Досі у вказаному регіоні збережено традицію виконавства на музичних народних інструментах. Заслуговує на увагу виконавство на скрипці та дудці-викрутці. Зафіксовані унікальні зразки народних побутових танців. Під час експедицій виявлено багато зразків усної народної творчості, народної медицини, замовлянь.

Польовими дослідженнями виявлено значне розходження між офіційно прийнятими та побутуючими серед місцевого населення топонімічними назвами. Зібрана значна кількість легенд та переказів, що пояснюють семантику топонімів. Поряд з цим зібрано спогади старожилів про історичні події минулого, виявлено та зафіксовано ряд археологічних знахідок.

Членами товариства проводиться значна робота з обробки експедиційних матеріалів. Частина впорядкованих аудіокасет, оригінали відеокaset, аудіокaset, фотографій, малюнки вже передані до Культурологічної експедиції МНС України (м.Київ), а копії залишені у фондах товариства (етнографічний комплекс фольклорного гурту «Веснянка» Рівненського міського Палацу дітей та молоді, м.Рівне). Інші матеріали опрацьовуються.

Отже, сказане нами вище зайвий раз вказує на те величезне значення, яке має для сучасних та прийдешніх поколінь дослідження та

збереження етнокультури Рівненського Полісся.

Віриться, що започаткована серія видань матеріалів експедицій Рівненського фольклорно-етнографічного товариства послугує благородній справі успадкування традиційної народної культури, а матеріали цього збірника стануть у пригоді викладачам вищих і середніх навчальних закладів, науковцям, етнографам, фольклористам, краєзнавцям, керівникам фольклорних колективів, вчителям загальноосвітніх шкіл та всім, кому дорога духовна та матеріальна культура поліського краю.

*Кам'яні хрести у с.Глинне
Рокитнівського району*

Алла УКРАЇНЕЦЬ

Народний одяг мешканців Рокитнівського району

Формування народного одягу на Рівненщині безпосередньо пов'язане з історичними, географічними, соціально-економічними умовами життя волинян та поліщуків. Ці чинники позначилися на існуванні локальних відмінностей в одязі населення краю, який здавна перебував на перетині різних географічних (Волинська височина, Поліська низовина) та етнографічних (Волинь, Волинське, Житомирське та Білоруське Полісся, Поділля) зон.

Великий інтерес з цієї точки зору являє одяг нинішнього Рокитнівського району – своєрідної частини великого поліського масиву. Район знаходиться на північному сході Рівненщини. З огляду на історичні та географічні обставини, він опинився в ареалі взаємодії двох етнографічних зон – Білоруського та Житомирського Полісся, що наклало своєрідний відбиток на багату культуру цього краю. В давнину тут проживало відоме плем'я древлян, сліди якого знаходять вчені під час розкопок древніх поховань (3, с.101–108).

В основі цієї роботи – польовий матеріал, зібраний автором протягом 1998–99рр. у багатьох селах Рокитнівщини. Він засвідчує, що комплекси одягу, сформовані протягом віків на даній території, певним чином відображають складні етнічні процеси, що тут відбувалися. Народне вбрання цього регіону вражає нас своїм розмаїттям. Воно ілюструє особливості регіональних відтінків, зберігає як стійкі архаїчні елементи, так і набуті в процесі історичного розвитку, певною мірою відображає світоглядні уявлення населення, соціально-економічне становище різних прошарків суспільства кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Важлива частина народного вбрання – сорочка – мала на всій території Рівненського Полісся усталений крій, відрізняючись лише розмірами складових, формою комірців, кількістю та якістю прикрас. Для виготовлення святкових жіночих сорочок використовували лляне полотно кращого гатунку («десятка»). Чоловічі сорочки шили з конопляного полотна, бо воно «моцніше» (14).

Частини сорочок в Рокитнівському районі носили такі назви: «стан», «рукбва», «веставкі», «чухлі», «комнир», «лястки» («ластки») (21). Пізніше шили сорочки з верхніми прямокутними плечовими вставками – «гестками». Комірці існували двох типів – стояни і накладені.

Стан зшивали з трьох пілок («пулок»), з'єднаних між собою

таким чином, що утворювались два зміщені від центру вертикальні бокові шви спереду і ззаду на лівому боці сорочки.

Головні оздоби сорочки – вишивка та тканий орнамент – розміщувалися, як правило, на уставках, рукавах, комірцях, чохлах та подолах, пізніше – естках. Найдавніший орнамент – геометричний, часто виконувався такими вишивальними техніками: «заволокання», («затяганне», «натяганне»), «гладь» («виматування»), «ретьязь» («волучка»). Рослинні орнаменти, які поширились в 20–30-х роках ХХ ст., вишивали («нашивали») хрестиком. Часто вишивальниці для оздоблення сорочок використовували декілька технік.

Найбарвистіше прикрашались рукави жіночих сорочок. Орнамент покривав або все їх полотнище, або верхню частину. Розміщення орнаментальних геометричних композицій на рукавах трьома подовжніми смугами характерне для південних сіл району (Косоричі, Масевичі, Рокитне). На півночі часто зустрічаємо розміщення оздоб лише у верхній частині. Для сіл Кам'яне, Мушня характерною на початку ХХ ст. була вишивка з трикутним завершенням геометричних композицій на рукавах.

Поширені орнаменти часто носили назви: «на раки», «на муху», «в зоркі» (20, 21). Вишивка з переважаючим чорним кольором ниток називалась «циганкою». Але найпоширенішою була вишивка червоними, червоно-синіми чи червоно-чорними нитками.

Найдавніші сорочки мали прикрашені оздобами подолки, які визирали з-під спідниць та запасок – «знизу нашивкі» (21), «подолкі прутковалі» (6). Інколи вишивались також пазухи (18).

Чоловічі сорочки прикрашались значно скромніше: на нагрудній частині, комірцях та чохлах, інколи – на подолках.

Жителька с.Глинне Рокитнівського району Кулакевич А.Ф.

У 30-х роках ХХ ст. полотняні сорочки поступово витісняються перкалевими («крамними»), завдяки чому змінюється характер вишивки, в якій починають переважати рослинні композиції.

Матеріалом для жіночого поясного одягу кінця ХІХ – початку ХХ ст. слугували домоткані (лляна, конопляна, вовняна) та крамні тканини. Типовий поясний одяг цього часу – спідниці, які шили з 3-4-ох пілок, зверху призбирували («расна сподніца») та пришивали до вузького пояса – «комнира». Як правило, посередині переднього полотнища спідниці був розріз, скріплюваний зав'язками – «пов'язками».

Поширена назва спідниць з тонкої вовняної домотканої тканини – «літнік» («літнік»). В південній частині району їх виготовляли в поздовжню («подувкню») смужку з переважаючим червоним кольором: «Краску куплялі да красілі... – червони, мури» (10). В с. Дроздинь такі спідниці називались «домотканями», в селах Глинне, Мушня, Познань, Залав'я – «літніками» чи «саянами» (друга назва часто переважала). Літники (саяни) виготовлялись також в клітинку чи поперечну смужку (в червоних, жовтих, зелених тонах). Ці смуги або заповнювали все полотнище спідниці, або трьома орнаментальними композиціями прикрашали подоли (15). В с. Березове клітчасті літники оздоблювали знизу вишивкою «кривулечкою», виконаною білими нитками (4).

В більшості сіл цей одяг був святковим. «В свято носили літнікі..., хто багатий – то по будні носів» (6). В деяких селах (Блажево, Залав'я) літники одягали в основному дівчата: «Дівчата малі сподніці-літнікі, венчаца в летніку йде» (6).

Поширені назви полотняних спідниць – «портяник» (Кисоричі, Карпилівка, Борове), «сукня» (Познань, Блажево, Дроздинь) чи просто «сподніца». Їх, як і в попередньому випадку, шили призібраними, з поясками та зав'язками (пізніше з гудзиками). Поширена краса – тканий чи вишитий орнамент і в нижній частині: «Хто хотів – зати́кав, вишивав, хто хотів – зати́гав» (19). Інколи полотняні спідниці виготовляли в клітинку, додаючи під час ткання полотна чорну нитку, яку фарбували «ольшиною» (7). Часто «портяники» прикрашали також смужками, які отримували фарбуванням полотна чорни́цями: «пудвичкі робілі з чорні́ц» (11), «отако поробілі, обі ленточки ... з чорні́ц» (5), «робілі ленти з я́год; де п'ять зробі́ом, де дві, де три» (15).

В деяких селах полотняні спідниці вважались святковим одягом: «То празні́чні спудні́ці булі» (19). На кожен день виготовляли вузьенькі спідниці з полотна – «дві пу́лкі, така узенька була» (19).

На початку ХХ ст. повсюдно починають носити спідниці з фаб-

ричних тканин. Деякий час зберігали вони традиційний крій, хоча розріз в них завжди був збоку, а пояси застібали на гудзики і мали різноманітне забарвлення та прикраси у вигляді нашивної тканини іншого кольору чи фактури, що розміщувались на подолі: «Сподніца була всяка – раба, червона, чорна з обшикою з сатіни чи плющу» (25). В с. Залав'я така обшивка називалась «подвичкою».

Найчастіше виготовляли червоні спідниці з чорною обшивкою «сподніца з кумачу» (25), які побутували в цей час на всій території Рівненського Полісся.

В 30-і роки набувають популярності шовкові та сатинові спідниці, прикрашені нашивними стрічками та «каруночками», найчастіше 3-ма чи 5-ма: «Сподніца шовкова була, червона з лєнтамі» (16). В с. Кисоричі 5 стрічок («густяжок») знизу пришивали до весільної спідниці (22).

Один з найдавніших типів жіночого поясного вбрання – запаска. На Рівненському Поліссі вона виготовлялась з вовняних ниток, мала смугастий орнамент, зшивалась з двох прямокутних пілок, зверху призібраних чи закладених в складки і прикріплених до пояса зав'язками.

В багатьох селах Рокитнівського району одну або дві запаски одягали одразу поверх сорочки: хто багатий – спереду і ззаду, хто бідніший – ззаду (16). Респондентка з с. Познань стверджує, що такий спосіб для означеного регіону є традиційним: «Да вже раді були, як саяни вже стали, а то ж не було, да в запасках ходілі... маті розказувала, що носілі незшити запаскі спереду і ззаду, так ішла молода на замужжа...» (26). На давність цієї частини одягу вказує звичай вдягати запаски в комплексі зі старовинними довгими сорочками з вишитими подолками (корсети в такому випадку не одягали) (16).

З появою спідниць змінилось функціональне призначення запасок, які стають допоміжним декоративним елементом одягу. Цей процес відбувався поступово. Перехідним можна назвати той етап, коли запаски і спідниці використовували одночасно: «Вовняние два хвартухі носили поверх літнику – один спереду, другий – ззаду, а бидна – то одного вже носила» (20). В деяких селах на поч. ХХ ст. запаски зшивали і носили як спідниці (26).

В с. Біловіж в 20-і роки ХХ ст. одягати запаски поверх сорочок мали право лише заміжні, їх готували також в придане – «має штири запаскі, то вже багатирка» (16). В с. Блажево цю частину вбрання «носілі старіє, припиналі спереду, чи спереду і ззаду – широкіє були колісь» (16).

Тло запаски, як правило, червоне («червона запаска»), про що

згадується в одній з народних пісень:

*Ой Сідор да Параску любив
Да червоною запаску купів (16)*

Воно перетикалось різнокольоровими горизонтальними смугами, наприклад, зеленими («вже вельми хороша запаска») (16), або синіми, «як в поясах-крайках» (26).

Обов'язкова деталь жіночого вбрання кінця XIX – початку XX ст. – фартухи («хвартухі»), без яких не можна було з'явитись «між люде»: «І біля хати – хвартух, і на село – хвартух» (16). Така увага до цієї частини одягу могла диктуватися практичним застосуванням фартуха. Він служив не лише прикрасою вбрання, а й прикривав в багатьох випадках передній розріз спідниці.

Традиційні фартухи виготовляли з лляного чи конопляного полотна (пізніше з «крату») з двох пілок, призібраних зверху і при-

шитих до вузького пояса з зав'язками. Цей одяг теж досить давній. Це підтверджує і наявність старовинної смугастої орнаментики на подолах і техніка виконання прикрас та їх колорит: «Заволокають самімі червоними нитками» (16).

На давність цього вбрання, як і у випадку з запасками, вказує звичай використання на початку XX ст. двох фартухів, про який пам'ятають в деяких селах: «А старіє баби... так стуля да стуля запхне (ззаду та спереду – А.У.), да ходять..., носілі на жито» (31). «То таке, як молоді просо, да вельми жарко, то вже не клалі сподніцу, а хвартух тут і взаді хвартух ото... Я знаю, шо в мене батькова маті – баба, то вона постійно полола просо, то вже в полотняннуй сорочци,

*Жінка в народному одязі середини
XX століття з с. Кам'яне
Рокитнівського району*

хвартух тут і тут, а тут боки видно. А я кажу: «бабо, чого ти таку spodnicu наклала?» – Каже: «Жарко». Отже, як бачимо, два полотняні фартухи поверх сорочки пов'язували в спеку для зручності під час роботи, але в давнину, очевидно, за відсутності спідниць, так одягались значно частіше.

У 30-ті роки в одязі переважали фартухи з фабричних тканин, які прикрашали вишитими орнаментами («нашивали»), стрічками («пудвичками») (4), «брижами» (31). До поясів часто виготовляли широкі зав'язки («широкіє поврази»), які теж нашивали і для «краси» не зав'язували, а «защипвалі на гузік, щоб вони так рувно сиділі взаді» (26).

Чоловічий поясний одяг – штани – були полотняними і сукняними. В давнину носили штани «на чкури» (23). В с. Масевичі на поч. ХХ ст. їх одягали старші люди, як ішли сіяти гречку, та біля хати (23). Частини штанів в цьому ж селі мали такі назви: «колошви», «крісло» (вставка між колошвами – А.У.). Сукняні штани були двох видів: «прості» і «на галіхве» (18). Носили їх в холодну погоду. Цікаво відмітити, що в люті морози інколи чоловічі штани одягали жінки (7).

Основним верхнім одягом мешканців Рівненщини здавна були свити та кожухи, пошиття яких вимагало великого кравецького хисту.

Свити виготовляли з овечого сукна. На Рівненському Поліссі розповсюдженими були свити з клинами по боках («вусами»), які Ф.Вовк вважав одними з найдавніших (1. с.143). Поступово кількість вусів збільшувалась, вони перетворювались на фалди чи «забори». Особливо це стосувалось чоловічих свит, які, на відміну від жіночих, майже завжди рясувались чи фалдувались.

В Рокитнівському районі верхній сукняний одяг з «вечок» (овечок) носив декілька назв: «свита», «гунька», «куцан».

Для пошиття свит найчастіше використовували сукно білого кольору, хоча траплялись свити іншого забарвлення: «Свити шили довгіє, біліє...; як булі чорніє вечкі, то чорніє шилі» (14), булі біліє і сівіє: як вовна сіва, то світа так сіва» (16).

В с. Познань за кроєм свити поділялись на два типи: з «заборками по боках» та з «заборками кругом» (26), тобто мали підрізну спинку, а нижня частина рясувалась повністю чи з боків. Про свити з «рясами», широкі, «як spodnici», пам'ятають в с. Буда (10). Такий одяг носили в основному чоловіки, жіноче вбрання було простішого (більш давнього крою) «в кліночкі» (19).

Жіночі та чоловічі свити іноді розрізнялись способом прикрас. Так, в с. Борове жіночий одяг, на відміну від чоловічого, оздоблю-

вався вишивкою («обшиванне було») (9). В с. Дроздинь вишивка виконувалась чорною «заволоччю». Нею прикрашались комір, поли, стан, «трошки плечи» (14). В с. Залав'я вишивали чорними та червоними нитками: «Розпахі тут як-небудь чорним, тут, на грудях..., але побольш вишивали красним: то так, як биле, то красне больш виділяє, на сіром то вже пудбіралі якісь цвет» (15).

Найпоширеніша прикраса свит – «коснікі» – шнури, виготовлені з двох кручених вовняних ниток: «поплетение кручком, такіє з бумбалочками» (10), «якісь коснікі булі поробляние» (20). Косніками, як правило, прикрашали місця з багатьма швами. Таким чином, вони були і декоративною окрасою, і виконували практичну функцію.

Окрім свит в південній частині району поширеним верхнім одягом простого крою (з двома клинцями по боках) були гуньки – коротке сукняне вбрання переважно білого кольору: «Як хоч, то била вовна..., то билу напрати, да билу витчи, а як хоч, то чорну помишай, да таке сиве» (20). Це був буденний одяг, який, як правило, нічим не прикрашався, часто виготовлявся з сукна з конопляною основою та вовняним поробком (22).

В давнину була відома ще одна назва верхнього одягу типу свитки – «куцан». За свідченням респондентки з с. Залав'я, так називалась дуже довга «світка» (16).

В 20–30-ті роки з'являються сукняні «пінджакі». В с. Познань їх носили і жінки і чоловіки: «Булі ще й пінджакі такіє простіє, як кохайкі» (26). В с. Залав'я це вбрання вважалось чоловічим, його шили з «хлястиком і карманами» (16).

В цей же час побутує різноманітний плечовий одяг, в т.ч. безрукавний. В деяких селах були відомі смугасті короткі купани – «ткалі такіє, як доружкі ткуть, такіє подобіє» (31), «халати» прямого крою з грубого («радового») полотна, прикрашені вишитим або тканим орнаментом («сьо на верхнє, так, як на верхнє плаття..., такіє довгіє..., хто без рукавов і з рукавами, без зборей») (19).

В с. Буда під цією назвою відоме безрукавне вбрання іншого типу, яке шили з сатину: «Тут такі поясок..., тута такіє шралікі..., брижи такіє блізенько..., материя чорненька, а поясок красненький, і обшите (брижики) красненьким таким, тим, як ленточка... То маті моя носіла таке» (10).

Безрукавний плечовий одяг, який переважно шився з сатину чи оксамиту, носив різні назви: «карсєти», «станікі», «кабати», «камізьелькі» і т.п. Головні оздобы такого вбрання – нашивні стрічки чи смуги тканини іншого забарвлення. Так, в с. Борове чорні «станікі» обшивали червоною тканиною і, навпаки (9). Вони були короткими,

на відміну від довгих і приталених камізельок. В с. Залав'я такий одяг часто виготовлявся з полотна або з якогось «краму»: «Хто багатший, то вже з такімі перепльотами пошиє, то це вже як до церкви йдуть» (15). В с. Нетреба розрізняли «карсети» («станікі») та «камізелькі», які прикрашалися «шлярками» по низу (25). Найбагатше оздоблювали чорні кабати в Кам'яному: різнокольоровими стрічками та тесемками, а також широкою смугою червоної тканини, вирізаною в «зубці» (17).

Поширений верхній зимовий одяг – кожухи – в давнину були довгими, прямими. Головна їх оздоба – великий викладений комір, в якому при потребі можна було сховати голову. Пізніше кожухи шили з підрізною спинкою, нижня частина, як і в свитках, призьбувалась.

Переважно колір кожухів – жовтий, комірів – чорний або білий: «кожухі жовтіє..., комнири – дехто чорни, дехто біли, комнири були здорови... виложение» (20).

Жіночі і чоловічі кожухи на початку ХХ ст. відрізнялись і кроєм, і довжиною: «Кожен гінче, на чоловічого казали якось гинче... то вже той довгій, чоловічий..., а женські – по пояс..., а вже такіє но, ціє довгіє колішніє кожухі то були з поясками, збираний ззаду. Як одене то можна спать на снегу було» (20). «У чоловіку то часом є і забуркі, а часом такі прості а, такіє довгіє... А вже у женщин – вже короткіє такіє» (9).

У с. Борове ми оглянули жіночий та чоловічий кожухи, виготовлені на початку ХХ ст. Обидва вони – світло-коричневого кольору, прямого крою, дещо розширені знизу. Чоловічий має шкіряні гудзики та петлі, фігурні шви по боках, на плечових трикутних вставках. Жіночий кожух прикрашено хутряною обшивкою по подолу, правій полі та рукавах (8).

На особливу увагу в жіночому одязі кінця ХІХ – початку ХХ ст. заслуговують головні убори, безпосередньо пов'язані з стилем зачіски.

Дослідники старовинного слов'янського одягу вважають, що у слов'ян в давнину дівчата ходили з непокритою (окрім холодної пори) головою, з розпущеним волоссям. Експедиційні матеріали свідчать, що на початку ХХ ст. дівчата на Рівненському Поліссі надавали перевагу заплітанням волосся у дві коси. Переважала ця зачіска і на Рокитнівщині, хоча в деяких селах в 30-ті роки волосся заплітали також «в штири коси»: дві коси, сплетені вище вух, вплітали в дві інші (16). Іноді тим, в кого було тонке волосся, плели одну косу: «Як уже тонкіє, то трошкі надплітає одну й другу, да там в одну сплете, да вже одна вісіть» (13).

Інв. №

946283

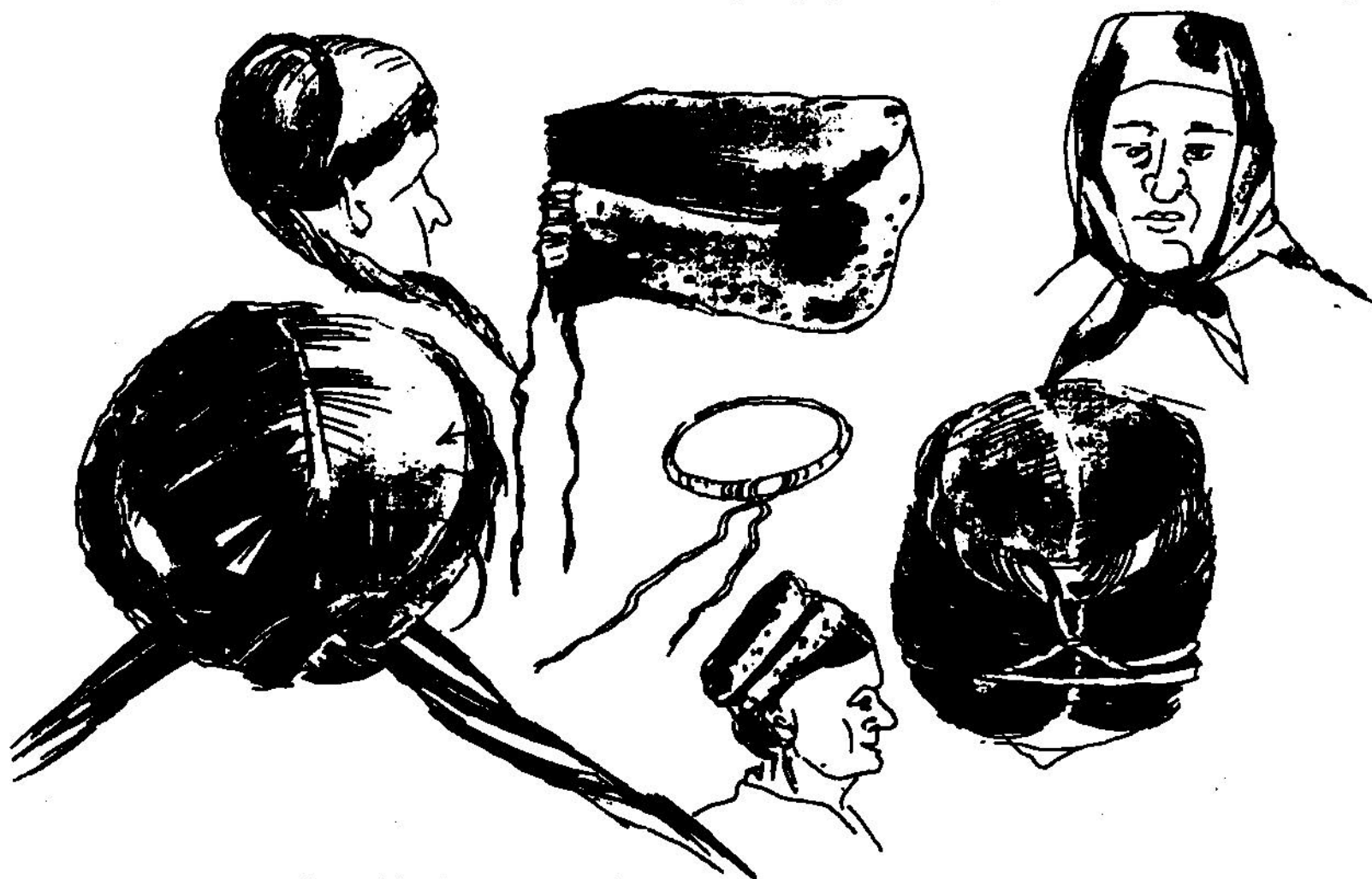
В коси вплітали стрічки («ленточки») або «коснікі». Їх виготовляли з різнокольорової вовни: «червоніє ще возьме да нїтку червону, нїтку зелену, нїтку жовту, да вже як зробить вже того косніка, то-то вже коснікі» (16). Інколи одну стрічку використовували для плетення двох кіс: «Лента нерозризана, так, просто ціла. Тут одна коса, і тут одна коса, лента посередині єсть, нерозризана... Однією лентою – дві коси, так я колісь заплетала» (10).

У великі свята голову часто прикрашали пишніше: «На Трійцу ленти дівчата навішували поверх кос» (7). В с. Масевичі Святковий дівочий головний убір називався «чуб»: стрічку, до якої пришивали намистини чи дукачі, пов'язували на голову, потім одягали вінок з багатьма стрічками (23).

В буденні дні дівчата носили хустки: «Дівчата в хустах больше, в хустах ходили. А без хуст не ходили в нас» (23). «Хто не вінчаний – до корови і колодязя не йшов без хустки» (17). «Дівчата без хустки не ходили» (25). Хустки дівчата найчастіше пов'язували під підборіддям («пуд бороду»).

Дівчатка з с. Дроздинь в 30-ті роки ХХ ст. плели своєрідні шапочки «З сітніку да такіє, бі, кошикі плелі, да на голові клалі..., да зав'яжуть озді зверху, да на голову насажає, бі, шапочку» (13).

Вбрання голови заміжньої жінки відрізнялось від дівочого. Перш за все вона обов'язково повинна ховати своє волосся: «треба, щоб голова була накрита» (26). Жінка не мала права також, за народним звичаєм, заплітати коси. Головний убір у зв'язку з цим комплекту-

Спосіб одягання обруча. Записано в с. Дроздинь
Рокитнівського району від Кузьмін Д.М., 1926 р.н.

вався особливим чином. На початковому етапі формувалась основа (каркас) майбутньої своєрідної конструкції: розділене проділом на дві частини волосся намотувалось на невеликий обручик («бруч», «бручік», «кібалок»). Його виготовляли з гілки берези чи будь-якої галузки: «з берізки таке о да зламле, або з рузки» (16), «з лозіни» (31), «з дротінки чи лози сільги» (13). Згодом «бруча» обов'язково обмотували якою небудь тканиною: «да обматає, обматає трапкою» (16), «згорнула тамека да етою латичкою кругом обвела, ето, да зачепила ніточкою скрузь, щоб не розкидалось» (31). До нього також у більшості випадків прив'язували шнури: «як в кого довгі коси да добре окрутить того бруча» (16).

Нами зафіксовано майже забутий спосіб намотування волосся «на бруч», який і досі використовують жінки похилого віку у селах Дроздинь та Старе Село, тримаючи шнур в зубах, вони спочатку встановлюють обруч позаду голови. Розділене на два пасма волосся перехрещують на потилиці і по чергово намотують на нього. Згодом шнурами обвивають декілька разів голову та зав'язують їх ззаду, закріплюючи на тім'ї (32).

Коли волосся було достатньо густим, його скручували у вигляді обруча і закріплювали з допомогою шнурів (села Кам'яне, Нетреба, Борове): «Свекруха носила бруча, а робила його з косей» (25), «а одежа такій кібалочок... з косей тако заматуєм» (9).

Спосіб пов'язування намітки. Записано в с.Березове
Рокитнівського району від Наумович Ф.Я., 1929 р.н.

Поверх укладеного волосся одягали чепця («чепца»), якого виготовляли з полотна (пізніше з будь-якої фабричної тканини) чи плели у вигляді сіточки: «плели дротінками: каруночок, сєточка» (10). Чепець у мешканок с. Старе Село складається з овальної основи та пришитої до неї широкої смужки тканини (у вигляді дитячої шапочки), що стягувалась ззаду на шнур (32). У с. Познань до чепця пришивали червону «лєнту» (27), у с. Масевичі плели «карунок», який виглядав з-під хустки чи намітки (23). За свідченням респондентів, чепця одягали, щоб «муцній сидів бруч» (32).

Інколи чепці замінювали невеличкими хусточками, якими обв'язували волосся з обручем: «Бруч зав'язували назад хусточкою біленькою, а другою хусточкою («маленькою») вже зверху» (23). «Да волосся зматєє, а наверх в'яже хустку» (15). «Да одєка кібалочок, а одєка хусточку зматала назад» (9).

Поверх чепця (хустки) з обручем одягалась намітка чи хустка, яким належала завершальна конструктивна роль в комплексі головного убору. Намітка («наметка», «наметка») – давній рушникopodobний убір довжиною 3-5 метрів. Існували різні способи її пов'язування, на жаль, майже втрачені. Приблизні способи завивання намітки зафіксовано в с. Березове та с. Косоричі. Перед завиванням її згортали вздовж декілька разів, відтак починали мотати від «чола» – вишитої позначки на одному чи двох довгих берегах полотнища.

Наміткою декілька разів омотували голову, по-різному закріпивши кінці. В с. Біловіж зав'язували так, щоб один кінець звисав збоку, а інший ззаду (16). В с. Березове на початку ХХ ст. намітку завивали разом з хусткою (4). Подібний спосіб існував і в с. Косоричі (20): «намитку носила, ще й так подв'язувала хусточку, щоби воно по тий наметци» (*хусточку складали трикутником і підв'язували підборіддя* – А.У.).

Намітки, як правило, виготовлялись з тонкого полотна, кінці прикрашали тканим чи вишитим орнаментом: «Такіє ткалі хороше наміткі, шо то тонесеньке пралі, тоненько» (14). Орнаменти, ткані і вишиті, мали свої назви: «кружечкі», «косичкі», «зуби», «черв'які», «кривуля» (28).

У давнину намітки носили і в свято, і в будень: «Завіває, і жито – в туй наметци, все робить в наметци і в бручі» (26). Це ж стосувалось також обруча, чепця і хустки: «То колісь таке було, шо вночі встає на двур іти, то шукає його (обруча) да накладає й хустку, щоб не вийті без того обруча й на двур. Без бруча й без хустки – борунь, Боже» (16). «Як замуж виходила – одевалі обручик. В йому спалі, носілі днюв два і три, а як уже слабко, то уже перев'яжеш» (32).

У 20-30-ті роки намітка в основному використовувалась як свят-

ковий убір («тако в недильку йде до церкви то зав'єцца, і так де, в яку причину» (22), її тримали також «на смерть».

Поверх чепця і обруча найчастіше одягали хустку (іноді дві). Побутували, наприклад, білі хустки з плетеними «кітицями» (7). Вони були як домашнього виготовлення, так і фабричного.

При одяганні двох хусток однією обмотували обруча з волоссям, кінці зав'язували на потилиці. Іншу, верхню, зав'язували під підборіддям (нижня хустка тоді визирала над чолом (с. Мушня). Кінці великих хусток (з торочками) перехрещували на потилиці і в'язали на тім'ї.

Головними уборами чоловіків були шапки – сукняні і хутряні («з вечкі»). В давнину шили сукняні шапки з чотирикутним верхом (27), «за Польщі» виготовляли круглі шапки з фабричного сукна з козирком (23).

Поширеним зимовим верхнім головним убором були волохаті (вовною доверху) шапки, які виготовляли з хутра молодих чорних ягнят. В деяких селах вони носили назву «кучма» (27): «кучма була волохата» (27), «просто так, волохата, вовчинкою поверху» (10), «кошлата кругла шапка з овечкі» (23).

Перед війною носили також кубанки – шапки з баранячих смушків: «вони не з овечкі, якби з шубі с такеї» (27).

Важлива складова народного вбрання – пояс, з допомогою якого під'язували верхній одяг (в давнину він не мав застібок чи застібався на один гудзик (гаплик). Пояс був необхідною деталлю для закріплення чоловічого одягу – штанів. Вузькі пояси – крайки – носили іноді жінки поверх спідниць і фартухів, найчастіше – в святкові дні. Діти і літні люди під'язували ними сорочки в теплу пору.

Один з найдавніших способів виготовлення поясів – з допомогою техніки ручного сітчастого плетення (2. с. 37). Для великих поясів насновували нитки на встромлених у стіну кілках, на відміну від тканини, яка формується в результаті переплетення двох систем ниток – основи і підкання, всі види плетінок утворюються з однієї системи ниток, т.з. «попліток», які взаємно переплітаються і формують полотнище у вигляді ажурної плетінки (2. с. 36).

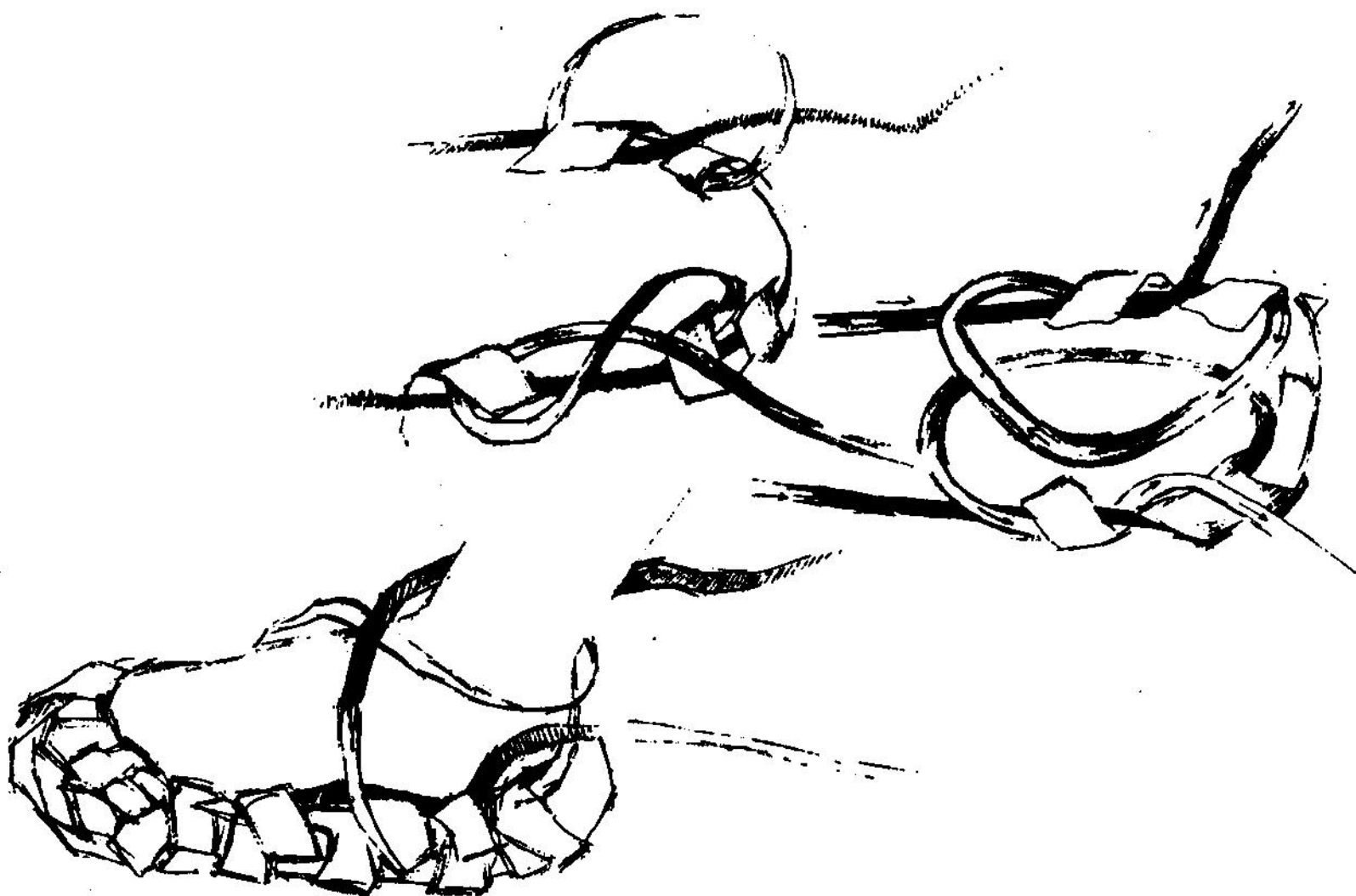
У Рокітнівському районі поширеним візерунком такої плетінки були «котячі лапки» (система маленьких ажурних кілець на кінцях): «моя маті плела пальцями снують: отам прив'язвають і отам прив'язвають і посередін скажем, плете... І так скоро, скоро тепер розплете..., ще й поплітає послі а таких лапок котячих, таких фаиних» (26). «Пояси плеліс, руками перебіралі» (5). «Пояси червони плелі в «лапочкі» такі, як котячи, маленькі» (11) «Плелі й «на котячие», якіє хоч плелі тиї рази» (31).

Плетені пояси виготовляли переважно з червоних вовняних ниток. Як правило, їх носили чоловіки, хоча в деяких селах (Старе Село, Залав'я) червоні пояси одягали жінки, а чоловіки – чорні: »червоні пояси носілі жінки, а чоловіки – чорніє, муй дід вдене таку світу довгу да зав'яже чорну ту...» (15). Чоловічі пояси відрізнялись від жіночих також більшою шириною (15). Своєрідною окрасою плетених поясів були довгі тороки («кітіци, «кутаси») – звисаючі на кінцях кручені вовняні нитки.

Крім сітчастих поясів, чоловіки в деяких селах використовували «косники» з «красяної» вовни: «Ну вяскою красілі..., вона ж зробить рабенького да вун рабенький» (20). За свідченням респондентки, такі пояси були «вузькіє, кругленькіє», до них пришивали «бубляхі, щоб висіли кітійкі з тих ниток» (20). Косники часто одягали поверх кожухів: «позатикає сюда-туда да стис, стяг добре» (20).

Поширеними жіночими поясами були крайки, які на відміну від сітчасто-плетених поясів виготовляли «менчими», «тончими» (26). Їх ткали з різнокольорових вовняних ниток, зокрема в червону, зелену, жовту смуги (16). Задля економії брали нитки одного кольору по різнокольоровій основі, а «хто – достаткі, то ткали тим само, що і снувалі» (23). Часто виготовляли також крайки з лляною основою і вовняним поробком (16).

Вовняні пояси зав'язували по-різному, але найчастіше їх обкручували навколо стану два рази. Кінці часто звисали з лівого боку

*Спосіб намотування постолів в с.Блажове
Рокитнівського району*

(«набок») (31, 15), чи спереду: «спереду віселі кітці такіє» (11), «на переді просто в'язалі, дей, обкручували два рази, а потом тако трошкі пересовували в сторону, шо тиї хвостікі» (10). В с. Залав'я дівчата та літні чоловіки в'язали пояси, як бажали: «де старому чоловіку попаде, та і звісає», «молода дівчина в'яже собі, як вона хоче» (15). В с. Познань хлопці носили пояси «кутасами» наперед, чоловіки – назад (26).

Поширеними серед чоловіків були також шкіряні («ремінні») пояси («попругі»), до яких підвішували «каліткі» («капшукі») з тютюном, люлькою, цибуком, кресалом, губою (23, 10). Їх інколи виготовляли з «посіка» (мочового міхура забитого кабана) (10). «Губу» (нарост на березі) варили, сушили, «да поб'є крепко, вона м'якенька робіцца..., да кріснув, да вже є огонь свуй» (10).

Капшуки часто підвішували з правого боку «за шнурок каля штанув» (23). Слід зазначити, що подібний звичай дуже давній. Фрагменти шкіряних поясів з начинням знаходили археологи під час розкопок древлянських поховань (3, с.101-106).

Основним взуттям мешканців Рівненського Полісся на початку ХХ ст. були постолі, які плели з лози («постолі вербовіє»), дуба: «А колісь, бачте, в самих постоях ходилі... А, то тільки риплять тие... дубовіє постолі» (19). «Як заступила Польща, то не було ще чобут-то в тих постоях і шмаття ішли прать, в тих постоях і по снегу йшли: той сніг розтане, та нога мокра» (22), «Надере лик із дуба..., із лози, да такіє постолі поплете, шо вун носить..., за тиждень не зносить зімою» (20), «Постолі і дубовіє плелі, з дубіни: розпарували молоду да поплетуть» (9). Інколи для міцності до підошви постолів підплітали конопляне прядиво.

Постолі на Рівненщині відзначались простотою виготовлення: більшість виробів складається з плетеної в пряму клітку підошви з петлями, що охоплюють нижню частину стопи. Через петлі протягуються шнури для кріплення, які носять назву «волоки». Для чоловічих постолів, які відрізнялись від жіночих лише розмірами: їх плели на «три корхі» (жмені), часто виготовляли волоки з кінського хвоста: «іще з кунського хвоста полете волокі, да вони ж то довго носяца» (17). Волоки для жіночих постолів плели з «ліпи» або з прядива (20). Щоб вони краще трималися, виготовлялись довгими (6).

Частини постолів в деяких селах носили такі назви: «строки» (петлі), «зап'ятка», «вугли» (6). Петлі в Старому Селі називали «уплітца» (32).

Постолі завжди носилися з онучами («нучами»), які повинні були бути охайними, білими, хоча й надирались зі старих сорочок

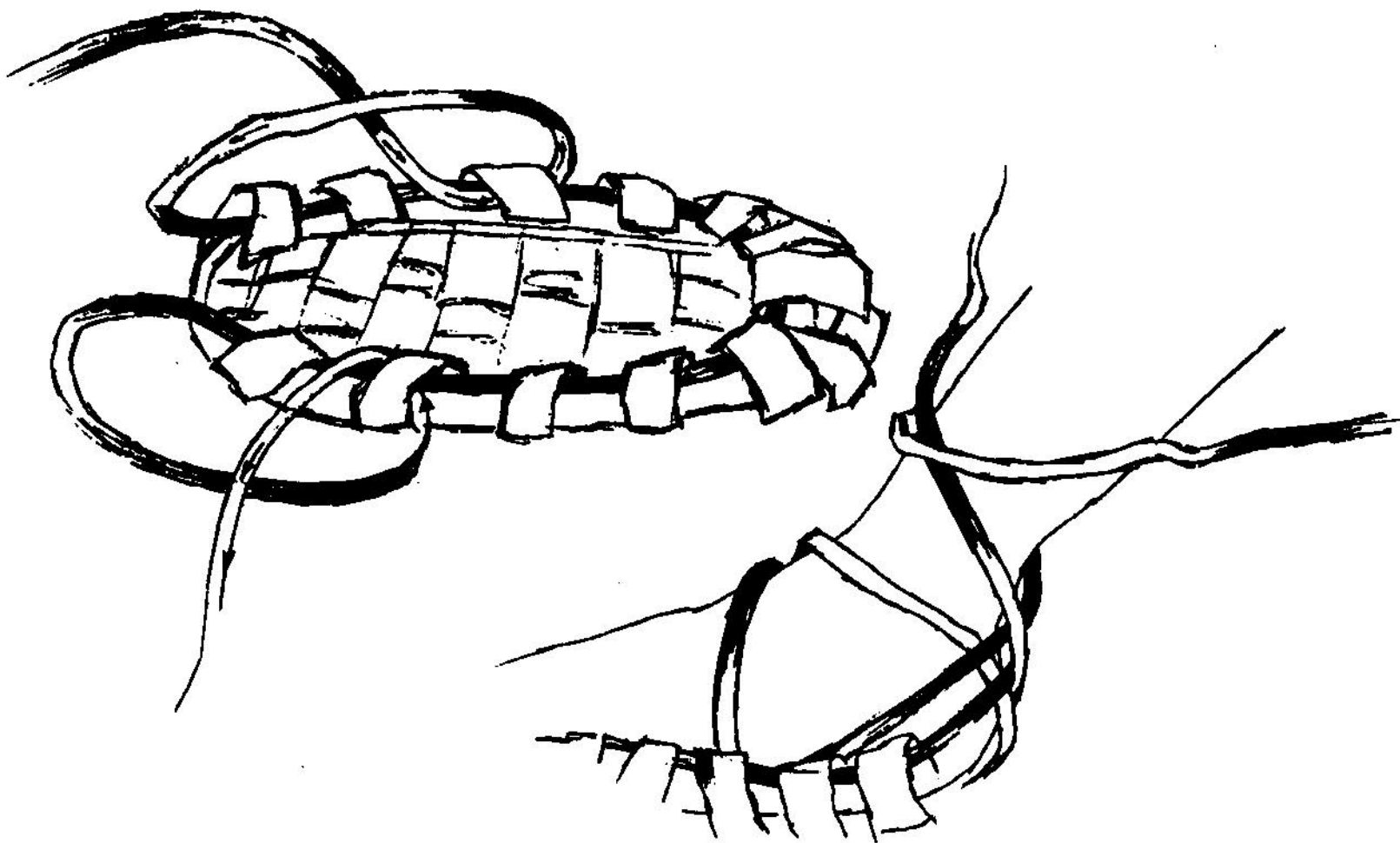
(32). Для потовщення ноги інколи використовували декілька онуч, якими почергово обмотували литки: «В кого товстіє ноги, то менч намотуваєм, у кого худіє – то бульш».

Узимку для утеплення ноги використовували суконні онучі та (в деяких селах) «м'якеньку траву волосінь, яка «полягає по лісу»: «А ще волосінні нарве да ноги у волосінь позматуває. Вони боліли, ноги, но і тепло було. Пуйдем на ричку шмаття прать, то ж перем у води – не холодно було» (10). Нога з травою укомплектувалась таким чином: «попереду волосню, потим нучу, а потом постолу» (10).

У багатьох селах Рокитнівщини відомі також шкіряні постолу – «морщакі»: «Морщакі потом робілі з якеїсь шкіри. Якось таке по-виробляють да якісь там дирочки робляца, да таке затягаєца... Таке, би, ремень затягаєца... на ногу» (9). «Робили із шкіри такеї, з теляти..., розмокне да розкісне, да так і ходим. Як заризав тее теля да м'ясо здів, а ту шкіру зогне таку яку-небудь ту... Як постул, оно шо з шкіри... Але воно як намокне, то таке, розтягаєца... Морщакі» (18).

Під час війни, в роки бідності і нестатків, доводилось виготовляти взуття з шин від коліс – «гуми»: «Таке пробите колесо, чи шо, то так хто в кого возьме ту резіну да такіє зробіть... – «гуми», як кажуть» (18).

В 20-30-ті роки поширюється шкіряне взуття («за Польщи то вже чоботи булі»). Правда, його могли придбати далеко не всі. Інколи

*Спосіб намотування постолів в с. Блажове
Рокитнівського району*

на все село знаходилось декілька пар чобіт, які позичали одне в одного задля урочистих подій, зокрема весілля (16). Серед дівчат популярністю користувались чобітки – «шнуровки», які теж берегли для свята: «дівчата, где які черевикі роздобуде, то тільки вже на свято треба їх берегти» (13).

Поширеними жіночими прикрасами на Рівненщині були: шийні оздоби, персні, сережки.

Серед шийних оздоб в південній частині нинішнього Рокитнівського району відомі дукачі. На жаль, чіткого їх опису скласти не вдалось, адже самі респондентки їх не носили, лише бачили малими: «Ше як була мала, то знаю дукачи: на їх була Мати Божа, Спаситель, отаке» (16). То вже давним-давно, то вже тиї дукачи, давним-давно. Як ішли замуж, то вже тиї дукачи десь, навірно, носілі на шиї» (10). Металеві зображення святих в деяких селах називали також «малітовкі» «таке, як образочки викарбовани» (26). Вони були круглої форми, їх носили на нитці нижче намиста (26) в кількості від одного до п'яти.

Зустрічаються також інші описи дукачів: «Такіє дукачи ше навіть були...: чи то яка там бомага, чи то яке там скло, чи шось таке, як би скло..., кругленьке з вушком, да чеплялі за ленточку... штук п'ть – шість, да й прив'язвали вже понижей намиста» (22), «з якогось металу, ну, такі тие як бронзови, тиї о були колісь... медалі чи шо, там две сталкі чи три» (10).

Намиста («коралі», «моніста») – найпопулярніша шийна оздоба, яку одягали і в свято, і в будень, і молоді, і жінки старшого, похилого віку: «Носілі всякій буденний день, тільки не носілі, як пуст» (13). Намиста були різнокольоровими: «Скулько хош начипляють: і біліє, і зелєніє, сініє, якіє хоч, такіє купуй» (22). «Моніста носілі разніє, разніє, шия не гнулась» (26). Вони виготовлялись з дутого скла чи пасти. Традиційні коралі (справжні) зустрічались рідко.

В с. Залав'я носили червоне намисто з трьома хрестиками між намистинами: «Такі, як

*Жителька с.Старе Село
Рокитнівського району Ковалець О.А.
в одязі власного виготовлення*

кварц, то ото поробіла, як ото ягодіна чорная» (*міняли колір в залежності від стану здоров'я людини – А.У.*).

Намисту приділялась велика увага в комплексі народного жіночого одягу, про що свідчить і народна приказка: «Нема моніста, то нема й слави» (13).

Серед прикрас слід виділити також сережки, які, щоправда, носили не у всіх селах. Вони були різноманітної форми: «Разніє булі..., висілі такіє, бі, моніста трошкі..., або кульца такіє, а ні, то таке кульце да учко... таке сіньєнке чи вишньове, чи жовте – різне» (13). Персні часто називали «бручки», їх купували в онучника чи виготовляли з монет: «вуб'є, вуклєпіє да склєпіє, склєпіє» (13).

Підсумовуючи викладений матеріал, слід зазначити, що дана стаття носить описовий характер, в ній автором не ставилось за мету здійснити повний науковий аналіз зібраного, який може бути після проведення всього комплексу ареальних досліджень.

Джерела

1. Вовк Хведір. Студії з української етнографії та антропології – К.: Мистецтво, 1995. – С.143.
2. Седов В.В. Восточные славяне в VI–VIII в.в. – М.: Наука, 1982. – С 101–106
3. Сидорович С.И. Художня тканина західних областей УРСР. – К.: Наукова думка, 1979.
4. Запис в с. Березове від Наумович Федори Яківни, 1929 р.н.
5. Запис в с. Блажево від Коханевич Марини Федорівни, 1930 р.н.
6. Запис в с. Блажево від Кулакевич Надії Петрівни, 1930 р.н.
7. Запис в с. Борове від Кляпко Ірини Іванівни, 1923 р.н.
8. Запис в с. Борове від Кисорець Тетяни Володимирівни, 1948 р.н.
9. Запис в с. Борове від Шупрудько Марії Савівни, 1914 р.н.
10. Запис в с. Буда від Павлюк Теклі Мусіївни, 1923 р.н.
11. Запис в с. Глинне від Ложич Мотруни Никифорівни, 1918 р.н.
12. Запис в с. Глинне від Рабушич Марії Григорівни, 1937 р.н.
13. Запис в с. Дроздинь від Кузьмич Домни Охрімівни, 1926 р.н.
14. Запис в с. Дроздинь від Пушняк Параски Михіївни, 1918 р.н.
15. Запис в с. Залав'я від Смик Ганни Олександрівни, 1934 р.н.
16. Запис в с. Залав'я від Смик Пелагеї Трохимівни, 1911 р.н.
17. Запис в с. Кам'яне від Бурмаки-Озерчук Віри Костянтинівни, 1904 р.н.
18. Запис в с. Карпилівка від Осипчук Єви Трохимівни, 1930 р.н.
19. Запис в с. Кисоричі від Нечипорук Федори Хомівни, 1945 р.н.
20. Запис в с. Косоричі від Євпат Олександри Степанівни, 1918 р.н.
21. Запис в с. Масевичі від Богданець марії Максимівни, 1918 р.н.
22. Запис в с. Масевичі від Криловець Параски Петрівни, 1911 р.н.
23. Запис в с. Масевичі від Пахнюк Федори Антонівни, 1916 р.н.
24. Запис в с. Мушня від Павлушенко Теклі Антонівни, 1908 р.н.
25. Запис в с. Нетребя від Довгаль Катерини Андріївни, 1924 р.н.
26. Запис в с. Познань від Колодич Докії Яківни, 1926 р.н.
27. Запис в с. Познань від Клоч Євдокії Яківни
28. Запис в с. Познань від кравчені Мокрини Іванівни, 1910 р.н.
29. Запис в с. Сновидовичі від Ражик Наталки Єрофіївни, 1918 р.н.
30. Запис в с. С.Село від Ісаєць Марії Трохимівни
31. Запис в с. С.Село від Ковалець Надії Степанівни, 1918 р.н.

Тетяна ПАРХОМЕНКО

Використання воску в народному знахарстві

Сьогодні, на початку ХХІ ст., часу загального наступу новітніх технологій, глобальної комп'ютеризації, розвитку супутникового теле-радіозв'язку тощо, пріоритетного значення набуває раціональне мислення людини. Разом з тим, нашому століттю притаманна й первісна віра в магію слова та дії, що від покоління до покоління передавалася серед сільських шептук, як на Поліссі називали жінок, котрі займались народним лікуванням за допомогою заговлянь та магічних маніпуляцій з лікарськими речовинами, рослинами. Грунтуючись на власних експедиційних матеріалах, маємо підстави зазначити, що таких носіїв первісної магії залишилося не так і багато; даються взнаки поширення освіти, загальна доступність засобів масової інформації. Вважаємо, що феномен знахарства – недосліджена ділянка народної культури, що має привернути до себе увагу фахівців різних галузей наук: етнологів, лінгвістів, психотерапевтів, лікарів. Маємо змогу долучитися до найпотаємнішого пласта народної мудрості, який не завжди в змозі сприйняти раціонально мисляча людина.

У даній статті ми розглянемо питання використання продуктів бджільництва в народному знахарстві, насамперед, приділивши увагу застосуванню воску в народній медицині.

За даними російського етнолога А.А.Плотникової, традиція використання воску з метою діагностики та лікування захворювань притаманна як українцям, так і болгарам та сербам (7, 443). З.Є.Болтарович стверджує, що віск був відомий і в знахарській практиці білорусів (1, 33). В усіх названих народів побутувало уявлення, ніби разом з розплавленим на вогні воском з організму людини виливається захворювання та зурочення; не випадково цей метод отримав назву «виливання воском». Такий спосіб лікування базувався на основі імітативної магії, яка діяла за принципом аналогії – подібне виліковується подібним. Маніпуляції з воском підсилювалися вербальною магією. Остання, на думку І.І.Огієнка, має позитивний вплив лише тоді, якщо слова будуть проказані в належній формі, у певний час та в поєднанні з відповідним обрядом (5, 20). Варіанти формули словесної магії в болгарів – «Як розтоплюється віск, так нехай розтопиться хвороба», в сербів – «Віск розтопився – і хвороба минула» (7, 443). Цікаво, що основним змістом сербського заговляння під час виливання воску було рахування від 9 до 1. За спосте-

реженнями М.О.Новикової, «Зворотний лік (у бік зменшення – Т.П.)... має магічну мету: «зменшення наявності», «зменшення буття», тобто вигнання з буття» (11, 275). Згідно такої концепції, вигнання хвороби, негативних симптомів зурочення з тіла людини безпосередньо пов'язане із зворотнім ліком.

На підставі аналізу етнографічних джерел можна відзначити, що воском виливались такі народні захворювання, як «ляк» та «болячка». В народній уяві «ляк» – це нервові збудження від переляку, причиною якого могли стати вуж, собака, гроза, пожежа, падіння, погані новини. Симптомами такого стану вважалися часті позіхання, головні болі, приступи лихоманки, загальний душевний неспокій.

Згідно словника народних назв недуг А.Шкарбана, симптомами «рожи», або «ружи» були пухлини, що з'являлися на різних місцях тіла (13, 215). З того ж джерела дізнаємося про ознаки хвороби, яка в народі має назву «болячки»: сильні головні болі, вушні нариви (13, 214). Записи В.Мойсієнко доповнюють знання про такі захворювання. На підставі експедиційних матеріалів, записаних на Поліссі, дослідник класифікує «рожу», як хворобу, головною ознакою якої було почервоніння певної частини тіла. Інша характерна особливість захворювання – відсутність зовнішнього нариву. Під «болячкою» поліські інформатори розуміли внутрішній нарив, який завжди супроводжували нестерпні болі. За народними уявленнями, «болячка» могла бути в будь-якому місці організму, але найчастіше знаходилася в голові (6, 129).

Детальніше розглянемо процес звільнення тіла хворого від «ляку» на основі власних експедиційних записів, зроблених в с. Балашівка Березнівського району Рівненської області (17). Згідно відомостей

*Вулик в лісі поблизу с.Блажове
Рокитнівського району*

інформаторів, для проведення обряду зцілення необхідно набрати свіжої води з колодязя та приготувати певну кількість воску. Хворого садовили обличчям до ікон, ставили до печі віск, підігрівали його та виливали над головою хворого у миску з водою. Ці дії супроводжувались вербальною магією – замовлянням. Його обов'язковим початком та кінцем вважалась молитва «Отче наш». Дев'ять разів проказували замовляння, тричі виливаючи віск на воду. За кожним литтям воску потрібно було три рази прошептати текст замовляння: «Ляку-переляку! Чи ти батьков, чи материн, чи дивоцкій, чи паробоцкій, чи огньовий, чи громовий, чи гусячий, чи курачий, чи качинячий, чи пташиний, чи жабячий, чи вужачий, чи собачий, чи котячий, чи присланий, чи приспаний! Будем тебе змовляти, на бистрие води, на густие лози, на росхудні дороги отсилати. Сядь собі на месті, на золотому креслі, запий, загуляй, хрищеному молитвенному (як зветца людина) Божий покой дай!» (17). За даними цієї самої інформаторки, їй доводилося виливати воском ляки «вужацкие, собачие, котячие». Відповідно і воскова плівочка набувала форми названих тварин. Часом причиною переляку ставала людина: зокрема, в практиці опитаної знахарки трапився випадок, коли вилився головний убір односельчанки – лікарки Уліти. Позитивний результат процедури «виливання» хвороби воском залежав від ступеня її давності. Якщо переляк був «свіжим», вистачало потрібного виливання воску та дев'яти замовлянь. Коли ж хвороба виявлялася «задавленою», то хворому доводилось «іти по дев'ятьох бабах». Тоді одним і тим самим воском «ляк» тричі виливали в кожної з дев'яти шептук, і кожна з них дев'ять разів «шептала» замовляння. Воду, в яку виливали віск, давали відпити хворому, а також витирали нею його тіло. Коли вода все ще залишалась – її виливали в піч, «шоб *(все погане. – Т.П.)* ішло за димом».

Традиція знахарів виливати «ляк» воском зафіксована нами і в с. Федорівці Сарненського району Рівненської області (30). За даними місцевого інформатора, віск для цієї процедури брали від церковних свічок. Виливати віск годилося три рази, бажано через певні проміжки доби. Так само, як і в Березнівському, в Сарненському районі «ляк» шептали дев'ять разів, обов'язково попередньо проказавши молитву «Отче наш». В рядках замовляння, бувало, згадували Господа та Божу Матір. Людина, яка звільняла від хвороби, вважалась посередником-посланцем цих вищих благодатних сил: «Прислав мене Господи і Божая Мати до хрищеної народженої *(ім'я хворого. – Т.П.)* ляку виливати...» (30). Тобто сучасний мовний код замовляння зазнав нашарування пластів різних культурних епох – і язичництва, і християнства.

До переліку вище названих «ляків» із с. Балашівка Березнівського району в с. Федорівка Сарненського району додавали «ляк від води», а також «кінський, свинячий, свійський». До «ляку» звертались з проханням: «...боків не закладай, пуд серце не пудпирай, спать і їсти давай, по кості не ходи, кості не ламі...» (30).

Зовсім інша вербальна магія супроводжувала процес «виливання» воску від ляку в с. Немовичі Сарненського району. В якості тексту замовляння використовували рядки відомої молитви Честному Хресту, надрукованої в православному молитослові (8, 21–22). В народній обробці текст дещо змінився: «Да воскреснет Бог и росточатца враги його. Да бежат от лица огня ненавидящие його. Яко исчезает дым – да исчезнет. Яко тает воск от лица огня, так да погибнут бесы от лица любящих, молящих в Бога, кресным, кресным знаменем клянущи!» (27). Значну увагу приділяємо такій формі замовляння у зв'язку з історією його запозичення від осіб духовного сану. За повідомленням інформатора, виливати «ляк» воском за допомогою молитви навчила матір сільська дячиха. Питання, з якою молитвою виливається при «ляці» віск, цікавило і місцевого «батьошку» (27).

Згідно експедиційних записів автора в Рокитнівському районі, «ляк» уміли «переказувати» і в с. Біловіж. Опитана нами інформаторка – не письменна, своє вміння перейняла від баби. Архаїчний текст її вербальної магії: «Ішов ляк, ішов страх: з восковою головою, штеретяними ногами, з конопляними руками. Восковою головою розол'ю, штеретяние ногі поламлю, конопляние руки потрощу – і ляк вижену! Ти, ляку-ляковит! Чи ти громовик, чи ти батьков, чи ти материн, чи ти дивочий, чи ти парубочий, чи ти собачий, чи ти дитячий – виходь, виходь! Як я тебе не знала, то я й не віговоряла, Господа Бога милосердного не прохала. Першим разом, луччим часом, і ни я шептала – Пречиста Святая Божая Маті в помочі стояла, хрищоной рождьоной Танє помоч давала.» (19). Замовляння переказували тричі.

Та сама інформаторка «переказала» варіант замовляння від «наговору», в якому присутня символіка восковика, воскодавки – пристроїв для вичавлювання воску. В народних уявленнях з процесом отримання воску пов'язували ідею фізичного та духовного очищення хворого. Вважалось, що заподіяну людині шкоду неможливо зовсім знищити, її можна лише переадресувати, зокрема, повернути відправнику – тій силі, яка спричинила захворювання: «Васкав-васкавніца! На море злівайса, на пену збівайса, із чийої голові виходіт, то на ту заверняйса! Хай його слова – да в його зева, хай його думки – да в його шлункі, хай його нежит – да в його лежит, хай з його вуст –

йому за пазуху шусть сюда! Всяк іде нога за ногою – хай все ідуть слова поганіє з його голови! Першим разом, луччим часом, то не я шептала – Пречиста Святая Божая Маті в помочі стояла та хрищоний рождьюной (як звати) помоч давала.» (19). З метою одужання замовляння проговорювали тричі.

Маємо відзначити, що паралельно з методом «виливання ляку» воском на Поліссі зафіксовані такі його способи лікування, як «викачування яйцем» та «викачування хлібом» (13, 206). Результат діагностики «ляку» залежав від форми, кольору білка (4, 41), а також вмісту хлібної кульки (1, 33). Для «викачування» використовували одне сире яйце, або три чи сім «булябушечок» з хлібного м'якуша чи тіста. На підставі експедиційних записів, зроблених нами в с. Михалин Березнівського району, слід зазначити, що процедура «викачування ляку» хлібним м'якушем багато в чому подібна до «виливання ляку» воском (26). Тричі хвора людина приходила до знахарки, яка кожного разу три рази проказувала замовляння та дев'ять разів за годинниковою стрілкою качала хліб по животу хворого. Діткам допомагав один сеанс. Порівняймо процедуру «виливання ляку» воском. Людина із давньою хворобою мала тричі відвідати знахарку. Тоді також важливого значення надавалось символіці чисел три та дев'ять: під час одного сеансу «виливання воску» дев'ять разів «переказували» замовляння та три рази виливали на воду віск. Важливими, на нашу думку, є відомості про розбивання яйця над

Вулик-колода в с.Борове Рокитнівського району

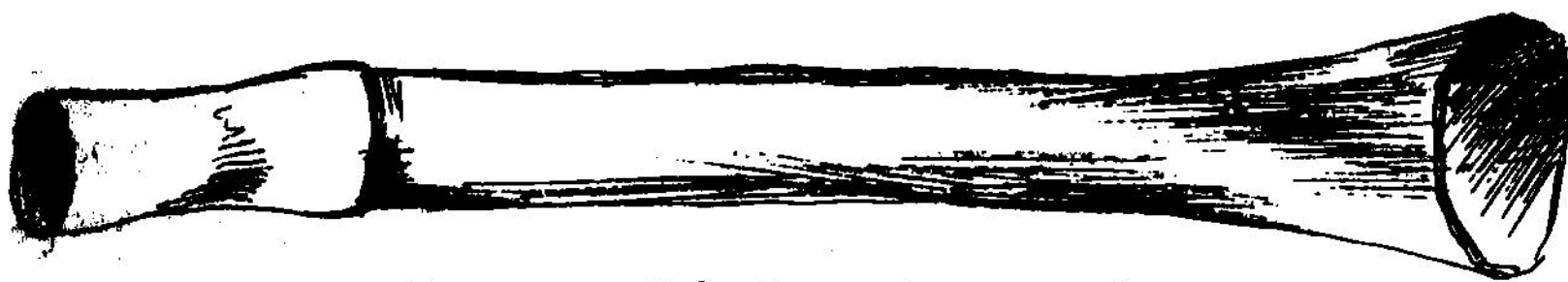
ГОЛОВОЮ хворого – дія, аналогічна «виливанню воску» від «ляку» та «болячки» (4, 41). Після шептання яйце та хлібні м'якуші віддавали собаці, щоб «вигавкував» хворобу.

Як показав аналіз експедиційних записів А.Шкарбана, зроблених дослідником на території Київського Полісся, для вигнання з тіла «болячки» використовували декілька методів: вербальну магію у восьми випадках; «спалювання льоном» та замовляння – в чотирьох випадках; «виговорання» хвороби на воду в одному випадку. В сусідніх районах Житомирської області з метою позбавлення організму хворого від «болячки» застосовували знахарський метод «виливання» хвороби воском (13, 206). Процедура діагностики та лікування «болячки» нагадує зцілення від «ляку». Також необхідно було розтопити віск, піднести миску з водою до вуха або тім'я та виливати віск на воду. Маніпуляції підсилювала магія слова: «Голоуна, голоуніца, пудтимна пудтимніца, пуддимна пуддимніца! Жоута жоутуха, біла белуха, сіня сінюха! Жоута – на жоути ц्वет, біла – на біли ц्वет, сіня – на сіні ц्वет. Семенем россіпса, маком роскотіс! Пріслала Пречіста Божа Маті болячку шептаті. 9 болячок голоуних, 9 грудяних, 9 костяних, 9 з прістрету, 9 з подумання, 9 од ветру, 9 од волосу, 9 болячок ціганських, 9 татарських, 9 пуд ходу, 9 пуд еду. Я вас, колючіх, не знала, на імія не назівала. Тепер я знаю, назіваю, одговораю, у лес на гніле колодде одсілаю. Як гліці на пне не шуметі, так у голове (...) не боєть, косьте не ломать, сну не збівать, еді не остужать. Маком россіпса, горошком роскотіс, од (...) болячка, оччепіс!» (6, 152). Таке замовляння проказувалося тричі. За народними уявленнями українців, зняти головний біль могла не лише процедура «виливання воску» над головою, але й магічна дія – одягання на голову воскової шапочки (10, 130).

Зовсім іншим спостерігаємо лікування воском на території Білоруського Полісся. Там вважали, якщо в людини довго болить голова, отже, в ній знаходиться «скула». Потрібно було розтопити на сковороді віск, «скрутити» з нього свічку (завбільшки з палець), покласти на вуха полотняну ганчірку та вставити до вуха свічку. Після цього свічку запалювали та приказували: «Скула скуланіца, скула-каутуніца, скула-рожа, скула-ятраніца, скула-ветраніца! Вуйді, ятрасьць, спад белай касьті, спад румянага тела. Іді у чіста поле, там ти шумі, там ти гуді, там ти сабе местачка найді, (...) памажи, мой дух палюбі.» (6, 152). Обряд звільнення від хвороби супроводжували очисні дії: обов'язково перехрещувалися, тричі спльовували слину та сходили з місця лікування.

Останній спосіб лікування голови від хвороби за допомогою свічки згадує і дослідник білоруської етнографії А.Сержпутовський. За його

«Пешня» з с.Буда Рокитнівського району

даними, з подібною метою розплавленим на вогні воском просочували папір, згортали в ріг, встромляли свічку хворому у вухо та запалювали (9, 31).

Власні експедиційні записи на території Березнівського та Рокитнівського районів підтверджують лікувальні властивості «воскових свічок». В даному регіоні їх використовували при «закладенні» вуха та «забитті» носових порожнин. Так, в с. Балашівка Березнівського району знахарка «ставила свічку» людині, яка внаслідок застуди скаржилася на слух. Для виготовлення лікувальної свічки розтоплювали на сковороді віск, яким змащували газету. Свічку намотували на дерев'яне веретено, яке згодом виймали, а свічку вставляли у вухо хворого. Зовнішній кінець свічки підпалювали. Вважалося, що така свічка мала здатність «натягати», «витягати» гній (17). В с.Нетребі Рокитнівського району «свічку» встромляли не лише у вухо, але і в ніс. За даними інформаторів, така процедура проводилася для того, щоб уникнути хірургічного втручання. Матеріалом для виготовлення такої «свічки» служили розтоплений на плиті віск і відріз бинта. Бинт занурювали у розтоплений віск та намотували на дерев'яну палку. Останню витягали, а свічку вставляли у вухо або в ніс. Лікувальна свічка виготовлялась таким чином, щоб один її кінець був гострим, а другий – широким. Широкий кінець свічки підпалювали (28).

Свічка, виготовлена способом «качання», «сукання» воску стала магічним атрибутом знахарської практики. Наші експедиційні записи на території Рівненського Полісся засвідчують, що особливою магічною силою наділяли воскову свічку, посвячену в церкві на Стрітення. Традиція святити в цей день воскову свічку, обмотану льоном, зафіксована нами в різних населених пунктах – с. Білці (20) Березнівського району, с. Клесові (24) Сарненського району, сс. Бережниці (18), Кураші (25) Дубровицького району. В усіх названих селах «стрітенська» свічка та льон вважалися «помічними» засобами від «рожі». Факт застосування при спалюванні «рожі» «громничої» (1, 165) та «святвовечорової» (1, 177) свічки констатує З.Є.Болтарович. За відомостями Братчикова, у Волинській губернії з лікувальною метою використовували свічки, посвячені під час «страсного» або «світлого» тижнів (15, 4). Остання особливість характерна

і для території Київського Полісся. Згідно сучасних досліджень А.Шкарбана, «рожу» спалювали «страсною» свічкою, посвяченою на Чистий четвер, або свічкою, яку святили в церкві на Паску (13, 206).

За даними Братчикова, при лікування «рожі» (Erysipelas) хворе місце людини накривали червоним вовняним поясом або червоним сукном, поверх якого стелили лляну куделю. Останню підпалювали посвяченою свічкою. Такий спосіб лікування необхідно було повторити 2-3 рази (15, 4). В архівних матеріалах ХІХ ст., присвячених дослідженню Рівненського повіту, також згадується метод «паління», «спалювання» «рожи» або «бешихи» восковою свічкою (16, 8). Називаються такі супутні атрибути обрядодійства, як рушник, червона ганчірка, червоний пояс або червона хустка. Восковою свічкою підпалювали дев'ять «пасом» нечесаного льону, а інколи – дрібний порошок. В обох випадках спалювання супроводжувалося читанням молитви «Отче наш» та народними замовляннями (16, 8).

В різних районах Рівненського Полісся нами зафіксовано низку замовлянь від «рожі». Зокрема, в с. Глинному Рокитнівського району «шептали»: «Чи ти болячка, чи ти болячіще, чи ти рожавая! Я тебе визиваю, я тебе умовляю, з чирвоної крові, з білої кості, з рум'яного тіла. Костей не ломі, рум'яного тіла не марнуй! Господі, преступи да поможи!» (21). В цьому селі «рожу» накривали червоною хусточкою – «щоб ето вже вона злізла червоним», та зверху – клали дев'ять «клубочків» льону. Спалювали «рожу» три рази. Дев'ять «балабушек» з льону над червоною «латкою» спалювали і в с. Зеленому Володимирецького району. До кожної з них примовляли: «Божа Матінка, приступи, да Божей (...) рожу спалювати поможи! З чирвоной крові, з білої кості, з раби Божої (...)» (23). В с. Балахівці Березнівського району побутувало ще складніше замовляння: «Болячка шумова, болячка осьцена, болячка ветряна, болячка синя, болячка солодка, болячка смертенна, болячка прислана, болячка приспана! Годи колоти – пороти, жовтої кости ломати! Тоді ти колола-порола, як я тибі не знала, Господа Бога не прохала. Типер шепчу, Господа Бога прошу, вишипчую, вимовляю на бістриє води, на густіє лози, на росхудні дроги одсилаю! Сядь собі на месті на золотому креслі! Запий, загуляй, хрищену молитвену (як називаєца) Божий покуй дай!» (17).

Молилися дев'ять разів, за народною термінологією «три по три рази». Надзвичайно цікава «молитва» супроводжувала «спалювання рожі» в с. Залав'ї Рокитнівського району. В ній колір «рожі» порівнювався з кольором ягід кушів та дерев: «Пречиста Божа Маті, прийди помагаті, рожу там роженой хрещеной Ганні шептаті! Чи ти рожова, то йди ти на рожин цвет, чи ти шипшинова, то йди ж ти на

шепшинов цвет, чи ти малінова, то йди ж ти на малінов цвет, чи ти калінова, то йди ж ти на калінов цвет, чи ти рабінова, йди ж ти на рабинов цвет, чи ти яблучна, йди ти на яблочний цвет, чи ти грушовая, йди ж ти на грушовий цвет, чи ти черніцова, йди ж ти на черніцов цвет, чи ти брушніцова, йди ж ти на брушніцов цвет! Да йди ти на широкії броди – розоліса; на бистрії рекі – втопіса, там од Ганни рожоной хрещоной одчепіса, одкасніса.» (22).

Спочатку спалювали перші три «кубики» льону та «виговорали молитву», тоді три другі – теж із молитвою, а пізніше – й три останні (також з молитвою). Подібний текст замовляння рожі побутував і на території Київського Полісся: «... Іди собі, рожа, на поля, да зацвіти разним цветом: сінім на сіне, чирвоним на чирвоне, жоутім на жоуте.» (6, 150 №98). Спалювати «рожу» за допомогою льону було прийнято і в с. Кутині Зарічненського району Рівненської області (6, 150–151 №102).

Варто відзначити, що ареал побутування даного методу лікування не обмежується територією Рівненщини. За даними В.Мойсієнко, «рожу» спалювали в Любешівському та Любомльському районах Волинської області, Овруцькому районі Житомирської області, Лельчицькому та Патриківському районах Гомельської області (6, 150–151). В матеріалах А.Шкарбана віднаходимо посилання на Житомирський район Житомирської області (14, 104–105). В останньому, як і на Рівненщині, під «рожею» розуміли «бешиху». Для її лікування підпалювали дев'ять крутеників з лляного кужеля та до кожного дев'ять разів проказували замовляння. Вважалось, якщо «бешиха» сильна, то вогонь спалахне до стелі. За народними уявленнями, саме він виносив хворобу з тіла хворого.

На Поліссі спалювали не лише «рожу», але й «ляк». Як і в першому випадку, брали посвячені куделі льону, попередньо оброблені на терниці та витіпані тріпачкою. Основні маніпуляції відбувались над головою, так само як і під час виливання ляку воском (3, 8).

Експедиційні записи, зроблені нами в с. Федорівці Сарненського району, засвідчують традицію використання воскової свічки від «ляку» – «пригод». Посвячену на Стрітення свічку запалювали та три рази обводили «за сонцем» навколо хворої дитини. Приказували: «Ішов Господь і Господня Божа Мати Івану вроки шептати. Вроки, вроки, кудою ви ввійшли, тудою й вийдіть: чи очима, чи плечима, чи носом, чи ротом! Ви по тілу не ходіть, кості не ламіть; ідіть собі на сухий лист, на бистрие води – там вам розкошувати, там вам розкош мати! За другим разом, за Божим Материним розказом, ішов Господь і Господня Божа Мати... (і так дев'ять разів)» (29).

Щоб позбутися хвороби, різдвяну свічку використовували на Бой-

ківщині. Хворий тричі наближав відкриті долоні до запаленої свічки та до себе (1, 165). Як магічний атрибут зцілення свічку використовували при шлунковому захворюванні. Так, в знахарській практиці сербів обряд лікування відбувався при місячному сяйві і запаленій восковій свічці. Останню хворий тримав на животі та примовляв: «Місяцю, ти світиши і вдень і вночі, і бачиш, що цар їсть: чи рака чи мою хворобу.» (12, 230).

За даними З.Є.Болтарович, магічну силу свяченої свічки використовували при лікуванні від укусу гадюки (2, 81).

В знахарській практиці білорусів, як свідчать дані А.Сержпутовського, віск в суміші з борсуковим жиром застосовували при лікуванні шкіряних хвороб людей та худоби (9, 31). Про віск як компонент мазей для лікування ран, що погано загоюються, згадує і З.Є.Болтарович. За даними дослідниці, на території Володимирецького району до складу такої мазі входили віск або прополіс та сало; тоді як на території Східного Поділля – віск, живиця сосни, олія (1, 107–108). У Хмельницькій області при лікуванні ран застосовували мазь із воску, жовчі, свяченої крейди (1, 129). Для лікування пошкоджених суглобів використовували мазі з воску, живокосту та живиці (1, 38).

Отже, все сказане дає змогу зробити висновок про те, що віск широко використовувався і продовжує використовуватися в знахарській практиці слов'ян, і зокрема, в знахарстві поліщуків. Як речовина, що може набирати будь-яку форму, пластичний м'який віск став еквівалентом внутрішнього буття людини. Так само як хліб, яйце – віск діагностував стан організму хворого – «витягав» хворобу з тіла людини.

У народних уявленнях з процесом отримання воску пов'язували ідею фізичного та духовного очищення хворого. Невипадково збереглось замовляння від «наговору», в якому присутня символіка восковика, воскодавки – пристроїв для вичавлювання воску. Перш за все, за допомогою воску, воскової свічки виліковували недуги, пов'язані з емоційним станом людини – «ляк», «болячку», «рожу». Характерна особливість лікування: «виливання воском» відбувалось над головою людини.

Як свідчать наші експедиційні записи, маніпуляції з воском супроводжували різноманітні форми замовлянь. Всі вони пов'язані з дохристиянськими віруваннями у силу слова, в магію ритму замовляння. Особливе значення в народному знахарстві надавалось символіці чисел – 3, 9, коли в залежності від ступеню захворювання процедуру зцілення проводили в декілька прийомів.

На нашу думку, важливою в народному знахарстві є також ідея посередництва. З метою лікування зверталися до знахаря, який вва-

жався посередником між божеством та хворим. У замовлянні він просив допомоги у вищих небесних сил, щиро вірячи, що стає «знаряддям» їхнього благотворного впливу. Так само і віск був сировиною, що на момент магічного ритуалу втрачав ознаки власної сутності – «ідентичності». Завдяки аморфним властивостям віск був своєрідним «ретранслятором», який сприймав та передав «чужі» думки, образи. Не випадково віск вважався особливим індикатором сімейного буття людини, вказівником місцезнаходження загубленого предмету, прихованого скарбу. Тобто як і у випадку з процедурою «витягання» хвороби воском, даний продукт бджільництва відтворював картину буття людини, але вже не внутрішнього, а зовнішнього. Магічною силою наділяли свічки, виготовлені власноруч та посвячені на Стрітєння, Чистий четвер, Великдень.

Джерела

1. Болтарович З. Є. Народна медицина українців / ВАН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. Львівське відділення. – К.: Наук. думка, 1990. – 232 с.
2. Болтарович З.Є. Народне лікування українців Карпат кінця XIX – початку XX ст. / АН УРСР. Музей етнографії та художнього промислу. – К.: Наукова думка, 1980. – 118 с.
3. Зоряна вода. Таємниці поліських знахарів / Упоряд. В.Ф.Давидюк. – Луцьк: Надстир'я – 1993. – 24 с.
4. Кульжинский С. К. Описание коллекции народных писанок. Вып. I. / С альбомом из 33 хромофотографированных и 12 черных таблиц; Лубенский Музей Е.Н.Скаржинской. Этнографический отдел. – Москва, 1899. – 176 с. + XLV табл. вне текста.
5. Митрополит Іларіон. Відунство й повір'я // Українські чари / Упоряд. О. М. Таланчук. – К.: Либідь, 1992. – С.14–20.
6. Мойсієнко В. Поліські замовляння // Древліани: збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю / Міністерство України у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; Інститут народознавства НАН України. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. – Вип. 1. – С.121–165.
7. Плотникова А. А. Воск // Славянские древности: этнолингвистический словарь: В 5-ти томах / Т. А. Агапкина, Л. Н. Виноградова, А. В. Гура и др.; Н. И. Толстой (отв. Ред.); РАН, Ин-т славяноведения и балканистики. – М.: Междунар. отношения, 1995. – Т. 1: А – Г. – С. 442–444
8. Православный молитвослов и псалтирь / По благословлению Епископа Пермского Афанасия. Репринт. изд. Московской Патриархии. – Москва, 1988. – 256 с.
9. Сержпутовский А. Бортничество в Белоруссии // Материалы по этнографии России. – Т. 2. – С. 13–34.
10. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим обществом. Юго-западный отдел: Материалы и исследования, собранные П.П.Чубинским. – СПб., 1872–1878. – Т. 1–7. – Т. 1: Верования и суеверия. Загадки.
11. Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко; Авт. передм. М.О.Новикова. – К.: Дніпро. 1993. – 309 с.
12. Усачева В. В. Вокативные формулы в народной медицине // Славянский и балканский фольклор. Верования. Текст. Ритуал/ РАН. Ин-т славяноведения и балканистики; Отв. ред Н.И.Толстой – М.: Наука, 1994. – С. 222–240.
13. Шкарбан А. Народна медицина Київського Полісся // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / Міністерство України з питань надзвичайних

ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; Інститут народознавства НАН України. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1997. – Вип. 1. Київське Полісся, 1994. – С.204–216

14. Шкарбан А. Поліські замовляння // Берегиня.– 1992. – № 1. – С 104–105.

II. Фондові матеріали

15. ЦНБ Газетний відділ: Братчиков. По вопросу о местных народных способах врачевания болезней // Волынские губернские ведомости.– 1882. – №51. – С. 3–4

16. ЦНБ Відділ рукописів: Фонд 1. – Од. зб 813. – 11 арк

III. Географія обстежених поліських пунктів

17. Зап. у 1999 р. в с. Балашівці Березнівського району від Деркач Ганни Панасівни, 1928 р.н.
- 18. Зап. у 2000 р. в с. Бережниці Дубровицького району від Кремезь Ніни Павлівни, 1939 р.н.
19. Зап. у 1998 р. в с. Біловіжі Рокитнівського району від Дем'янчук Софії Дмитрівни, 1922 р.н. (без освіти)
20. Зап. у 1999 р. в с. Білці Березнівського району від Євсенко Євгенії Юхимівни, 1930 р.н.
21. Зап. у 1998 р. в с. Глинному Рокитнівського району від Кулакевич Анни Андріївни, 1927 р.н.
22. Зап. у 1998 р. в с. Залав'ї Рокитнівського району від Смик Пелагеї Трохимівни, 1911 р.н. (уродженки с.Біловіж) Матеріали А. М. Українець.
23. Зап. у 1998 р. в с. Зеленому Володимирецького району від Король Параски Яківни, 1912 р.н.
24. Зап. у 2000 р. в смт. Клесові Сарненського району від Смицької Анастасії Давидівни, 1931 р.н.
- ← 25. Зап. у 2000 р. в с. Кураші Дубровицького району від Пінчук Галини Прокопівни, 1941 р.н.
26. Зап. у 1999 р. в с. Михалині Березнівського району від Усач Тетяни Йосипівни, 1960 р.н.
27. Зап. у 2000 р. в с. Немовичах Сарненського району від Мички Галини Володимирівни, 1911 р.н. Матеріали О. Ю. Чебанюк.
28. Зап. у 1999 р. в с. Нетребі Рокитнівського району від Довголя Петра Тимофійовича, 1925 р. н.
29. Зап. у 2000 р. в с. Федорівці Сарненського району від Жигули Присі Кононівни, 1934 р.н.
30. Зап. у 2000 р. в с. Федорівці Сарненського району від Мельник Ганни Трохимівни, 1933 р.н.

Ірина НЕСЕН

До питання типології весільного обряду північної Рівненщини

Минуле століття можна по праву вважати періодом інтенсивного збору етнографічних та фольклорних матеріалів, вивчення на їх основі різних галузей народної культури українців, зокрема весільного обряду. Накопичення значної кількості фактичного польового матеріалу, збір якого здійснювався зусиллями численних музейників та науковців, призвело до потреби його систематизації та наукового осмислення. В цьому зв'язку ареальний метод досліджень, пов'язаний з картографуванням окремих територій за спеціально розробленими програмами, засвідчив свою надзвичайно високу ефективність.

Обстеження та картографування весільного обряду на локальних, навіть невеликих територіях, в кінцевому результаті дасть можливість отримати цілісну картину тих чи інших форм його побутування.

Весільний ритуал – складне за структурою та змістом явище традиційної культури, комплекс, який містить ряд послідовних взаємопов'язаних етапів. В його складі – величезна кількість різноманітних за характером явищ як матеріального, так і духовного змісту. До перших належать власне дійові особи (чини), одяг, речова атрибутика ритуального або суто побутового призначення тощо; до інших слід віднести тексти формульного характеру, ігрові, магічні дії, з яких формуються окремі частини обряду, тут же музичний фольклор, танці та багато інших компонентів.

Предметом цієї розвідки є дослідження головних етапів та реліктових явищ весільного ритуалу двох районів Північної Рівненщини – Сарненського та Дубровицького. Польовий матеріал, поданий у статті, зібрано автором у сс. Немовичі, Клесів, Люхча, Федорівка Сарненського, м.Дубровиця та с.Кураш Дубровицького районів під час експедиції в серпні 2000р., організованої Рівненським краєзнавчим музеєм та Сарненським музеєм народної архітектури та побуту.

Територія згаданих районів цікава як в історичному, так і в культурному аспектах. Вона є складовою ядра регіону Полісся з найдавніших часів (йдеться про територіально-обмежений ареал українсько-білоруського пограниччя по лінії Ратне – Іваново – Береза – Івацевичі – Ганцевичі – Старобрин – Птич – Мозир – Єльськ – Словечно – Сарни – Костопіль – Ковель – Ратне (1). Тут, у ме-

жиріччі Случа та Горині, також проходив кордон між древлянами та волинянами. Означена земля в давнину була західною частиною проживання древлянського племені, кордони якого на сході сягали Тетерева та Дніпра (2).

Спробуємо порівняти весільне дійство шести згаданих сіл з метою виявлення його загальної структури, складовими якої є взаємопов'язані дії, об'єднані в етапи з певним семіотичним забарвленням. Важливий в цьому зв'язку фактор – добре збережена історична пам'ять серед представників старшого покоління місцевого населення.

В регіональному весіллі, як і загалом у східно-слов'янській традиції, виділяється три послідовних і взаємопов'язаних етапи – передвесільний, власне весільний та повесільний. Щодо першого, в кожному із обстежених сіл як давня звичаєва форма складання шлюбної угоди, фіксується попередня домовленість між батьками – «попіти». Наступний етап – «сватання», в якому участь з боку молодого беруть лише чоловіки (із них двоє сватів). Паралельно зі словом «сват» побутує термін «староста». На тлі загальновідомого сценарію сватання фіксуються локально-ареальні обрядодії: «Старостою найчастіше буває хресний або дядько рідний. Він іде с кошелю, у йому хліб і водка. Як дівка согласна, то перед виходом від молодого сватового кошеля обв'язують наміткою.» Самого старосту і молодого мати дівчини пов'язувала рушником (с. Кураш).

Загальною в метофорично-образній мові сватів є тема мисливства, як одного з найдавніших занять місцевого населення. Завершальною частиною скріплення шлюбної угоди були «заручини» або «запоїни», які відбувалися в присутності обох родів. З цим етапом весільного ритуалу пов'язане також завершення підготовки посагу. Тут головною особою виступає старша дружка. Саме вона повинна пошити до весілля молодому три сорочки і три пари штанів (с. Клесів). «Заручини роблять, то од молодого висилають хресну і міряють, яка йому сорочка, штани, скатерть на стіл, рушники – на колючнікі. Мірали нитками і вузли в'язали» (с. Люхча). З цього моменту починали шити до весілля. Як бачимо, в усіх шести обстежених селах початковий етап весільного дійства достатньо розвинений і містить три етапи – «попіти» – «сватання» – «заручини» («запоїни»).

Власне весільне дійство найбільш насичене за кількістю обрядодій. Найважливіші його моменти: початок ритуалу (дія, часовий фактор), головні атрибути (культурні символи), обрядодії, що санкціонують шлюб в хатах молодого і молодого. Питання початку весілля пов'язане з виготовленням весільного хліба – «короваю». Фіксований матеріал засвідчує існування на обстеженій території кількох локальних підваріантів.

Село Немовичі: випікається два круглих короваї. Вони мають нижній корж («підшву»), на який сиплять парні копійки і зерно. Верхній шар тіста прикрашається в центрі елементом, виробленим із стрічки тіста, складеної колом, яке має зубцьований зовнішній край («розрізані, як гребешок»). Цей елемент, що нагадує сонце, зветься «трепетуха», на коровай кладеться у супроводі пісні:

*Подивіться хорошухі,
Ой, що роблять трепетухі
Поз краямі венкі плетуть,
В середину щастя кладут.*

Інша оздоблювальна деталь короваю – «шишка». Остання являє собою довгу березову гілку з сучками, на яку навивається тісто, в'яжеться барвінок і калина. Загальна кількість шишок – три, найвища з них вбирається найкраще.

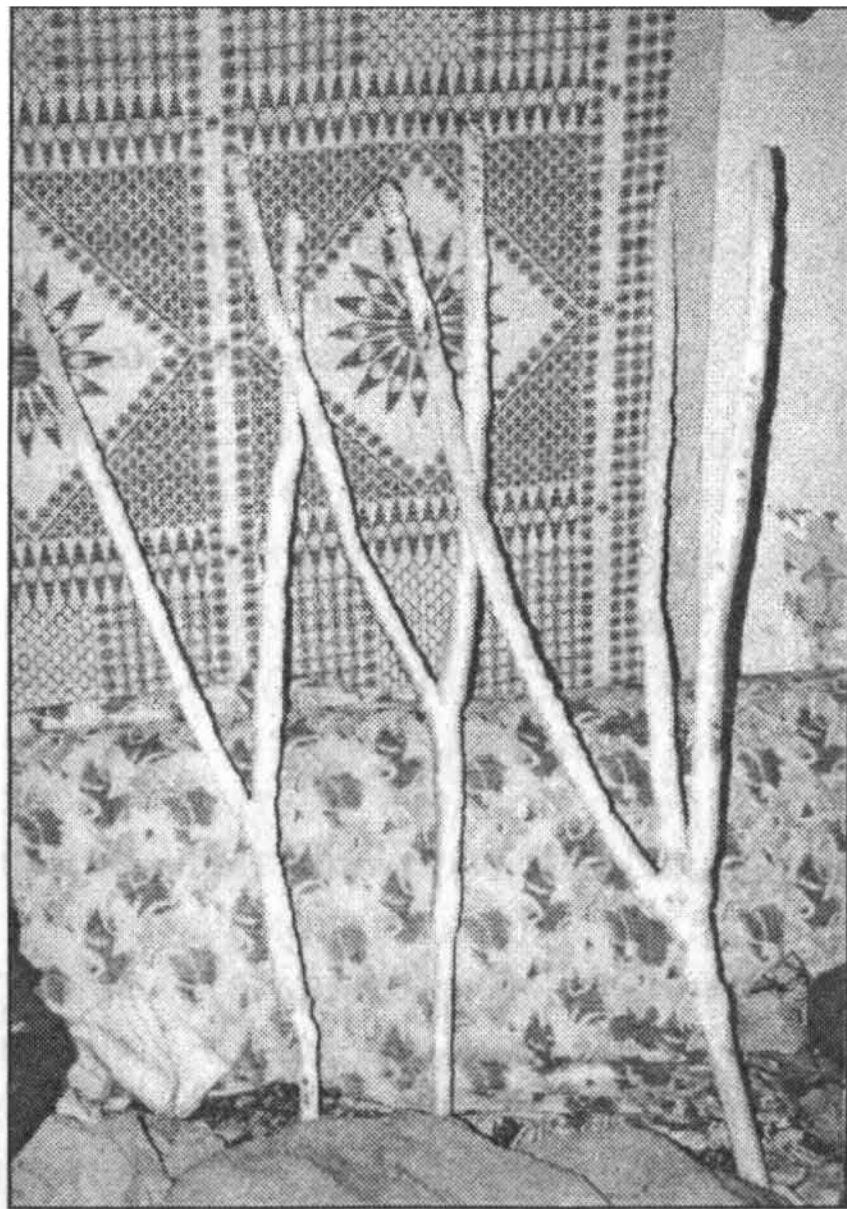
Село Клесів. Випікали два короваї круглої форми, кількість шишок непарна (від трьох до семи). Тут шишки – деталь короваю, який випікався у хлопця. Коровай дівки лише оперізували барвінковим вінком. Випікали перед весіллям.

Село Федорівка. Випікали два круглих короваї. Їх виготовлення означало, що весілля почалося. Шишки випікались окремо на березових гілках, в кількості 9, 11, 13. Коровай випікався в суботу, шишки в неділю. Тісто на шишки навивалось у напрямку за сонцем.

Старшу шишку крутила хреста, яка на короваї – старша оровайниця». Про оздобу, налогічну описаній в короваї Немовичі, свідчить пісня:

*дивітеся кирпухи,
До роблять хорошухи
із верху плетню плетуть,
середину щастя кладуть.*

В обряді випікання короваю обрє фіксуються дії, пов'язані із миттям рук після вимішування тіста та ритуальне вивання води під фруктове древо матір'ю та хрещеною:

*Весільні шишки. Село Луко
Володимирецького району*

Ой, лису наш лису,
Наливай воду в мису
Да будем ручки мити,
Коровая місити.
Да будем ручки мити,
Під вишенку лити,
Щоб вишенька родила,
Щоб була я щаслива.

Коли випікався коровай, двері замикали. Із чоловіків бути присутнім на короваї дозволялося лише «хресному».

Загалом коровайний пісенний цикл збережено добре завдяки уважному ставленню до існуючого в селі фольклорного колективу, працівників районного музею та відділу культури.

Село Люхча. Коровай круглий. Випікався лише у молодого в п'ятницю. Весілля починалося в неділю. У коровайниці брали лише родичок – «збирають хресну матеру, сестри, сім або дев'ять шоб, не було пари». Головна оздоба короваю – шишки (дев'ять штук, гілки з груші). Шишки «обивали», «обірали» «дерезою», «мучалником», «каліною». Цикл коровайних пісень великий, добре збережений. В структурі короваю підошва відсутня. Гроші, зерно і хміль сипали просто під «бохон» на віко із бодні:

Да летів горностав через сад
Хотів води напитися; не достав
Хотів води напитися, не достав
Золотее пір'ячко попускав
А ві, дівочки, позбирайте
Хорошенько коровая обивайте.

Місто Дубровиця. Коровай випікається у молоді і у молодого. Має назву «складяний». Форма включає велику прямокутну основу – «сподак» та дві великі S-подібні «розсохи». Останні на сподаку закріплюються вертикально, а вгорі з'єднані між собою тіст'яним хрестиком і парою голубів. На поверхні розсох колись кріпились тіст'яні калачики, а поверх них – квіти.

Окремо роблять «ветки» із соснових гілок. Це уже відомі нам шишки. Їх на весіллі роздавали найближчим родичам. Зважаючи на те, що тут шишка цілком самостійний атрибут, в загальному ритуалі окремо виділено обряд з одноіменною назвою «в'їтки». У переддень весілля молодь іде до молодого «одівать» коровай, а потім до молоді на «в'їтки». Від молодого несуть три пироги. Дівчина додає «одного і ще два». Ці шість пирогів молодий ніс до себе додому.

Село Кураш. Коровай круглий, мав підошву, випікався лише у молодого в суботу. Поверхня вкрита дрібними квіткоподібними ко-

ровайцями, серединки яких («дзьобики») чітко виступають на тлі загальної форми. В центрі короваю – пара пташок та дванадцять шишок «обитих на березі». У виборі чинів, причетних до виготовлення короваю, простежується антитеза: печуть – коровайниці-родички, прикрашають – «чужі».

Розглянувши в такий спосіб процес виготовлення весільного хліба, можна зробити певні узагальнення. У п'яти селах із шести обстежених коровай круглий з нижнім коржем – «підшвою», на яку сипали «парні копійки», зерно, рідше хміль. Головні прикраси: «коровайці» по всьому полю, в центральній частині – завжди елементи із знаковим навантаженням (втілення щастя, долі). У нашому випадку це «трепетуха» (сс.Немовичі, Федорівка), пара птахів (с.Кураш), пара птахів з хрестиком (м.Дубровиця). У всіх селах (за винятком м.Дубровиці) обов'язкова деталь короваю – «шишка» у вигляді довгої гілки з розгалуженнями; вирізана з берези (сс.Немовичі, Кураш, Федорівка, Клесів), груші (с.Ляхча), сосни (м.Дубровиця). Сосна і груша широко побутують серед весільних атрибутів (весільне деревце) сусіднього Житомирського Полісся. Береза ж фіксується лише в обрядах календарного циклу (Зелені свята) та будівельній обрядовості («крокова в'їтка», «квітка»). Пісенний фольклор як додаткове атрибутивне джерело засвідчує присутність у весільних текстах Північної Рівненщини згадки про вербу:

*Де тиї девкі булі,
Вербові венкі плелі
Вербові мальовані
Коровай обіват[и].*

Загальною є традиція вставляти в коровай непарну кількість шишок від 3 до 13. Лише в Кураші фіксується цифра 12. Але тут непарність числа забезпечує включення в підрахунок і самого короваю, який в данному випадку є 13-ю частиною місцевого короваю.

Принцип непарності чисел витримується і у кількості коровайниць. Не в усіх селах фіксується присутність на коровай старости. Зовсім слабо виявлена участь у цьому етапі дітей. Лише в Кураші бачимо хлопчика, який супроводжує коровайниць під час саджання короваю у піч.

Щодо кількості коровайів, на означеній території маємо паралельне побутування двох локальних традицій: випікання коровайів молодій і молодому (сс. Немовичі, Клесів, Федорівка, м. Дубровиця) та одного спільного короваю у молодого (сс. Кураш, Ляхча). В останньому варіанті у молодій пікся пиріг – «ситяник», який ділився в кінці весілля в хаті молодого. Окремі дослідники вважають випі-

кання одного короваю на Поліссі більш архаїчною ознакою (3). Але таке твердження потребує додаткового дослідження. Окремо виділяється тип «складяного» короваю з Дубровиці. Він не є побутуючим лише тут, у районному центрі і водночас фіксується і в ряді сіл району – Берестя, Кривиця, Трипутні, Грицьки. Цей факт дає можливість виділити на території Північної Рівненщини два типи коровайного хліба: круглий – більш поширений та «складяний» – локально обмежений.

Цікавою є загальнопоширена в регіоні заборона молодим їсти коровай або певні обмеження в цьому зв'язку (дозвіл на споживання лише хрестика – м.Дубровиця, дозвіл молодому споживати коровай молоді, а їй його коровай – с.Клесів).

Лише у Федорівці випікання короваю знаменує початок весілля (з суботи на неділю). В інших селах цей етап є окремим, не пов'язаним з власне весільним дійством, початок якого в означених селах припадає на неділю. Обряд вінчання тут органічно вписаний в загальну структуру дійства, хоча він – явище пізніше.

Важливими для з'ясування типології місцевого весілля є і окремі речові атрибути. Це – свічі, пікна діжа, намітки. З їх допомогою здійснювались найважливіші обрядодії, спрямовані на з'єднання двох родів та на звичаєве санкціонування та власне здійснення шлюбу. Свічі виготовлялись паралельно з короваєм (сс.Кураш, Федорівка, Люхча, Немовичі) або окремо (в четвер – с. Клесів). В м.Дубровиця свічки в обряді відсутні. За свідченням місцевих інформаторів, «свічі до весілля сукали лише по сьолах». Сукала свічку завжди жінка із найближчої рідні або та, котра мала стосунок до народження молодого (молодої). Це хрещена (с.Люхча) або пупорізна баба (с.Федорівка). Свічки «обводились» листками барвінку та червоною ниткою. Свічки запалюють в усі важливі моменти ритуалу, часом носять до церкви на вінчання (с.Федорівка), злучають на порозі в присутності обох родів. Весільна свіча в цій частині Полісся несе серйозне ритуальне навантаження. У молодого її ставили у коровай, у молоді, за умови випікання спільного короваю, бачимо свічу у хлібі. Така традиція фіксується в усіх обстежених селах. Досить добре збережений і пісенний матеріал, пов'язаний з виготовленням та ритуальним функціонуванням свічок:

*А наша свеча да була вдома,
А наша в дорозі
Поцелуймося наша сванечка
Й на першом пороз[і].
(с.Кураш)*

*Лепітеся свічі да любітеся діти,
Щоб люде дивувалися
Як свахи целувалис[я].*

(с.Кураш)

*Запали мати свічку
Дай заглянемо в пічку
Ой, чи хорош, чи рум'ян
Да й Володін коровай.*

(с.Федорівка)

Один із головних культурних символів, які функціонують у весіллі Правобережного Полісся, – пікна діжа. Вивченням її семантики займались окремі науковці (4). Діжа в обрядовості регіону безумовно сакральний предмет, який присутній не лише в родинному, а також і в календарному обрядовому циклі. У весільному дійстві вона функціонує у вузлових моментах: виїзди у дорогу, засвідчення чесності молодої. Обрядодії з діжею фіксуються фрагментарно і не в усіх селах. В Люхчі винесення діжки у двір пов'язане з темою дороги – молодий з родом «вибираєця до молодої». «Віходять в молодого двір, ставлять діжку на лавку, кладуть хлібину, сіль»:

*Ходю, ходю кругом діжечки
Беру, беру сиріжечки
Чи сиріжки брати
Чи по дівку їхати.*

У Кураші ця пісня має два додаткових останніх рядки:

*Сиріжок не брати,
А по дівку їхати.*

В згаданому селі, крім хліба і солі, на діжу клали сало. В Клецові обряд винесення у двір діжки пов'язаний з засвідченням чесності молодої. Остання, приїхавши на подвір'я до свекрухи, повинна стрибнути на діжку з воза обома ногами, «як чесна». Наведені фрагменти обрядодій безумовно уламки цілісного обрядового комплексу, пов'язані з давніми віруваннями поліщуків. У наведеній вище пісні ясно простежується відгомін про збиральницькі заняття місцевого населення, пов'язаних з присвоювальною формою господарювання, а можливо, навіть, із залишками тотемізму. Щодо останнього, дуже цікавою є пісня, також пов'язана з моментом виїзду молодого «по молоду». Староста, тримаючи в руках коровай, обводив усіх тричі навколо столу у напрямку «за сонцем».

*З роєм коло стола
З короваєм біля двора
Просіте, бояри, Бога,
Щоб щаслива дорога.*

Загалом в обстежених районах тема пасічництва, бджіл, обрядового використання воску, меду засвідчена як типова і поширена. А такі давні «культурні символи», як коровай, свіча, діжа в обрядовому контексті переплітаються і взаємодоповнюються на тлі ряду обрядодій, які є типовими або локальновиокремленими частинами ритуалу. До числа останніх слід віднести обряд «отояння на дуброві» (с.Кураш). Він пов'язаний з початком весілля, яке припадає на вечір суботи і являє собою процес очікування родом молодого дозволу зайти у двір молодії:

*Ой, чиї ж то гості
На дуброві стоялі
На дуброві стоялі
Дуброву ламалі
Як вийшла-вібегла
Молодая Олечка
Гості мої, гості,
Не робіте мнє злості*

*Обряд «Пов'язування намітки», записаний в с.Люхча
Сарненського району, у виконанні фольклорного гурту «Веснянка»
Рівненського міського Палацу дітей та молоді*

*Дубровоньки да не рубайте,
Огню да не розкладайте.
Моя матюнка вдома
Вечеронька готова.*

Ще одним давнім атрибутом, пов'язаним із звичаєвим санкціонуванням шлюбу, виступає намітка. Як «культурний символ» вона присутня в усіх трьох весільних частинах. На означеній території намітка функціонує як головний вид подарунка в контактах обох родів. Її дарують найближчим родичам. Найкоштовніша «намітка з двома чолами», переткана на краях. Нею накривають молодих під час розподілу короваю (м. Дубровиця). Святість намітки засвідчує, зокрема, звичай подавати намітку не «голою рукою», а «вілком» (рогачем) або «кийом». Цей головний убір пов'язаний з одним із найважливіших етапів весільного дійства – «окриванням молодої». В обстежених селах цей обряд відбувається в хаті молодої. Головна роль у ньому належить матері дівчини, яка сама знімає вінка (сс. Федорівка, Немовичі) або зав'язує намітку поверх нього (сс. Клесів, Люхча, Кураш). В одних місцях «сповівання» молодої відбувалось перед розподілом короваю (сс. Клесів, Люхча, Кураш), в інших – після нього (м. Дубровиця). «Сповівання» не було традиційним вив'язуванням головного убору (в означених районах намітку в'язали «під бороду»). Тому «сповівало» являло суцільне полотнище із двох нерозрізаних наміток. Його накладали на голову, переводили на-вхрест на грудях і, обвивши кругом пояса, виводили і зав'язували кінці на бік, спереду або ззаду, залежно від місцевої традиції. В такому вигляді молода їхала до свекрухи, а в окремих селах проводила і першу шлюбну ніч (с. Клесів). Паралельно з наміткою в обряді «сповівання молодої» як весільні атрибути функціонують гребінка, зерно, масло, чеpecь і жмут лляного прядива, який вкручувався в коси («крутень» – Немовичі, «кибалка» – Кураш, «кібалка» – Люхча, «кимбалок» – Федорівка, «кімбалка» – Клесів). На території Сарненського району побутовали білі – ажурно плетені («вибрані») чепці. Обряд сповівання завершувався в хаті у молодого в останній день весілля повторним накладанням на голову молодій намітки свекрухою. Отже, «сповівання» на півночі Рівненщини має двоетапну структуру. Паралельно з «сповіванням» відбувалось зв'язування молодих до купи іншою наміткою.

Першу ніч молоді завжди проводили в хаті молодого (у «кліті»). З обрядом, який скрізь в Україні має назву «комора», тут пов'язана участь чину із невідомою в інших регіонах назвою – «приводча» (с. Люхча), «пригорща» (с. Кураш). Це жінка з роду молодої, яка шиє квітки молодому та його друзям на початку весілля, супро-

воджує молоду до свекрухи, стеле постіль молодим і знаходиться біля молодої, як представниця її роду:

*Приводча зогрешила
У неділю кветки шила
Хотіла заробити
Щоб було за що піти.*

(с.Люхча)

В Кураші «пригорща» – це старша дружка, яка також шиє квітки, але до обрядодій у хаті молодого відношення не має.

Весілля у згаданих селах тривало два, рідше три, дні (у тих випадках, коли включало процес виготовлення короваю).

Повесільні обряди являли собою частину, де звучали сороміцькі пісні, відбувались рядження, принесення у жертву курей або інших свійських птахів тощо.

З метою з'ясування типології весільного обряду Північної Рівненщини ми розглянули в загальному вигляді найголовніші етапи дійства, яке, розпочавшись у хаті молодого, переходить до молодої і у молодого завершується. Місцевий ритуал – це тип «довгого весілля на два кінці». Останнє поширене також і у білорусів, але відсутнє у північноросійському обряді. Власне весільна частина при значній наповненості різноманітними локальними обрядодіями, атрибутами найрізноманітнішого характеру, піснями, танцями зводиться до кількох головних етапів: виготовлення короваю, дорога до молодої, прилучення молодої до статусу молодиці через дворазове надівання відповідного головного убору, обряд «кліті», розподіл короваю (одного або двох). Кожен із перелічених умовно визначених етапів з'єднується з наступним з допомогою обрядодії об'єднального, очисного та оберегового змісту. Цей тип весілля можна також назвати «коровайним». На переконання М.М.Нікольського, він відповідає і білоруській етнокультурній традиції (5). Шлюбна ніч в усіх розглянутих нами випадках відбувається на території молодого (у «кліті»).

Дослідники родинної обрядовості в культурах різних народів виділяють два найголовніших варіанти здійснення шлюбного обряду: уксорилокальний та вірилокальний. Перший зберігся в обрядовості кавказьких та азійських народів і вважається давнішим, притаманний скотарсько-мисливській формі господарювання. «Вірилокальний» репрезентує традицію землеробську і вважається «європейським». Якщо порівняти головні засади віри локального обряду (обряд «кліті» на території молодого; переїзд молодят до здійснення згаданого обряду; участь молодих у всіх обрядах, перебування за спільним з гостями столом), то побачимо, що весільний ритуал означеної території за всіма переліченими параметрами є вірилокаль-

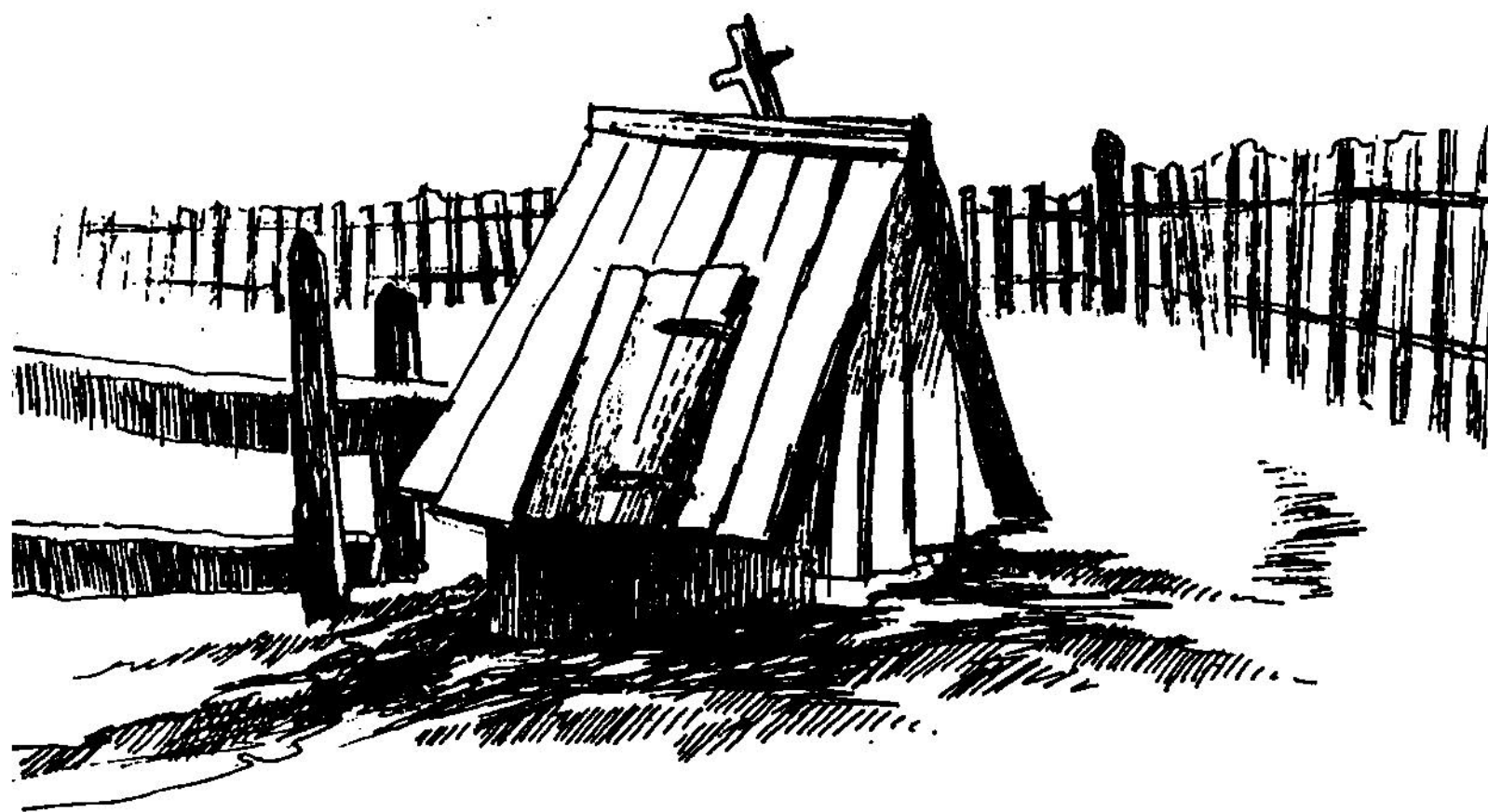

ним. Про це свідчить і розвинутий тут коровайний обряд, обрядодії зі снопами, зерном, соломою, хлібом. Водночас у весільних обрядах усіх східних слов'ян присутні риси уксорилокальної весільно-обрядової стадії. Але їх виявлення та аналіз – окрема тема, окреме дослідження.

Землеробський (європейський) характер весільного обряду Північної Рівненщини ніяк не зменшує його значущості. Він містить цілий комплекс архаїчних елементів та етапів, вивчення яких не менш цікаве й необхідне, ніж сумнівні пошуки залишків матріархату.

Джерела

- 1 Полесье Матеріальна культура. – К., 1988. – С 37.
- 2 Звіздецький Б А. Про кордони древлянської землі. // Археологія. – №4 – К., 1989
- 3 Общественный семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Минск, 1987 – С 163
- 4 МФЕ НАН України – Ф 15-3. – ОД. 3Б 145 (в).
- 5 Никольский Н М Происхождение и история белорусской свадебной обрядности. – Минск, 1956
- 6 Чистов К В Типологические проблемы изучения восточнославянского свадебного обряда // Проблемы типологии в этнографии. – М., 1979.

Традиційне гармошкове виконавство південної Пінщини ¹

Гармошкове виконавство набуває свого самостійного інструментального обрису на поліських теренах Рівненщини і далі просувається через Білорусь, країни Балтії (зокрема, Литву) до Росії. Цей вид народного музикування пізній набуток традиційної музичної культури Південної Пінщини і найбільш активно він формувався у післявоєнні роки нашого століття.

Гармошкова культура в цілому – конгломерат творчовиконавської діяльності багатьох і різних народів середньо-східної Європи, зокрема, польського, німецького, литовського, білоруського, російського, українського та інших.

Зосереджуючись у даній статті лише на фольклорних матеріалах двох сіл (Городище й Залужжя), констатуємо про функціонування двох типів гармошок: віденського (німецького) «строю» і хромки («граматики»), привнесених з Білорусі. У цих селах авторів вдалося записати двох талановитих музикантів – Павла Івановича Новіка (1923 р.н., с.Городище) і Купріяна Івановича Жакуна (1933-95, с.Залужжя).

Павло Новік – яскрава артистична особистість поліської традиції, виконавець на скрипці, гармошці, бубні, дудці (свистковій сопілці).

Купріян Жакун – урівноважений, внутрішньо зосереджений гармоніст, дудар, вихованець із родини спадкоємних народних музикантів й пасічників.

Павло Новік формувався як скрипаль з 15 років під впливом видатного поліського музиканта з с.Смородська Дубровицького району Михайла Синячки (рік народження невідомий), ансамбль якого складався з двох скрипок (1-ша, 2-га) і бубна. Пізніше Павло Новік створив свій ансамбль у складі: скрипка, кларнет (Іван Дмитрович Новік, р.н. невідомий, с.Брониця Зарічненського району), баян (гармошка) – Адам Павлович Новік (1945-85), барабан («бубен») – Адам Якимович Дайнеко (р.н. невідомий).

Купріян Жакун – весільний гармоніст, який розпочав оволодівати майстерністю гри на інструменті з 19 років і першими його наставниками були батько і два брати-скрипалі.

¹ Історико-етнографічну зону вказуємо згідно окреслених українсько-руських територій, одну з яких М.Грушевський називає Турово-пинськими землями // М.Грушевський Історія України-Руси. - Т.2, VI–XIII вік. - К.: Наукова думка, 1992. - С.255,260.

До другої світової війни інструментальний ансамбль («музика») сіл Городище і Залужжя складався із скрипки й гармошки (віденського «строю»). Виконавцями-гармоністами були переважно українці, рідше – музиканти інших національностей (поляки, росіяни, білоруси, цигани тощо). У с.Залужжя нараховувалося від 3-х до 7-ми гармоністів. Вони оволодівали мистецтвом гри самостійно, переймаючи техніку виконавства і репертуар один від одного під час вечорниць, весіль, молодіжних танців. Зауважимо, що сільське гармошкове виконавство не було основним трудовим заняттям музикантів. Переважно грали гармоністи у своїх селах, але траплялося, що супроводжували весілля за межами області, якщо хтось із молодих родом був з іншого регіону.

Матеріальна винагорода за гру на весіллі гармоністу як учаснику інструментального ансамблю (скрипка, гармошка, бубон) призначалася така: «подошва» (нижня частина «короваю»), сало, пляшка горілки, рушник від молодої, а також 10–15 крб.

Із ансамблістів більшу частину заробітку отримував гармоніст, оскільки йому оплачували за амортизацію власних інструментів (гармошки, бубна), а «третяк», тобто третю частину, діставав «бубенщик». Якщо музиканти відігравали три весілля, третій рушник молодої віддавався «бубенщику».

До 50-их років в основний склад ансамблю входили скрипка і бубен, або скрипка, гармошка й бубен, а пізніше сформувався інший гурт з гармошки й бубна. Якщо ансамбль складався із скрипки і гармошки, то до них включався двосторонній бубен, а коли лише зі скрипки і бубна, то до них додавався односторонній барабан із «дзвоночками», тобто «решітко», яке під час музикування не заглушувало гру скрипки.

Гармошковий репертуар формувався під впливом тих європейських народів, у яких активно функціонував сам інструмент. Ось чому в репертуарі двох поліських музикантів є польські танці («оберек», «краков'як», «польки»), білоруські («гальонушка»), російські («яблучко», «коробушка», «карапет» («тустеп»), «наріченька» («наречеиька»), «камаринська», «страданє» («страдание»)), українські («гопак», «горлиця», «козачок», «по-пуд гаєм»), традиційні місцеві мелодії: колядки, весільні, ліричні пісні («Ходить козачок по крутій горі»), а також загальноживана побутова музика з вальсів, польок, фокстротів і т.д.

У репертуарі обох гармоністів переважають польки, вальси (з місцевим відтінком у назвах, а також з вказівками щодо запозичення матеріалу п'єс). Наприклад: 1. Полька з «кресом» (П.Новік, К.Жакун). 2. Полька щебетушка (К.Жакун). 3. Полька шабасовка (П.Новік).

4. Полька пуд черетом (К.Жакун). 5. Полька «Рузя» (П.Новік).

Вальси: 1. Валец триколінний (К.Жакун). 2. Валец «Золоті гори» (К.Жакун). 3. Валец «баламута» («Буря мглою небо кроет» – К.Жакун).

Вкажемо на характерні стилістичні основи музики Павла Новіка і Купріяна Жакуна:

1. Мелодична насиченість при відтворенні музичного стилю п'єс певного етносу (російського – «Яблучко». «На річеньку», «Коробушка», «Карапет»; польського – «Оберек», «Краков'як»);

2. Контамінація польських і російських інтонацій, нескладна фактура (наприклад, у «Камаринській»);

3. Комбінаторика із різних мелодичних малюнків, з одного боку, і відсутність варіантності у викладі колін, з другого: «Фокстрот розамунда», «Яблучко» (стабільні форми: а, вв, авв і т. д.);

4. Розширення кадансів за рахунок додаткового такту («Вальс баламута», «Полька»), несподівані тематичні зміни, несиметрична будова («Гопак»), зміна гармонії з запізненням («Карапет»);

5. Ладова змінність у кадансах («Краков'як», «Полька», «Камаринська»);

6. Використання контрастної динаміки, акцентування (у музиці П.Новіка);

7. Повторення одного й того ж тематизму («Краков'як», «Яблучко», «Вальси»);

8. Суворе чергування 2-го коліна у формі ав («Вальс триколінний»). Попереду багатосторонні фольклорні експедиції, систематизація зібраного фактологічного матеріалу, здійснення аналітичних транскрипцій і їх етномузикологічний аналіз, узагальнення наслідків проведеної роботи, постановка гіпотез і нових завдань.

*Гармоніст Остапчук О.С. з с.Карпилівка
Рокитнівського району*

Ольга КОВАЛЬЧУК

*Колекція народного вбрання,
зібрана Віктором Ковальчуком
для фольклорного гурту «Веснянка»*

Народний одяг українців займає особливе місце у системі історико-етнографічних та культурних цінностей нашого народу. Це складний комплекс, вивчення якого сприяє виявленню самобутності етносу, глибинного коріння його історії, звичаєвості та світогляду. Перебуваючи на шляху постійного розвитку та функціонального вдосконалення, народне вбрання є носієм досягнень різних епох. На всьому шляху свого існування воно було своєрідним відзеркаленням історичних та соціальних умов існування, визначних подій у житті людини, її ставлення до навколишнього середовища.

Народний одяг нашого народу відзначається значним локальним розмаїттям. Локальні різновиди народних строїв відрізняються окремими елементами народного костюма, технікою виконання, характером орнаменту та його сюжетом. У зв'язку з цим дослідниця народного мистецтва К.Матейко за комплексами народного вбрання поділяє Україну на такі етнографічні зони: Середнє Подніпров'я, Поділля, Південь України, Полісся, Карпати і Прикарпаття (4; с.197).

Своєрідна складова цього етнічного поділу – Волинсько-Поліський регіон. Саме тут, завдяки низькому рівню виробничих сил, довгий час зберігались патріархальні пережитки, розвивались кустарні промисли, що задовольняли основні потреби населення в одязі, взутті, предметах домашнього користування. Великий інтерес викликає і те, що здавна ця територія була комунікативною зоною багатьох племен і народів. Як не дивно, але матеріальна культура цього району і її важлива складова частина – народний одяг – залишаються малодослідженими. Хоча багато вчених приділяли увагу висвітленню особливостей народного вбрання різних регіонів України, цій темі присвячені окремі книги (2, 4, 6), але досі немає монографії про народний одяг Волинсько-Поліського регіону. Лише деякі аспекти цієї теми піднімали дослідники Ф.Вовк (1), Ю.Лащук (3), А.Українець (8).

В зв'язку з цим постає проблема проведення більш глибоких ареальних досліджень з метою повнішого висвітлення даної теми, що допоможе чіткіше простежити різнобічні шляхи становлення національної культури.

Об'єктом мого дослідження є одяг Сарненського та Володими-

рецького районів Рівненської області. Здавна ця територія, що знаходиться в межиріччі Горині і Случа, привертала увагу дослідників. Цей край в давнину населяли племена древлян та волинян, які залишили нам у спадок самобутні зразки матеріальної та духовної культури, яка зберегла багато архаїчних елементів народного вбрання і відзначається невичерпним багатством та колоритом орнаментальних прикрас, винахідливістю та фантазією майстрів при створенні різних його компонентів.

Народний одяг Сарненщини та Володимиреччини – окраса багатьох музейних збірок. Предметом мого дослідження є колекція народного одягу фольклорного гурту «Веснянка» Рівненського Палацу дітей та молоді. Колекція ця збиралась художнім керівником талановитого колективу Віктором Ковальчуком під час фольклорних експедицій у вказаний регіон, починаючи з 1985р. Значну допомогу у поповненні вказаної колекції надавали концертмейстер гурту «Веснянка» Ганна Ковальчук (м.Рівне) та Ганна Данилівна Ковальчук (жителька с.Нетреба Володимирецького району). Всього колекція нараховує 255 одиниць. Цей одяг широко використовується як сценічний в концертній діяльності гурту і дійсно заслуговує на увагу й глибоке наукове опрацювання.

За загальноприйнятою класифікацією народний одяг мешканців Сарненського та Володимирецького районів можна поділити на такі типи: жіночий і чоловічий, буденний та святковий. Кожен тип включає такі групи: натільний, поясний, плечовий, верхній, головні убори, пояси, взуття, прикраси (4; с.47).

На основі колекції школи традиційної народної культури та фольклорного народного гурту «Веснянка» Рівненського ПДМ можна зробити певні висновки про основні компоненти жіночого святкового одягу мешканців цього регіону кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Отож, основною деталлю натільного одягу є сорочка; поясного – спідниця, фартух, штани; плечового – камізелька або каптаник; головних уборів – хустка або намітка; взуття – постоли, чоботи; верхнього одягу – свити, кожухи.

Головна частина одягу – сорочка. В колекції нараховується більше 80 зразків цього вбрання. На основі вивчення особливостей крою сорочок виявлено, що вони складаються із стану, який виготовлявся з трьох прямокутних полотнищ (пілок) шириною від 42 до 50 см, довжиною від 102 до 112 см; двох плечових вставок («установок») переважно квадратної форми (середнього розміру 20х20 см); викладеного комірця (середнього розміру 12х40 см) або комірця-стійки (середнього розміру 4х36 см); манжетів («чохлів») шириною від 2,5 до 5 см і довжиною від 18,5 до 22 см; квадратних підрукавних клинців

(середнього розміру 14x22 см); рукавів шириною від 36 до 44 см і довжиною від 46 до 56 см. Як бачимо, сорочка зшивалась з шматків полотна прямокутної або квадратної форми в такій послідовності: до стану пришивались уставки, які в свою чергу з'єднувались з рукавами, до яких додавали підрукавні клинці («ластовки») та чохли. Обов'язково кожна сорочка мала комірць, як правило, неширокий, викладений, з прямим розрізом. За відсутності гудзиків він скріплювався вузькою стрічкою. З цією метою біля країв комірця робились невеличкі отвори діаметром приблизно 0,5 см.

Слід зазначити, що переважна більшість сорочок колекції виготовлена із домотканого полотна і лише частина (очевидно, пізнішого походження) з покупної тканини – перкалю.

Основні прикраси сорочок – вишитий та тканий орнаменти, які традиційно розміщувалися на рукавах, уставках, чохлах, комірці, іноді на подолі. Більшість жіночих сорочок (61 шт.) прикрашені геометричним орнаментом. Найбільша увага приділялась декоруванню рукавів. Композиції з цим типом орнаменту на них можна поділити на декілька характерних груп. Найчастіше трапляється вишивка, розміщена по всьому рукаву. Під час детального розгляду виявлено такі особливості розташування вишитих прикрас. Найчастіше зустрічається орнамент у вигляді горизонтальних смуг, які часто усклад-

Обряд «Водіння Куста». Фольклорний гурт «Веснянка» (м.Рівне)

нюються різноманітними геометричними композиціями і фігурами (безпосередньо пов'язаний з технікою «занизування»). Найбільш кількісною групою серед композицій цього типу є та, де головний елемент орнаменту – ромбовидні зірки – «кльованки», які розкидані по всьому рукаву або ж формуються чіткими орнаментальними рядами, часто поєднуючись з тканими смугами. Ці зірочки на переважній більшості сорочок невеликі за розмірами (близько 1-1,5 см в діаметрі), в 14-ти випадках вони розміщені щільно одна від одної, що надає всій орнаментальній композиції барвистості та святковості. Орнамент цього типу повторюється і на уставках, лише у нижній частині уставок та у верхній частині рукава він визначається більшою насиченістю завдяки двом ширшим орнаментальним смугам дещо іншого характеру (з більш чіткою ромбовидною композицією). Доводиться дивуватись невичерпній фантазії поліських вишивальниць, які створили безліч варіацій цього орнаменту, завдяки чому ми не зустрічаємо жодного абсолютного повтору.

*Фрагмент рукава жіночої сорочки.
Автор – Бурмака В.К., 1906 р.н.
з с.Кам'яне Рокитнівського району*

Подібним до цього типу прикрас тканий орнамент. Він складається з паралельних горизонтальних нешироких смуг, розміщених по всьому рукаву (кількість сорочок з таким типом орнаменту становить 10 одиниць). Ці смуги характеризуються густим розміщенням відносно одна одної. Нижня частина уставок та верхня частина рукавів при цьому типі орнаменту, як правило, виконані технікою «занизування». Вони прикрашались орнаментом, що сильно перегукується з малюнком при з'єднанні уставок і рукавів у «кльованкових» сорочках (щільні композиції ромбів).

Другий тип поширеного вишитого геометричного орнаменту складається з вертикальних (найчастіше трьох) смуг крупного малюнку, що розміщувався по всій площині рукава. Таких сорочок у колекції

15. Найулюбленишим у використанні був, безумовно, ромб, заповнюваний додатковими елементами (зірками, трикутниками, хрестами тощо). Такий тип орнаменту рукава сорочок здійснювався майже всіма техніками вишивання такими як: «гладь», «вирізування», «хрестик», «занизування». Проте у відсотковому відношенні найбільш поширеним цей орнамент був при використанні «ризі» («вирізування») та «гладі», що зумовлено їхніми технічними особливостями.

Оригінальністю відзначалася вишивка, виконана технікою «вирізування» (в колекції 6 сорочок цього типу). Характерно, що вона використовується лише в поєднанні з іншими допоміжними техніками: «гладь», «хрестик».

Тільки одна сорочка з таким типом орнаменту у вертикальні смуги виконана технікою занизування і містить варіацію «кльованкового» орнаменту, але зберігає чітку градацію на три вертикальні смуги.

До подібного типу орнаменту можна віднести і три сорочки, вишиті хрестиком. Вони характеризуються наявністю геометризованих квіток, гілок та листя, щоправда, в невеликій кількості. Їхня поява, вірогідно, обумовлена пізнішим походженням.

В окрему групу виділяється рослинно-геометризований орнамент, який був проміжною стадією в орнаментальній еволюції, де геометричний малюнок на початку ХХ ст. поступово переходив у рослинний. Характеризується геометризацією квіток, листя та інших рослинних елементів за допомогою чіткого окреслення контурів, прямих ліній, вплетення деяких геометричних фігур у загальну композицію. Кількість сорочок з таким типом орнаменту у досліджуваній колекції 8 одиниць, із них слід виділити одну, рукави якої «зашиті» («прикрашені») горизонтальними смугами у вигляді невеличких «берегинь» (символів життя) – стилізованих дерев і кущів, де замість гілок – геометрична композиція, в основі якої лежить середніх розмірів коло.

Рослинний орнамент на сорочках з'явився найпізніше (20-30-ті роки ХХ ст.). Найбільш поширеним було зображення квіток, листя та гілок. Помітна перевага у виборі орнаменту надавалась квітам «рож» (троянд) завдяки їх привабливому виглядові і декоративності. «Рожі» зустрічались як в поєднанні з цілими букетами, так і поодинокими елементами. На перший погляд, вишивка розміщувалась на рукаві цілком вільно, але насправді майстрині дотримувались певних правил у розміщенні свого малюнка. Як і в попередніх випадках, зустрічалося скупчення малюнку біля уставки. Загальна кількість сорочок з таким типом орнаменту у досліджуваній колекції становить 12 одиниць.

Уставковий орнамент, як правило, перебував в орнаментальній єдності із орнаментом на рукавах. Це спричинено близькістю їх розміщення, адже якщо малюнок уставки чимось виділявся, порушалася б цілісність та довершеність всієї композиції. Уставку можна вважати за логічне продовження художнього замислу, втіленого на рукаві. Заповненість вишивкою також залежала від заповненості рукава: якщо він був насиченіший прикрасами, то вишивалась 1/3 площини уставки (це, в основному, сорочки з вертикальними смугами геометричного орнаменту). В тих сорочках, де відбувалось потовщення та ускладнення орнаментальних смуг у верхній частині рукава, вони в точності відтворювали уставковий орнамент або його нижню частину. Це ж відбувалось і в сорочках, де вишитою була лише верня частина рукава. Тут орнамент уставок і рукавів абсолютно однаковий, навіть за розмірами. Допоміжними засобами декорування сорочки були мережки, що розміщувались на з'єднанні рукава та уставки, вони виконувались виключно білими нитками, були неширокі.

Рідко траплялось розташування вишивки на пазусі. Цей варіант був доступним лише при бічному розрізі коміра і комірці-стійці, що з побутових причин траплялось вкрай рідко. Вишивка розміщувалась прямокутником, який починався біля самого коміра.

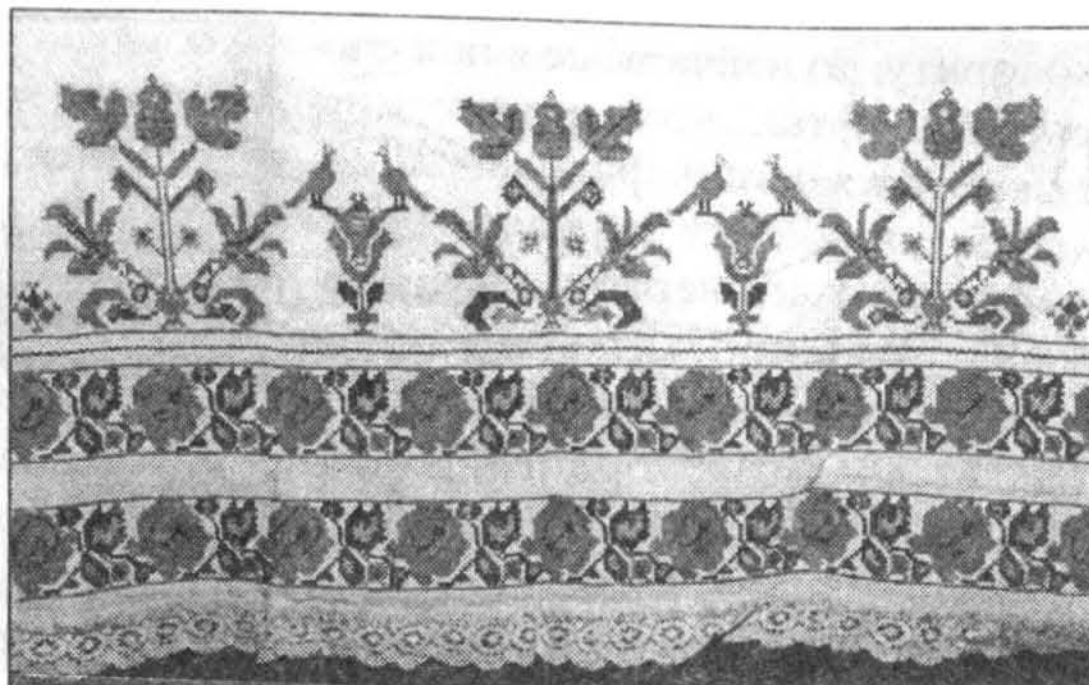
Чохли і комір завжди виконувались у дещо відмінному від рукавів та уставок стилі. Однією із можливих причин, яка викликала подібне явище, могло бути те, що це були якраз ті частини сорочки, які найшвидше зношувались і потрібні були нові, які брали із складових ще незшиті сорочки. Комірець-стійка завжди зашивався повністю, в той час як у викладеному прикрашались лише кутики, переважно геометричним або рослинно-геометризованим орнаментом, що було спричинене, вірогідно, тим, що ці типи орнаменту легше на ньому розмістити.

В цілому у колориті провідне місце залишається за червоним, завдяки його яскравості і здатності зробити сорочку святковою і помітною. Цей колір найбільше використовується в сорочках, прикрашених горизонтальними смугами геометричного орнаменту, виконаного техніками занизування і «затикання» (тканий орнамент). До нього також у невеликих кількостях додавали чорний та синій кольори, ще рідше зустрічається і використання інших кольорів, таких, як наприклад, жовтий у деяких «затиканих» сорочках. Для поздовжніх смуг геометричного орнаменту характерне широке використання білого кольору, який в деяких випадках навіть стає провідним. Вишивка «білим по білому» використовувалась для надання об'ємності та цілісності малюнку, його чіткого вирізнення на по-

лотні. У рослинно-геометризованому орнаменті червоний колір все ще переважає над всіма іншими, але ця перевага, порівняно з попередніми орнаментальними групами, суттєво зменшилась. Такі кольори, як жовтий, зелений, фіолетовий, рожевий та інші виступають уже другорядними. В рослинному орнаменті колорит визначається найбільшим розмаїттям кольорової гами. Кожна сорочка тут вирізняється своїм власним поєднанням кольорів.

*Фрагмент весільного фартуха майстрині
Палей С.Г., 1924 р.н. з с.Малі Телковичі
Володимирецького району*

Основним компонентом жіночого поясного одягу була спідниця. У даних районах, як і на більшості територій Полісся, називалась «літником». Колекція фольклорного гурту «Веснянка» нараховує 36 одиниць цього вбрання. Літник шився із вовняної тканини червоного кольору і складався з чотирьох, однакових за розмірами, пілок шириною 45-48 см, довжиною 70-86 см. Варто зазначити, що велика увага приділялась опрацюванню подолу спідниці: він обшивався грубою вовняною ниткою жовтого, зеленого або чорного кольору, іноді з лицевого боку кріпилась смужка чорної тканини (шириною до 5 см), а із зворотнього, як правило, пришивалась дещо ширша смуга «мішковини». У верхній частині переднього полотнища літника по центру зроблено поздовжній розріз (середньою довжиною 25 см), який потім прикривався фартухом. Зверху та по боках літник збирався в складки («збори»). Зверху до нього кріпився пояс, виготовлений із тканини такої ж якості, але з горизонтальними розміщенням смуг. Для кращого закріплення положення складок, на відстані приблизно 2 см від пояса, вони прошивалися ще один чи два рази. З метою економії тканини спереду вставляли шматок гіршої, довжина якої коливалась від 35 до 58 см, а ширина була такою, як однієї пілки (тобто від 40 до 48 см). Основними прикрасами літників даної колекції є поздовжні орнаментальні смуги, що були найбільш поширені в даній місцевості. Ці смуги або зовсім вузькі (0,5 см), або дещо ширші (від 3 до 4 см). Для літників характерне почергове розміщення різнокольорових поздовжніх смуг по всій його площині. Щодо

кolorиту, то найчастіше в них спостерігаємо такі кольори, як жовтий, синій, чорний, фіолетовий, зелений і білий, але перевага завжди надавалась червоному кольору. Слід підкреслити, що пояси відрізняються підбором більш темних кольорів: чорного, коричневого.

Обов'язковою складовою частиною жіночого поясного одягу є також фартухи. Вони одягались поверх спідниці, ззаду скріплювались зав'язками, а для кращої фіксації перев'язувались крайкою. Наприкінці XIX – поч. XX ст. для Волинсько-Поліського регіону характерні два типи фартухів: полотняні і вовняні, виготовлені з барвистої тканини. Для Сарненського та Володимирецького районів більш притаманний полотняний фартух. Цим можна пояснити той факт, що в досліджуваній колекції ми не бачимо жодного вовняного фартуха.

Дякова Т.С., 1915 р.н. у весільному вбранні 30-их років XX ст. з с.Біле Володимирецького району

Всього нараховується 28 екземплярів даного типу одягу. Усі фартухи колекції, так само як і сорочки, діляться на ранні – домоткані (19 одиниць) і більш пізні – перкалеві (9 одиниць). Їх довжина, незалежно від приналежності до тої чи іншої групи, коливається від 65 до 75 см. Вони складаються з однієї або двох пілок. З однієї пілки виготовлялися в основному перкалеві фартухи і лише деякі полотняні (3 одиниці). Ширина фартухів залежала від розмірів пілок (в двопілкових вона коливалась від 80 до 90 см, в однопілкових – від 60 до 80 см). Усі фартухи призборювались або збирались у складки біля неширокого пояса (середнього розміру 2,5 см), який в ранніх виробках на кінцях містив невеликі отвори для мотузки, призначеної для його остаточного закріплення на талії. Довжина пояса в цій групі коливалась від 80 до 90 см, а в другій – від 133 до 148 см. На відміну від більш пізніх, деталі яких були в основному зшиті за допомогою швейної машини, ранні фартухи зшивались вручну.

За типом орнаментативної вишиті та ткані прикраси фартухів можна

поділити на: геометричні, рослинні та рослинно-тваринні. Перша група нараховує 18 одиниць цього одягу і найчисельніша. Орнаментальні смуги розміщувались горизонтально і були переважно неширокими. Для фартухів виконаних технікою занизування (7 одиниць) найбільш типові такі елементи орнаменту, як ромби, трикутники, «кльованки», поздовжні та горизонтальні лінії і їхні варіації. У двох випадках деякі незначні елементи виконані тканим орнаментом. Найбільш розповсюдженою кількістю орнаментальних смуг було 3. «Затикані» фартухи (11 одиниць) подібні до виконаних технікою занизування, але прикрашались лише вузькими смугами, часто у великій кількості. Вишивка при геометричному типі орнаменту, як правило, займає від 1/4 до 1/5 частини всього фартуха. Основний колорит – червоний із невеликими вкрапленнями голубого та чорного.

Рослинний орнамент, безперечно, пізнішого походження, про що свідчить його розташування виключно на перкалевих фартухах. Вишивкою заповнювалось від 1/3 до 2/3 частини всього фартуха, а в одному випадку і вся його площа. Лінії орнаментальних смуг неоднакові за розмірами і окреслені не досить чітко. Здається, що вишивка розміщується вільно. Основні елементи орнаменту – квіти, листя, грона винограду, наявні також деякі допоміжні включення (наприклад, смуги). Однак явна перевага надавалась квіткам, особливо трояндам, які розміщувались у вигляді як поодиноких квітів, так і букетиками і навіть цілими композиціями. В створенні такого типу орнаменту переважно користувались технікою «хрестик», іноді – «гладь». Колорит цього типу виробів характеризується поліхромністю: переважає червоний колір із значними вкрапленнями чорного, синього, жовтого, рожевого, фіолетового, зеленого тощо. Лише в двох випадках переважаючим стає чорний або сірий колір. Цікавим є і те, що в деяких фартухах вишивкою прикрашались кінці пояса, як правило, з відмінним від основного орнаментом.

До третьої групи, де зустрічаються рослинний, зооморфний та антропоморфний елементи орнаменту, належить лише один фартух. Вишивка розміщується на 1/4 його частині і виконана технікою «хрестик». Цей фартух істотно відрізняється від усіх інших експонатів колекції характером орнаменту, подібною до центральних областей України. Перша орнаментальна смуга складається з хвилястої гілки троянд, друга зображує листя, птахів (голубів), людей. Даний тип прикрас зустрічається в нашій місцевості дуже рідко. Колорит вишивки залишається традиційним – червоно-чорним.

Спектр додаткових засобів декорування, порівняно із сорочками, помітно збільшився, а мережка використовується набагато рідше. Нововведенням стало використання мережив між смугами вишито-

го орнаменту і на подолі у більш пізніх фартухах (7 одиниць), а також горизонтальні прошиті складки тканини. Загалом ранні фартухи додатково прикрашались лише за допомогою маленької та невиразної мережки на подолі у «затиканих» фартухах, в той час як перкалеві, завдяки збільшенню можливостей на поч. ХХ ст., широко використовували всі наявні способи прикрас того часу.

Головні убори жінок є важливою складовою народного одягу, сприяли його мистецькому довершенню і, крім цього, відображали вік жінки, її сімейне становище та соціальний статус. Колекція фольклорного гурту «Веснянка» нараховує 23 екземпляри цього типу вбрання, серед них: полотняних хусток – 6 шт, виготовлених з фабричної тканини «кордонки» – 11, наміток – 6 шт.

Найбільш розповсюдженим видом були ті, що шилися з домотканого полотна, складалися з двох пілок (шириною від 40 до 45 см), зшивалися вручну білими нитками. Проте є і одна однопілкова (розміром 73 см), виготовлена із перкалю. За формою вони найчастіше – квадратні і при зав'язуванні згинались по діагоналі. Для декорування давніших хусток використовувався виключно геометричний орнамент. Традиційно прикрашались або кутики (4 одиниці), або два протилежні береги (2 одиниці). В першому випадку вишивка розташовувалась симетрично, однаковими за розмірами квадратами. Найчастіше орнамент повторювався на всіх кутиках, але іноді однаково прикрашались тільки протилежні. Обов'язковий елемент орнаменту – хрести. Вони містили такі додаткові елементи, як квадрати, а іноді і ромбики, восьмикутні зірки. Колорит – червоний, обов'язково в поєднанні із чорним. Цей тип розміщення орнаменту на полотняних хустках безпосередньо пов'язаний із технікою «хрестик». Тоді як прикрашання двох протилежних сторін виконувалось виключно «заволоканням». «Затикані» хустки найчастіше містили 3 неширокі орнаментальні смуги червоного кольору із незначними вкрапленнями чорного.

Уже на початку ХХ ст. полотняні хустки поступово витісняються фабричного виготовлення «кордонками», про що свідчить навіть і їх явна кількісна перевага у колекції. Вони виготовлялись з червоної фабричної тканини, в деяких селах мали ще одну назву: «гадески» (10). За розмірами та способом одягання нічим не відрізнялись від полотняних хусток. Багато уваги приділялось декоруванню кутів: до них кріпились великі китиці з різнокольорових або однотонних вовняних ниток, а поряд розміщувалися маленькі китички (середній розмір 1 см). Іноді на «кордонках» значилася фабрика і рік випуску. Рослинний орнамент розташовувався по всій площині хустки, в ньому переважали такі елементи: квіти, листя, пелюстки, гілки. На-

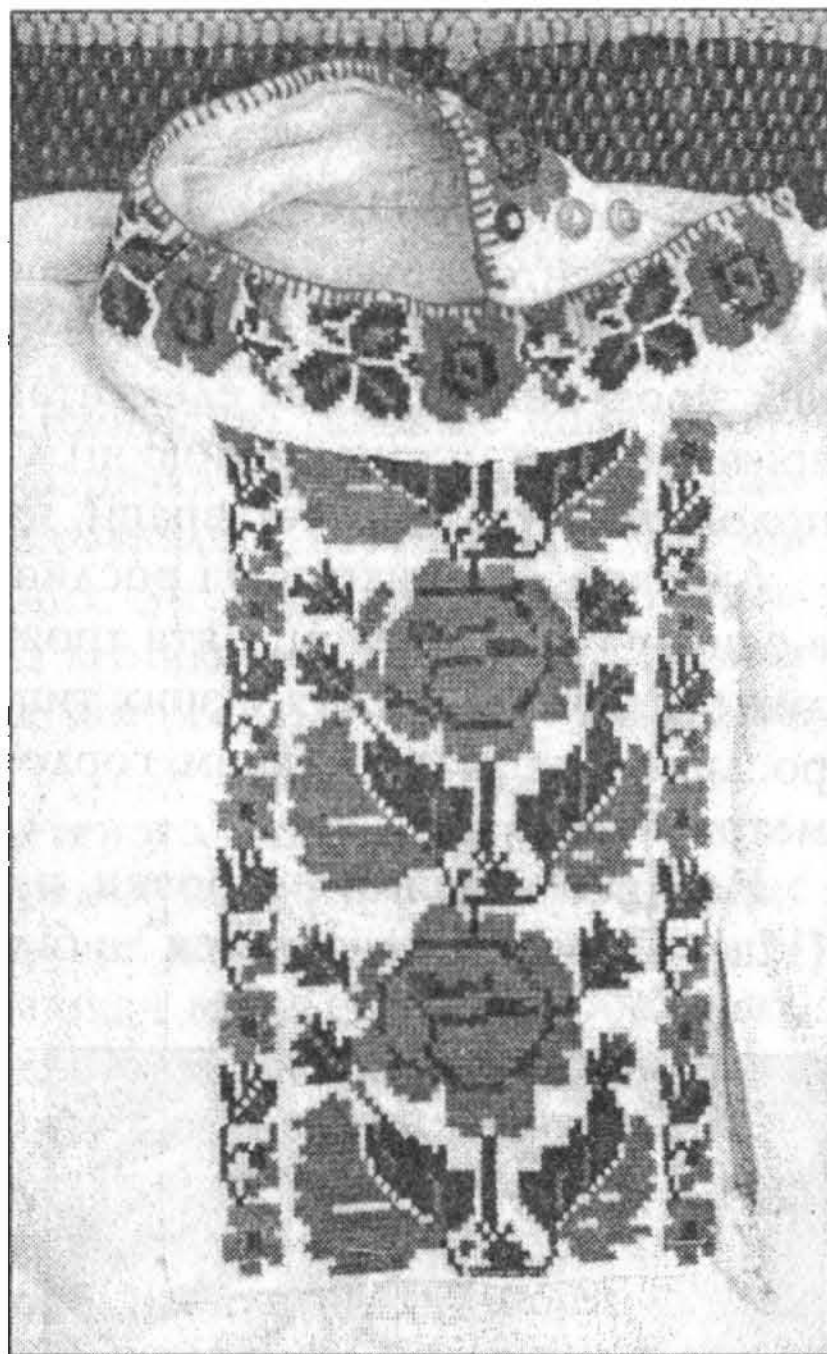

сиченість його збільшувалась у напрямку до країв. При створенні орнаменту, як правило, використовували жовтий, зелений, темно-синій, білий, чорний та червоний кольори.

Намітки носилися лише заміжніми жінками і мали багато різних способів пов'язування. Ці зразки незшитого одягу є одними з найдавніших головних уборів. Намітки складаються із довгого (від 3,20 до 3,50 м) шматка домотканого полотна (шириною, традиційно, від 40 до 45 см). Звичайно, в святкових намітках прикрашались краї (поперечні смуги) та середина (вузькі поздовжні смуги по краях). Провідним орнаментом були «кльованки» та їхні варіації. У двох випадках використані такі допоміжні елементи прикрас, як мережка та «кутасики» (виготовлені з бавовняних ниток), розташовані на вузьких кінцях виробів. В колориті переважав червоний з вкрапленнями синього.

Колекція фольклорного гурту «Веснянка» також нараховує 15 одиниць чоловічих сорочок, які за кроєм подібні до жіночих (склалися із стану, рукавів, уставок, підрукавних клинців («ластовок»), комірця та чохлів), але мають ряд суттєвих відмінностей. Вони значно коротші за жіночі (по коліна), мають бічний розріз, який дає можливість звільнити площину для вишивки на грудях. Тому у цих сорочках, як правило, прикрашеною є пазуха, яка іноді вишивалась на тому ж шматку полотна, що і стан. Іноді вставлявся інший, прямокутний, що називався «манішкою» (у пізніших сорочках). Лише в одному випадку пазуха залишається неприкрашеною. Це пов'язано з приналежністю цієї сорочки скоріше до буденного одягу або, судячи з її невеликих розмірів, до одягу для підлітків. Він мало прикрашався в зв'язку з швидким ростом хлопчиків. Бічний розріз також впливав на крій комірця і робив можливим лише комір-стійку, який був невисоким (середній розмір 6 см) і застібався на 2 гудзики.

*Святково вишита чоловіча сорочка
з колекції фольклорного гурту
«Веснянка» (м.Рівне)*

В більшості випадків вишивка комірця істотно відрізняється від вишивки на пазусі. На відміну від жіночих, в чоловічих сорочках ніколи не прикрашалися уставки, а чохла були повністю зашиті.

Із загальної кількості сорочок лише одна прикрашена геометричним орнаментом (очевидно, найдавніша). Основна орнаментальна композиція складається з трьох поздовжніх смуг ромбів та восьмикутних зірок, допоміжними елементами орнаменту виступали ромби із зрізаними кутами (на горловині). Сорочка мала також прикрашений подол, який під час реставрації, на жаль, втрачений.

Дві сорочки прикрашені рослинно-геометричним орнаментом, де в основу геометризації взята троянда та її листя. Тут зустрічається дуже цікаве суміщення різних типів орнаменту: пазуха прикрашена рослинно-геометризованим, горловинка – рослинним, а чохла – геометричним.

Найчисельнішими є сорочки, прикрашені рослинним орнаментом (12шт.) Цей тип відноситься до більш пізніх, отже цілком природно,

Фрагмент рукава жіночої сорочки, виготовленої Попко К.Л., 1911 р.н. з с.Кисоричі Рокитнівського району

що сорочки саме з таким типом орнаменту зберіглись найкраще. Переважає рослинна тематика: зображення квітів та невеликих гілок, що скоріше органічно доповнюють перші. Слід відзначити, що в одному випадку головним елементом орнаменту є дубове листя та жолуді.

Майже всі сорочки вишиті технікою «хрестик», яка іноді поєднувалась з «гладдю» на комірах і лише в найдавнішій використовується «заволокання». Колорит залишається червоно-чорним і тільки в декількох випадках (3) трапляються вкраплення жовтого, зеленого, фіолетового, бузкового. До чоловічого поясного одягу належать штани. Як і по всій території Полісся (5, с.71), вони були неширокими, полотняними, з двома трикутними та одним ромбо-

видним клином між штанинами, пришитими до неширокого пояса з петлею та гудзиком, виготовленим також із полотна. В колекції нараховується лише одна одиниця цього одягу.

Наявність малої кількості чоловічого одягу в колекції, на жаль, не дає можливості детальніше охарактеризувати його. В свою чергу, незначна кількість чоловічого народного одягу музейних та приватних збірок свідчить про його більш швидке зношування, порівняно з жіночим. У колекції фольклорного гурту «Веснянка» 39 екземплярів поясів, із них: 36 жіночих та 3 чоловічих. Жіночі пояси носили назву «крайки», були неширокими (середня ширина – 5 см, довжина – 3.50 м), виготовлялись з домотканої вовняної тканини. Вони слугували для остаточного закріплення фартуха і літника на талії. Орнаментальні смуги при тканні розташовувались вертикально, але під час одягання мали вигляд поперечних. Як правило, їх спосіб орнаменталізації і колорит перегукуються із літниковими, бо виготовлялися як доповнення до поясного одягу і не могли сильно від нього відрізнятися.

Чоловічі пояси належали до плетеного одягу. Довжина їх приблизно така ж, що і жіночих, середня ширина – 12 см. Під час плетіння на кінцях лишалися нитки, які потім скручувалися і закріплювалися вузликами. Крім того пояси мали сітчастий орнамент, іноді містили також елементи геометричного орнаменту: ромби, трикутники, ламані. Цей компонент одягу був виключно червоного кольору. В колекції представлений і дитячий натільний одяг, що носив назву «льолічки» (6 шт). Їх довжина сягала від 76 до 82 см. На відміну від дорослих жіночих сорочок, вони для зручності дитини шилися без комірця і чохлів. Як правило, мали V-подібний виріз, який укріплювався за допомогою ще однієї смуги тканини. Вишивкою прикрашались рукави та уставки. Орнамент розміщувався трьома однаковими горизонтальними смугами, одна знаходилась на уставці. Рукав зашивався досить щільно, але тільки у верхній частині. У двох випадках вузькими смужками прикрашались і його кінці. В цих сорочках зустрічається всі три типи орнаменту: геометричний, рослинно-геометризований, рослинний (з перевагою другого типу).

Основою геометричного орнаменту в даному випадку є ламана, містячи у собі крихітні ромбики, які, в свою чергу, утворюють ще одну ламану всередині великої. З боків прикрашена малюнком, що дуже нагадує мереживо (тобто послідовно з'єднані дуги), всередині якого зображений невеличкий хрест.

Рослинно-геометричний орнамент характерний чітким виділенням прямих смуг у композиції, містить стилізовані квітки, хрести, хвилі геометризованих пелюсток. На «льолічках», прикрашених рослинним орнаментом, в основному, зображуються ланцюжки з квіток фіалок та листя. Усі представлені сорочки виконані технікою «хрестик», з використанням поєднання червоного та чорного кольорів. Стель і крій всіх «льолічок» дуже подібний, тому є підстави вважати, що вся група виготовлена однією майстринею.

На рубежі XIX-XX ст. у Сарненському та Володимирецькому районах, як і по всьому Поліссі, найбільш розповсюдженим залишалось плетене взуття – «постоли», і виготовлялось переважно з лози, кори липи, дуба. (7; с.350) На жаль, в досліджуваній колекції повністю відсутні зразки взуття цього часу через їхню недовговічність, а також постійну експлуатацію. На основі колекції зразків взуття кінця XIX – початку XX ст. з Рівненського краєзнавчого музею можна зробити висновки, що окрім плетеного, на початку минулого століття серед дівчат поширеним взуттям стають також шкіряні черевички («шнурівки»), які виготовляли місцеві шевці (8; с.100).

Одяг Волинсько-Поліського регіону і таких його частин, як нинішні Сарненський та Володимирецький райони Рівненської області є цікавим і самобутнім явищем матеріальної культури. Протягом століть багато ткаць і вишивальниць створювали вбрання, пристосоване не лише до природних умов існування, але і мистецьки цілісне, довершене. Його можна розглядати як єдиний історико-культурний твір в гармонійній єдності всіх елементів. Вона досягала завдяки вмілому komponуванню орнаментальних композицій, підборі кольорової гами, де, як правило, переважав червоний тон. Вишивка цього регіону відзначалась збереженням архаїчних елементів, різноваріантністю та багатством комбінацій, довершеністю композицій, вишуканою кольоровою гамою, складністю технік виконання.

Твердо переконані, що колекція фольклорного гурту «Веснянка» заслуговує на пильну увагу етнографів та мистецтвознавців. З кожним роком вона поповнюється, збагачуючись новими шедеврами народної культури. Робота над вивченням цієї колекції є справою, мабуть, не одного року і вимагає більш детального дослідження широкого кола питань, пов'язаних не тільки з побутовим функціонуванням народного одягу, а його роллю в народних обрядах.

Крім названих районів у колекції є зразки і з деяких інших регіонів Рівненщини (Березнівський, Гощанський р-ни), які в майбутньому мають також стати об'єктом пильної уваги дослідників, адже збагатять наші знання про етнокультуру нашого краю.

Джерела

1. Вовк Х.К. Студії з української етнографії та антропології – К.: Мистецтво, 1995
2. Кульчицька О.Л. Народний одяг західних областей УРСР. – К.: Видавництво Академії Наук УРСР, 1959.
3. Лашук Ю. Народне мистецтво українського Полісся – Львів.: Каменяр, 1992
4. Матейко К.І. Український народний одяг. – К.: Наукова думка, 1997.
5. Ніколаєва Т.О. Історія українського костюма. – К.: Либідь, 1996.
6. Полесьє. Матеріальна культура. – К.: Наукова думка, 1988.
7. Пономарьов А.П. Українська минувщина. – К.: Либідь, 1993.
8. Українець А.М. Народний одяг мешканців Рівненщини кін. XIX – поч. XX ст // Наукові записки Рівненського Краєзнавчого музею. – Рівне, 1996.
9. Українське народне мистецтво вбрання. – К., 1961 Записано в с. Нетреба Володимирецького р-ну від Ковальчук Ганни Данилівни 1932 р.н.

Олександр РОМАНЧУК

*Топонімічні назви
деяких населених пунктів
північної Рівненщини*

с. Бережниця Дубровицького району

Береги – урочище на південний схід від села.

Білаші – хутір з 4-х будинків, де жила родина Белахів.

Бухта – глибоке місце на р. Горинь, вир.

Васьковського – колишній панський сад і парк.

Вільшина – гайок, де ростуть вільхи.

Вусисько – сіножать біля р. Горинь.

Гарлина – ліс (раніше – поле) за 0,5 км на північ від села.

Горішкове – луг.

Демидове – болото.

Деревок – ділянка з молодим лісом.

Засадьє – сінокіс за колишнім панським садом.

Заріччя – поле (раніше – хутір, де жили поляки).

Заскладьє – місце, де на поч. ХХ ст. був склад, в якому очищали спирт-сирець, привезений з Городця.

Жовтий – рів з водою жовтуватого кольору.

Жолоб – долина між горами.

Крижикова – гора.

Лохвечове – болото.

Лука Клебанська – сінокіс на південь від села.

Нікитикове – болото.

Оболонне – луг.

Олешник – зарості кущів.

Омелянова – луг.

Общар – місцевість біля ферми.

Перетоки – поле, по якому тече багато струмків води.

Підкураше – поле під с. Кураш.

Пикневеликі – горби біля с. Кураш.

Попове – озеро на схід від села.

Потереб – орна земля на місці викорчуваного лісу.

Пристаць – місцевість, де р. Бережанка впадає в р. Горинь.

Річчя – місце, де жили польські осадники (1921-39рр.).

Сад – поле.

Соломійка, колись Забара – місцевість, де був “постоялий” двір

– місце зупинки тих, хто приїздив на базар.
Страшний Рів – місцевість на схід від села.
Татарська Долина – місцевість на відстані 5 км на захід від села.
Узрув'я – місце впадання р. Бережанки в р. Горинь.
Цегельні – місце, де виготовляли цеглу та черепицю на східній околиці села.
Ямища – поле на північ від села.
Запис від Антончика Антона Хомича, 1925. р.н.
та Строзюка Федора Даниловича, 1918 р.н.

с. Кураш Дубровицького району
Бистрак – місце з швидкою течією на р. Горинь.
Буда – поле на захід від села.
Вілятецька – гора.
Бучкове – поле на захід від села.
Вакаш – луг за р. Горинь.
Глибоке – озеро.
За Бродвами – луг.
За Горинєм – луг.
За Озером – луг за р. Горинь.
Затон – озеро.
Кабанов ліс – випас, луг на північ від села.
Коржув Бродок – брід через рів.
Коржув Руг – луг.
Коржова бухта – згин (кліно) р. Горинь.
Крат – випас на захід від села.
Коліяжова – поле.
Криви – поле на захід від села.
Круг – болото під горою.
Левочкова – гора та ліс на захід від села.
Лейбині облоги – поле.
Мосійкові Бродок – брід через рів.
Осець – луг на північ від села.
Парослі – селянський ліс на захід від села.
Пас – поле.
Полозки – поле за кладовищем.
Пудварок – поле.
Середні – поле на захід від села.
Сомок – луг на північ від села.
Ферма – випас на південь від села.

Широка – поле.

Запис від Кореня Павла Антоновича, 1935 р.н.

сmt Клесів Сарненського району

Бандит – ліс на відстані 6–8 км від селища.

Бульбикове – острівець на болоті біля церкви.

Болове – острів на болоті біля церкви.

Воля – село, тепер – частина Клесова.

Восьмьорка (Скалісне) – старий гранітний кар'єр з лісом у вигляді вісімки.

Вулька – куток села.

Гусаріха – городи.

Довге – дюна серед болота.

Дубовище – хутір.

Залів – болото, залите водою.

Зверечеє – ліс.

Каменаха – ліс.

Коплище – кар'єр за часів Польщі.

Кравецький мох – хутір.

Куби – старий хутір.

Луки – ліс, болото.

Любоньки – ліс і річечка, в якій за переказами втопилася Люба – дочка місцевого пана.

Неража – ліс, болото.

Пухове – озеро за 17 км від села.

Пучач – старий кар'єр за часів Польщі.

Ризки – поле на північній околиці села.

Сеховське – крем'яний острівець серед болота.

Соміне – озеро за 10 км на північ від села.

Соснівський – назва заводу, навколо якого росте сосновий ліс.

Сошник – поле на схід від села.

Стріляна – ліс, болото.

Суплінцови – болото.

Чорна Гора – острівець серед болота.

Запис від Ведрова Андрія Олександровича, 1976 р.н.

та Головача Івана Сергійовича, 1934 р.н.

с. Федорівка Сарненського району

Борсуки – поле на південь від села.

Броди – ліс, болото на захід від села, де був брід довжиною до 300м.

Виброд – ліс та поле на північ від села.
 Віща – ліс за 1 км від села.
 Волосень – поле і ліс за 0,5 км від села.
 Глинки – болото, де копають чорну і білу глину для будівництва та біління хат.
 Горуня – болото (після меліорації – поле) на північний захід від села.
 Деревське – болото (після меліорації – поле) на захід від села.
 Дравга – в'язке болото (після меліорації – поле) на захід від села.
 Дубник – ліс на схід від села.
 Загребли – ліс на схід від села.
 Залісся – поле на північній околиці села.
 Каміння – поле та частина вулиці.
 Калинка Велика – болото (після меліорації – поле) на захід від села.
 Калинка Мала – болото (після меліорації – поле) на захід від села.
 Кмече – болото (після меліорації – поле) на північний захід від села.
 Костярня – ліс на захід від села.
 Лозки – ліс на захід від села.
 Пасіка – ліс.
 Перестецька – річка, болото (після меліорації – поле, ліс).
 Перстець – ліс на захід від села.
 Путирінний Ріг – болото (після меліорації – поле) на північ від села.
 Предня – річка, болото (після меліорації – поле).
 Цілина – виорана під поле після корчування лісу ділянка землі.
 Чорні лози – ліс на північний захід від села.
 Штани – ліс на захід від села.
 .   Запис від Зінькова Євгенія Андрійовича, 1938 р.н.

ПРОРОЧІ СНОВИДІННЯ

Запис Андрія ШКАРБАНА

«Дуже була хвора і мені сниця. Я й сама не знала і лікарі не знали, що нічого... Мені сниця, що так, як я з своїми хлопцями...

- Коли це було?

Ну, це вже років п'ять було. Іду з своїми... так як... малі хлопці. І я йду з ними, вихожу на якийсь – такий горбочок. О. І село. Село таке: красиве село, хати такі – одна в одну. Так, як це який архітектор побудував – однакові. Дуже чисто, красиво. Але людей немає на тому, по тому селу. Не ходять так, як ото. Тишина така, спокійствие. Я підходжу: хата така на горбочку і дід виходить з хати і каже...

- В чому одягнений?

Він в такому... старовинному такому... в полотняному. Дід виходить і каже, що... Я його не знаю. Це може ж який прадід мій чи Бог його знає. Ну, каже, що: «Бабуню! Наша внучка з дитками йде. І така вона больна». Да й каже на її: «Піди возьми зілля, в хату. Да дай їй, щоб вона попила». Як вона виносить... Баба. З хати. Старенька.

- Одягнута теж...в...?

Так у сподниці, у фартушку, вишита блузка на її. Як (у) колишньому. Да. Виходить і виносить мені овес...

- Зілля чи зерно?

Овес з гілочкою. Чого я знаю, що овес? Гілочка і на ньому овес був. І верес, цвітущий верес. В лісі верес. Знаєте, що таке верес? І каже: «Ото будеш п'ять да й тобі пройде». Але каже: «Тобі тут не можна ночувати, оставайся. Тут, – каже, – із Олевська... І тут вона говорить, що: «Ти, діду, піди, тут один приїхав до нас місце собі заказувати, на «Жигулях».

- То, вибачте, вона Вам два тільки зілля дала?

Два зілля дала... Овес і цвітущий верес. Каже, що, тут приїхав, одна людина заказувати собі місце на постройку хати. То так, як вони вже не встигнуть (до) заходу сонця вернутися, то він їх підвезе до Олевська. А там вони сядуть на дзель та й поїдуть додому. І мені каже, що, підїжджають такі жовті «Жигулі», сідаємо ми. І він нас привозить в Олевск.

- Сон?

Оце сон. Просипаюся.

- І що Ви потім зробили?

Пішла. Вже була така... Овса взяла, в нас свій овес був, оце гіло-

чок і парила. Пішла в ліс, даже я не сама, а попросила одного хлопця. Бо я вже тут дивилася, то він каже, що ще в нас десь там запоздалий такий верес цвіте. Не поцвів десь в затінку. То він мені цього вересу приніс. І парила. Й слава Богу, мені престало боліть.

- А як боліло?

Ноги відбирало, це всей бік. Ну паримо, як заболит таким приступом, то відбирає ноги, не можна ногами ходити, як почка болить. І мені, слава Богу все...»

*Записано від Меліщук П.Я. 1914 р.н.
у с.Немовичі Сарненського району*

«— А чому Ви думаєте, що це Бог був?

То був Бог. Я знаю, що був Бог. А чого? Бо колись у мене вмерли мати й батько. Я осталася малою і дуже плакала. І казала: «Нема Бога. Бо якби був Бог, то не оставив би мене сиротою, саму». І тоді мені сниця, що я так, як сплю на койці, аж відкриваюцца двері і заходить такий старенький дідочок. Ну він зайшов, він (у) такий свитині білій, лляній. Ну, він не зайшов так, а як уплив на хмарі. Кругом така біла хмара його, кругом його. І він сам такий старенький... І заходить, відкриває двері і каже: «Слава Богу!» А тоді ще в нас не казали «Слава Богу!» А я відповідаю: «Навіки слава Богу!» А він питає:

«Як живем?» А я кажу: «Добре. Хліб да сіль є, то й слава Богу!» А він говорить до мене:

«А чого ж грішим Богу?» А я кажу: «А чого ж він забрав мою матір? Мені так тяжко самій».

А він каже, чоловічок такий старенький: «Бо їм пора прийшла. Їм там добре... Їм прийшла пора». Я ще хотіла його попитатися, що: «То скажіть як?.. Розкажіть?»

Його не стало. Закрилися двері, його не стало... На йому, знаєте, як колись, такіє рубашки були: так воротничок стояв, тут зав'язана і така довга, біла. Біла, лляна сорочка...

В його штанів не було... В одній цій білій, як свита. Колись...

— То свита чи сорочка?

Не свита... Біла сорочка, така лляна. Отак прямо шита.

— А рукава? Широкі?

Тут такі вуж.., а тут такі ширші такі... Лляна така, аж синя, чистенька така.

Аж біла-біла така. І от таке було».

*Записано від Чесмак П.М. 1946 р.н.
в снт.Клесів Сарненського району*

«Потім знов, у нас було якось так багато смертей. У нас дуже вмирали. І мати то й батько. Потім зять наш умер. О. Потім уже, ну, боліни були дуже. І сниця мені сон. Шо я йду горами. Такі гори. Такі гори, вийдеш на гору, а потім спускаєшся і знов піднімаєшся. Вже й сили, кажецца, нема. О! І думаю: «Господи! Коли це гори кончацца вже? Коли я виберусь на чисту площу? Шо ж ето таке? Вже сили не хватає іти по цих горах». Коли бачу: згори спускаюцца люди. Дванадцять так мужчин. Прямо. Отак ідуть. Отак в радочок.

– А чому дванадцять? Ви порахували їх?

Дванадцять чоловік ішло. Я щитаю. А попереду них іде один. Не так поперду, як от... Наприклад, як от солдати ідуть, а там іде попереду. А він іде. Так вони – врадочок, а він в тому самому раду, но тільки наперед. Спереді йде.

– Віддаль від нього?

Віддаль между їми. Отako. Він іде перший. Зустрічаєцца зі мною. Я йому даю: «Добрий день!» Він відказує і каже: «Шо! Важко горами іти?» А я кажу: «Так важко, шо вже не знаю, чи перейду цю гору последню, чи неперейду». А він мені шо сказав. Шо це последня гора. «Ти її перейдеш, а за цією горою сходить сонце. Більш горей не буде». І пішов. А я цих же питаюся людей: «Хто такий був?» А вони мені кажуть, шо Ісус Христос. Кажись я перехожу через цю гору, і там така зелена площа. І вже горей нема. Сонечко світить. Садки цвітуть. Вже я з гора вийшла. З горей...»

Записано від Чесмак П.М. 1946 р.н.

в смт. Клесів Сарненського району.

«Десь уже рокув десять тому, сниться мені, значит, шо я йду горами. Горами, такі стежки по горах, маленькі. Іду тими горами: ні людей, нікого. Коли бачу – стіна. І в стіні, так-як, ото, знаєте, колись були такі старовинні хлі(и)ви і ключ втсавлявся в дирку і одкривав засува зсередини там... І ключ. Так, як хтось мені ключа дає. Ну, нікого я не бачу, щоб хтось мені давав. Дають мені того ключа, я прихожу і в цю скважину нажимаю. І воно так як винт робить. Як мотор: „У-у-у-у-у.“ І - хлюп – і відкриваються двері з скали. На дверях – Ісус Христос. Так, як ото розп'ятіє є. Так Ісус Христос на дверях. Така, як картина. Так само. Ну, я не могла туди зайти. Мені отак по пояс було. Я заглядаю: «Боже!» Недарма кажуть, шо Земля наша – другий рай. Там така красота! Люди оці ж, жінки, чоловіки – (у) всьому білому. Но вони не так одіти, як ми. Вони так, як матерією обкручені і оце, остаток, так на плече... Колись, ото, знаєте, «в'єтнамки» були. Носилися такі, резінові (и), що між двома пальцями. Ото вони всі у таких «в'єтнамках» ходят... Дивлюся, розглядаю...

– А що вони робили?

Нічого вони не роблять. Там дуже цвіте цвітуть, сади цвітуть.

– Це все, як садок?

Як у саду такому красивому. Як який парк. Дітки такі голенькі з крильцями, як янголятка летать по цих яблунях. У воздусі. А старші люди ходят так. Вони там нічого не роблять. Там дуже красиво, рози такі цвітуть, така красота. Ну, надивилася я, відкрила. Пішла... Закрила назад, ключа за собою несучи. Іду, а вже там людина, там людина, там людина, там людина. Кажу: «Ходіть, покажу вам рай». Бо я ж побачила. Ходіть, ще вам покажу. Що є Бог, є рай, є все. Прихожу з людьми, я вже не відкрила, вже їм не показала. Що показується, напевно, одному, то другому не можна показати...»

Записано від Чесмак П.М. 1946 р.н.

в снт. Клесів Сарненського району.

«Сницца мені, що так, як ми маленькими, такими дітками гуляємо в річці. Купаємося. Іде такий чоловік, з папкою. Папка така в його, перо таке гусине, велике. Іде і гукає нас на суд: «На суд! На суд!» І ми, ці всі дітки, такі голенькі, маленькі, біжимо... Уже далі мені сниться, побігли ми на той суд. Знов сниться, що так, як на вокзалі, так ідемо. Вся молодьож, усі... І цей самий чоловік ходить. І каже: «На пересуд! На пересуд!» І я йому говорю, каже: «Ой! Ми вже які великі поросли, а ви такі, як були молоді, такі й осталися». Він каже: «Так треба». І вже на пересуд, уже ми ідемо. Тоже скали такі, гори. І тут така скала, величезна. Тут така стежечка. І зразу обрив такий великий, коло стежечки. Нікуди не можна вскрунуть. Тіки так ідемо гуськом. Одне за другим. Приходимо. У скалі така комната, вибита. Там ведуть реєстрацію, записують у книжку. Так записують, і проходиш далі. Потім оп'ять – комната. Така вибита у скала. Стіл, такий величезний. І цілий стіл свічок.

– Запалені? Горять?

Да. Така свічка. Така Тая вже догорає. Менша. Я ж дивлюсь так. Він так: тому поставити свічку, тому потушити, тому такенька маленька свічечка. Він її (*дмухає – А.Ш.*).

– Хто це? Він?

Чоловік там стоїть. Сидить. Тоже так. За свічками наблюдає. О. І переставляє свічки ці. Уже підходиш до нього, він твою свічку чи туше ж чи... Я підхожу. Я так думаю: «Коби-то мені велику свічку поставив. Значить ето життя – свічка! Свічку ставляють, то життя. А жить так хочеться!...» А він так засміявся да каже: «Скільки Бог дасть – скільки проживеш».

– І яку поставив?

Ставить свічку, таку свічку. Гарну таку свічку поставив. І проходим даліше ми. Проходим даліше. Даліше комната. Стоїть жінка з ружйом. Кажуть, смерть с косою – страшна! Не. Дужу хороша жінка. Висока, стройна, красива. Чорнява така. Ну, і не з косою вна стояла, а з ружйом. З самим настоящим ружйом. І так: двох пропускає, третього стреляє. Двох пропустила, третього стреляє. Падає той в пропасть. Я так прикинула, пощитала. Ага! Я прохожу! Мені треба пройти, але за мною дівчина у велені(и) і хлопець. У всьому вони свадебному. І так плачуть вони обоє. Бо так: її стріляють, я проходю, її стріляють, він остається. А я кажу на її: «Ти не плач, вона не побачить, ще далеко. Я тебе возьму на руки і над пропастью пронесу і поставлю на своє місце. Ти пройдеш. Мене застрелить і він остаєцца живий. І ви будете жити разом. Не плачте». І я ж так притулююсь до теї стіни, думаю: «Коб ще вона мене туди і вдвох ми не впали». І я її переносу на своє місце. Ідем. І вже знаю, вона, ця дівчина проходить, і я не прохожу. І так: очі заплющила, кажуть, що вмирає чоловік з розплющеними очима. От шо, мені завжди той сон мені зроду б'є так в голову. А вона ж каже ця жінка: «Чого? Боїшся смерті? Відкривай очі!»

– Ця смерть?

Смерть. «Відкривай, – каже, – очі!». А я так подивилась на її. Відкрила очі да й дивлюсь так на її. Да думаю: «Боже! Коб застрелила зразу, щоб... А то ж ще ж там каміння, ще ж будеш падать. Больно так буде». А вона каже: «Проходь, ти остаєшся жити во ім'я любові!» І пропустила нас трох...

– А ці: хлопець і дівчина вам знайомі? Це з села вони?

Не! Невідомі люди. Там ми все збираніє. Не з села нашого. А всі люди, ну вся молодьож чужа. Вся збирана...»

Записано від Чесмак П.М. 1946 р.н.

в снт. Клесів Сарненського району

«Кажецца, наша церква зійшла з місця і кругом церкви молодий ліс. Молодий ліс, ну, такий посаж... молодий ліс. І церква скошує цей ліс. Іде і так, як косе(и). Ну, отак іде, крутиться і лягає ліс, лягає. Молодий ліс! І така площа молодого лісу! І потім вона стала на своє місце. О. То я казала, що буде война.

– То це було перед війною в Афганістані?

В Афганістані. Мені таке приснил(оса).

– Перед війною?

Перед війною в Афганістані. А шо? Мало людей вилягло?»

Записано від Чесмак П.М. 1946 р.н.

в снт. Клесів Сарненського району

КУПАЛЬСЬКІ ТА ПЕТРІВЧАНІ ПІСНІ

Запис Віктора КОВАЛЬЧУКА,
нотація Людмили ГАПОН

Нашії хлопці ловці

♩ 78

На - ши - ї хлоп - ци... На - ши хлоп - ци лов - ци лов - ци

По - ло - ві - лі жа - бу у ров[ци]

Нашії хлопці...
Наши хлопці ловці ловці
Половілі жабу у ровц[и]

Й усім хлопцям...
Й усім хлопцям по плішечку
А Василю цала жаб[а]

А Василю...
А Василю цала жаба
Щоб любила стара баб[а]

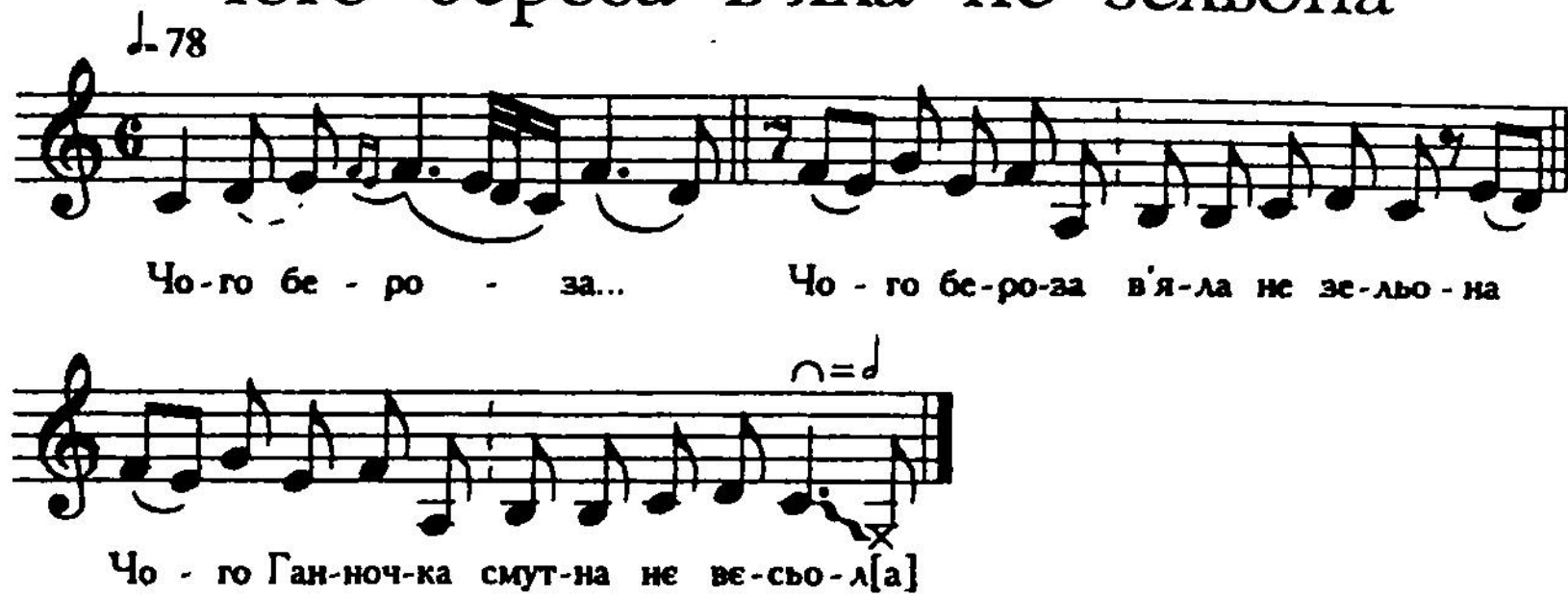
Цала жаба...
Цала жаба з одним зубом
Що поперла слиню клуб[ом]

Записано від Гладкевич М.Д.
в с.Познань Рокитнівського району

Чого бероза в'яла не зельона

Чого бероза...

Чого бероза в'яла не зельона

Чого Ганночка смутна не весьол[а]

Ой як же мені...

Ой як же мені веселенької бути

Кого любила не можу забути[i]

Кого любила...

Кого любила не можу забути

Кого не знала з тим жити стал[а]

Записано від Гладкевич М.Д.
в с.Познань Рокитнівського району

Петровочка мала ночка

Петровочка...
 Петровочка мала ночка
 Не вуспалась Йвановая доч[ка]

Що робіла...
 Що робіла шнури сукала
 Ох якіє шалкові[є]

Ох якіє...
 Ох якіє шалковіє
 Путать кони ворони[є]

Не спутала...
 Не спутала коня вороного
 Да спутала Колю молодог[о]

Записано від Гладкевич М.Д.
 в с.Познань Рокитнівського району

Наші хлопці риболовці

(співали на Івана Купала)

♩ 174

На-ші хлоп-ці ри-бо-лов-ці ри-бу ло-ві-лі

Трай - рай у - ха - ха ри - бу ло - ві - лі

Наші хлопці риболовці рибу ловілі
Трай-рай у-ха-ха рибу ловілі

Не поймали щуки-риби поймали ліна
Трай-рай у-ха-ха поймали ліна

Положили вони його на тесовий стол
Трай-рай у-ха-ха на тесовий стол

Записано від Гладкевич М.Д.
в с.Познань Рокитнівського району

На Івана на Купайла

На Івана...
Ой на Йвана на Купайла
Ми берозу убіра[лі]

Ми берозу...
Ми берозу убіралі
Купайлечко поспева[лі]

Купайлечко...
Купайлечко убіралі
Петровочку поспева[лі]

Ой дай Боже...
Ой дай Боже за рок дождаті
Купайлечко убіра[ті]

*Записано від Смик П.Т.
в с.Біловіж Рокитнівського району*

Попуд гай зелененький

3. Ой ти Людо небого Перейми коня мого

Ку - пай - ло...

Попуд гай зелененький
Бежить конь вороненький
Купайло...

Ой не сам же вон бежить
На йому Гандрей сидить
Купайло...

Ой ти Людо небого
Перейми коня мого
Купайло...

Ой рада б я перейняти
Да сидить батько й мати
Купайло...

Ой ти Людо небого
Ти не бойса ничого
Купайло...

*Записано від Ковальчук В.Ф.
в с. Біловіж Рокитнівського району*

Годі годі зозуля кувати

Бо йдуть дев - ки бе - ре - зи ру - бат[и]

Годі годі...

Годі годі зозуля кувати

Бо йдуть девки берези рубат[и]

Хто не вийде...

Хто не вийде вогню класти

Загадаєм 'вечки паст[и]

Хто не вийде...

Хто не вийде розкладати

Загадаєм заганят[и]

Записано від Смик П.Т.
в с.Біловіж Рокитнівського району

А в Залав'є огонь горить

А в Залав'є...
А в Залав'є огонь горить
З Сновидович полум'єч[ко]

З Сновидович...
З Сновидович полум'єчко
Та Марині в віконеч[ко]

Так само і далі розспівується кожен перший рядок

Там Валюхна хусту шила
Із Іванком говорил[а]

Ти Іванку моє серденько
Коли поїдем на войнонь[ку]

А я поїду завтра вранці
Тепер буду на петров[ци]

А я поїду у суботу
Тепер поїду на робот[у]

Записано від Чигеран Г.Н.
в с.Сновидовичі Рокитнівського району

Ой на селє скрипка грає

Ой на селє...
Ой на селє скрипка грає
Мене мати не пуска[є]

Мене мати...
Мене мати не пускає
Ї у коморі зачиня[є]

А в коморі...
А в коморі окна й двери
Видно доні ковалер[и]

А в коморі...
А в коморі й окенечко
Видно доні Купайлеч[ко]

*Записано від Чигеран Г.Н.
в с.Сновидовичі Рокитнівського району*

Покладу кладочку

Пок-ла - ду кла - доч - ку тон - ко - ю вер - бо - ю
Вже по - ра де - воч - ки з Ку - пай - ла до - до - [му]

Покладу кладочку тонкою вербою
Вже пора дівочки з Купайла додо[му]

Ну а ти Галюсю зостанься зостанься
З молодим Іванком звенчайся звенчай[ся]

Накладем віночка із м'яти із рути
Вже тобі Галюсю із нами не бут[и]

*Записано від Чигеран Г.Н.
в с.Сновидовичі Рокитнівського району*

Петровочка мала ночка

Петровочка...
Петровочка мала ночка
Не доспала наша Валєч[ка]

Що робіла...
Що робіла шнури сукала
Ох якіє шалкові[є]

Ох якіє...
Ох якіє шалковіє
Путать коні да ворони[є]

Не спутала...
Не спутала коня вороного
Да спутала Сірожу молодог[о]

Пожді коню...
Пожді коню загнуздаю
Да й поїдем до Дуна[ю]

Бо в Дунаю...
Бо в Дунаю вода погожа
Бо в Васілька дєвка хорош[а]

*Записано від Кравчук Г.С.
в с.Кам'яне Рокитнівського району*

Петровочка мала ночка

Петровочка...
Петровочка мала й ночка
Не віспалась молода дєвоч[ка]

Рано встала...
Рано встала воли погнала
Погнала воли на пожарниц[ю]

Погнала воли...
Погнала воли на пожарницю
Заросилася до поясниц[i]

Заросилася...
Заросилася бо роса була
Хлопци любили бо молода бул[а]

*Записано від Кравчук Г.С.
в с.Кам'яне Рокитнівського району*

Ой чикуль чикуль десь до дороги

$\text{♩} = 180$ *Одна* *Двоє*

Ой чи - куль чи - куль десь до до - ро - ги

Ей у па - руб - ка кри - ви - е но - ги

Ой чикуль чикуль десь до дороги
Ей у парубка кривіє ноги

Камілезами убираєца
Да й до дівчини собираєц[а]

Записано від Баяки Г.Г., Веремейчук В.І.
в с.Нетреба Рокитнівського району

На городі морква родить

♩ 84 *Одна* *Гурт*

На го - ро - ді... На го - ро - ді мор - ква ро - дить

А до ме - не мой кум ход[ить]

На городі...
На городі морква родить
А до мене мой кум ход[ить]

Роди роди...
Роди роди морковонько
Бо приходить мой кумонь[ко]

Поки кума...
Поки кума не любила
То й веселенька ходіл[а]

А тепера...
А тепера щодня плачу
Поки кума не побач[у]

*Записано від Баюки Г.Г., Веремейчук В.І.
в с.Нетреба Рокитнівського району*

За синечками за двиречками

Одна $\text{♩} = 150$

За си - неч - ка - ми за дви - реч - ка - ми

Двоє

Сто - їть лу - же - чок з по - ду - шеч - ка - ми

з по - ду - шеч - ка - ми

За синечками за двиречками
Стоїть лужечок з подушечками 2

А в том лужечку парубок лежить
В правій рученьці дудочку держить 2

Дудочка грає правди не скаже
З ким моя мила спатоньки ляже 2

Ой ляжу ляжу сама з собою
З правій рученькою под головою 2

Правій рученькою под головою
Прийди козаче ляжу з тобою 2

*Записано від Баюки Г.Г., Веремейчук В.І.
в с.Нетреба Рокитнівського району*

Сьогодні Купайло

Сьогодні Купайло...
Сьогодні Купайло купуємо
Да на те літо захищає[мо]

Й а наша сусідка...
Й а наша сусідка велика ведмідь
На дуб лизла кору гріз[ла]

На дуб лизла...
На дуб лизла кору грізла
З дуба падала кореня копа[ла]

З дуба падала...
З дуба падала
Кореня копа[ла]

***

Наше Купайло...
Наше Купайло вогонь горить
В нашої ведмидь живот бол[ить]

Нехай болить...
Нехай болить нехай знає
Хай Купайла не чепа[є]

*Записано від Євсенко М.І., Євсенко С.Ю.
в с.Білка Березнівського району*

ЖНИВНІ ПІСНІ

Запис Віктора КОВАЛЬЧУКА,
нотація Людмили ГАПОН

Жніть женчики

Жніть женчики не ленуйтеся
На соненько не девуйтеся

Вже сонечко згори котіца
А нам молодим додому хочеца

Як загончик то і я женчик
Як загонище то я лежніще

Я думала що пирут з сиром
А мене кажут твій жених Сідор

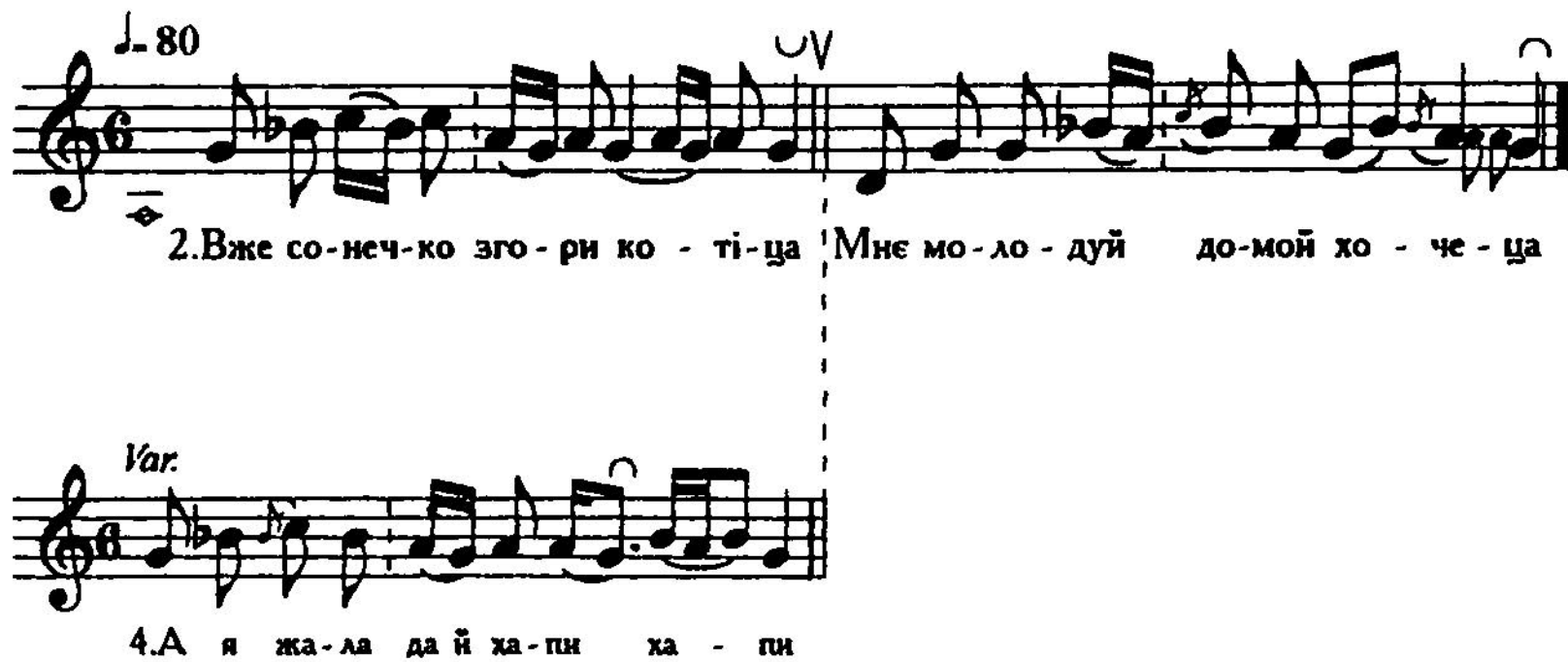
Я думала що пірог з медом
А мене кажу твій жених Федор

Затисано від Колодіч М.М.
в с.Познань Рокитнівського району

Вже соненько

2. Вже со-неч-ко зго-ри ко - ті-ца | Мнє мо-ло - дуй до-мой хо - че - ца

4. А я жа-ла да й ха-пи ха - пи

[Вже соненько] за дубком за дубком
Добре жаті холодком холодком

Вже соненько згори котіца
Мнє молодуй дому хочеца

А чого мнє дому хочеца
В мене вдома нема матухни

А я жала да й хапи хапи
Да й нажала повтори копи

А я жала да й помаленьку
Да й нажала сороківоньку

Записано від Гладкевич М.Д.
в с.Познань Рокитнівського району

Я й на горі да жито жала

Я й на го - рі да жи - то жа - ла

Я й на го - рі да жи - то жа - ла

Ма - лень - кі - ї сноп - ки в'є - за - ла

Я й на горі да жито жала 2
Маленькії снопки в'язала

Єдь батенько по мої снопки 2
Не забудьса да рубля взяті

Не забудьса да рубля взяті 2
Мої снопки да прив'язаті

*Записано від учасників фольклорного гурту
в с.Познань Рокитнівського району*

Сьвятий Петро Іллю кличе

♩=138 Тягуче

Сьвятий Пет-ро І-/гі/л-лю - /у/ кли - че

Хо-ди Іл - лью по-гу... - у - ля - єм

Сьвятий Петро Іллю кличе
Ходи Ілльо погуляєм

Гуляй сьвятий Петро сам же
Бо мні Іллі нема коли

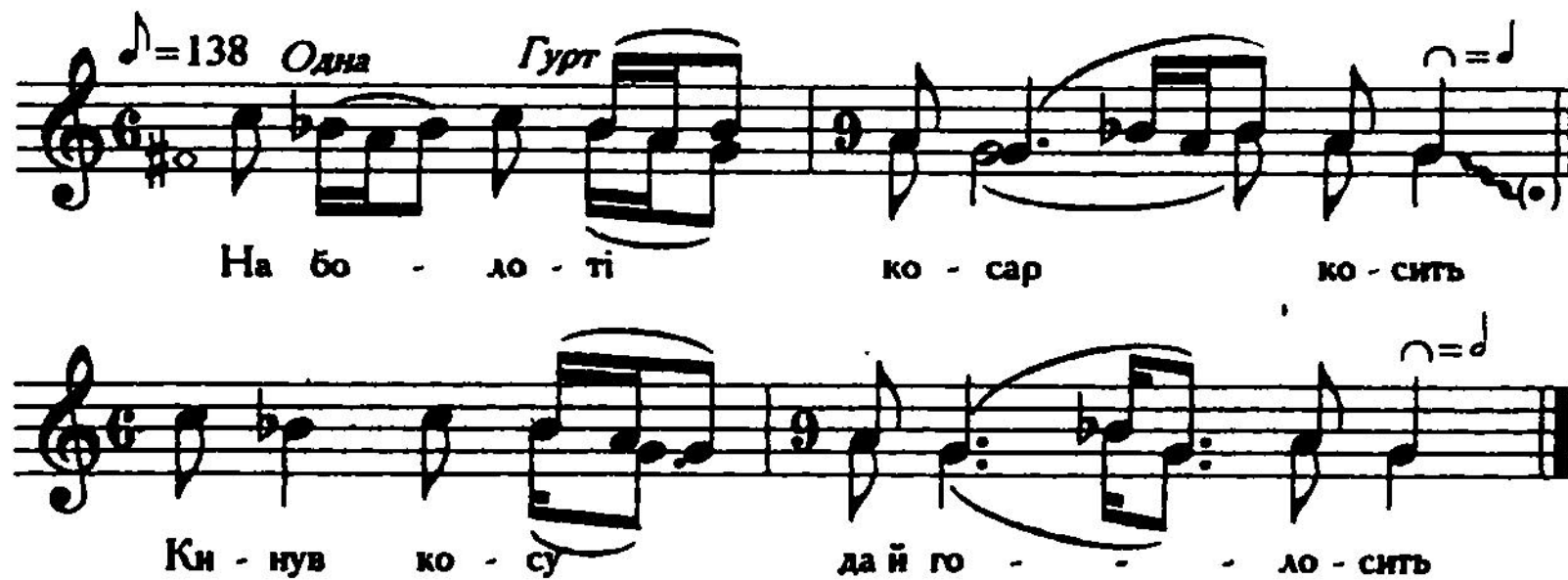
Вже косарі на болоти
А женчики на роботи

До косарів й обід несті
До женчиков самим пойти

*Записано від учасників фольклорного гурту
в с.Мутвиця Зарічненського району*

На болоті косар косить

На болоті косар косить
Кинув косу да й голосить

Яка ж моя коса тупа
Яка моя жінка скупа

Наварила сочевиці
Насипала чимириці

Їжте з хлібом й умачайте
А на водку вибачайте

Записано від Мушик Г.П., Мушик М.М., Мушик О.Р.
в с.Малі Телковичі Володимирецького району

А я в бору

А я в бо-ру да жи-то жа-ла

Ме-не ма-ті по-луд-на - (аť) зва-ла

А я в бору да жито жала
Мене маті полуднать звала

Ой полуднай моя матухно
Я вже давно пополуднала

Полуднала хліб із солькою
Сльозоньками да полівала

Сльозоньками да полівала
Свою долю да проклінала

Бодай доле провалілася
Я б по тобі не журілася

Бодай доле да ти пропала
Я б по тебе да не плакала

*Записано від Кравчук Г.С.
в с.Кам'яне Рокитнівського району*

(1)

Ой летала раба пава

Ой ле-та - ла ра - ба па - ва по по - лю

Да й скли-ка - ла че - ля - донь - ку до дво - ру

Ой летала раба пава по полю
Да й скликала челядоньку до двору

Іди іди челядонько до двору
Не запалюй біле личко по полю

Вже я своє біле личко запалила
Як на пана на нивоньку ходила

Ой не сиди господарє не сиди
Да й піди ж ти на нивоньку походи

Ти думаєш господарє що ми спали
А ми твою нивоньку дожали

Ой дожали нивоньку в Божий час
Й а тепера господарє частуй нас

*Записано від учасників фольклорного гурту
в с.Омит Зарічненського району*

Ой котився венок з поля

Ой котився венок з поля ж
Да й до пана до покоя

Вийди пане із покоя ж
Возьми мене із собою

Вже ж я дощу да й напився
Буйних вітрів нашугався

Буйних вітрів нашугався
Всяких косток нанюхався

*Записано від учасників фольклорного гурту
в с.Мутвиця Зарічненського району*

КОЛИСКОВІ ПІСНІ

Люлі люлі мале дитя спаті

Лю - лі лю - лі ма - ле ді - тя спа - ті

Ко - ту ко - ту ко - ті - ноч - ка Зас - ні ма - ла де - ті - ноч - ка

Ой на пло - ті на пло - точ - ку Хо - дить ко - ток по пло - точ - ку

Записав Ковальчук В.П. від Колодич П.В.

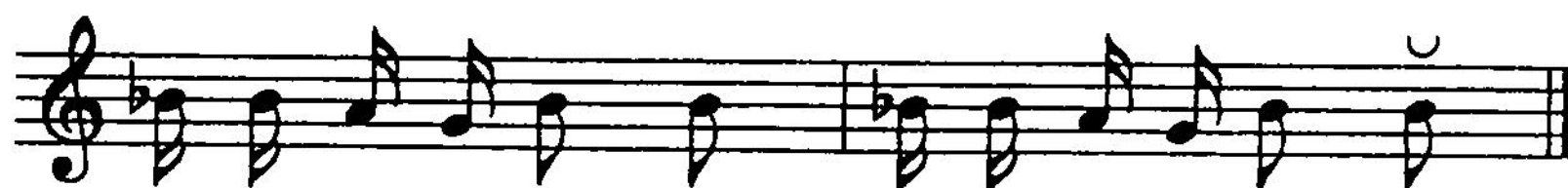
в с.Кам'яне Рокитнівського району.

Нотація Гапон Л.Д.

Котик білий котик сьрий

Ко - тик бе - лий ко - тик се - рий

Не хо - ди по ха - ти не бу - ди ди - тя . - ти

Записав Ковальчук В.П. від Попко Г.П.

в с.Кисоричі Рокитнівського району.

Нотація Гапон Л.Д.

Ой котино котино

♩ = 60

Ой ко - ти - но ко - ти - но Ку - да ї - дем по сі - но

Возь - ми ме - не з со - бо - ю То я бу - ду зто - бо - ю

Ти бу - деш сін - це клас - ти Я бу - ду во - лі - кі пас - ти

А - а А - а Кот - ко бе - лий кот - ко во - ло - ха - тий

По - бег кру - гом ха - ти А на - ша Тань - ка бу - де спа - ти

Записала Абрамович В.А. від Євпат Г.Д.
в с.Кисоричі Рокитнівського району.
Нотація Гапон Л.Д.

А ЛЮЛЮ ЛЮЛЮ

А лю - лю лю - лю лю - лю Чу - жим діт - кам ду - лю ду - лю

А на - шой доч - ци ка - ла - чи Щоб спа - ла вдень і вно - ці

А лю - лі ма - лень - ка Рос - ти ве - ли - чень - ка

А лю - лі лю - лі а дов - гень - ко спі

Записав Абрамович В.А. від Прокопчук Є.Ю.
в с.Балашівка Березнівського району.
Нотація Гапон Л.Д.

Ой да люлі люлі

Ой да лю - лі лю - лі ма - ле ди - тя спа - ти

Ой щоб не бу - ло да пла - чу у ха - ти

2.3.

Ой да люлі люлі мале дитя спати
Ой щоб не було да плачу у хати

Оборвалася да й вервечка старенька
Ой заплакала дитиночка маленька

Я колисочку сама буду в'язати
Свою дочечку да й буду колихати

Записав Ковальчук В.П. від Смик П.Т.
в с.Залав'є Рокитнівського району.
Нотація Гапон Л.Д.

Рівненське Полісся у краєзнавчих дослідженнях

Поліська територія сучасної Рівненщини, займаючи значну її північну частину, щонайбільше постраждала від чорнобильського лиха. Вона здавна цікавила і привертала пильну увагу, окрім учених-спеціалістів різного профілю і багатьох творчих людей, ще й невтомних краєзнавців. Із виникненням і початком їх масового руху з другої половини ХІХ століття, коли почали створюватись краєзнавчі товариства і осередки, чимало тодішніх просвітителів і самостійно, і організаційно впритул і конкретно намагалися найглибше досліджувати, вивчати, записувати, популяризувати через різні можливі видання не тільки далеку і ближчу історію, природні багатства цього цікавого краю, а й звичаї, побут, фольклор і етнографію, ремесла поліщуків.

Маємо, зокрема, зібрані і в значній мірі опубліковані народознавчі матеріали, які не втратили своєї наукової і пізнавальної вартості до наших днів, Павлом Чубинським (1839-84), Оскаром Кольбергом (1814-90), Володимиром Антоновичем (1834-1908), Орестом Фотинським (1862 – 1931), Олександром Цинкаловським (1898-1983) та багатьма іншими. Чимало корисного для вивчення Полісся зробило і Товариство дослідників Волині (1900-20) у Житомирі, яке згурпувало значні краєзнавчі сили і залишило після себе 14 томів дослідницьких праць. (1)

Уже працюючи у краєзнавчому музеї, видатний фольклорист і етнограф Василь Кравченко (1862-1945) публікує у газеті «Селянська біднота» за 23 вересня 1923 року звернення до молоді, у якому, зокрема, наголошує: «Якщо тільки ми, згадавши ще деякий час, не зберемо ось зараз старосвітських матеріальних речей, не занотуємо народних пісень, звичаїв, то все те мусить хутко зникнути, і то ще за життя багатьох із нас». Тоді ці пристрасні слова було почуто, але здійснити задумане перешкодили подальші репресивні заходи радянсько-комуністичного свавілля. А записані і опубліковані ним фольклорні матеріали донині є вдячним науково-довідниковим джерелом. (2)

«Якщо є на світі тихий край, край лагідний, то це наше Полісся», – висловився у повісті «Уляна» польський письменник Юзеф Крашевський (1812-87), дороги якого, і життєві, і творчі, пов'язані з багатьма селами Володимирецького і Дубровицького районів. Будучи дуже прискіпливим до усіх деталей народного життя, вивчаючи

його у всіх деталях із незаперечним краєзнавчим хистом, у своїх творах «Історія Савки», «Життя за селом», «Остап Бондарчук», «Прадавня легенда», «Ярина» та інших описав традиції та обряди поліщуків. Добре володіючи малярською справою, залишив для нащадків «Альбом видів Волині, Полісся і Литви», цікаві малюнки «Подвір'я в Осовій на Поліссі», «Курна хата на Волині», «Весільний похід» тощо, свої «Спогади про Литву, Полісся і Волинь». (3) Для сучасників його творча спадщина – це великий пізнавальний матеріал.

У 1869-70 роках Павло Чубинський разом із своїм помічником Іваном Чередником, здійснюючи подорожі, зокрема, у тодішній Волинській губернії, відвідав містечка і села північних повітів краю, а всього обстежив 54 повіти Південно-Західного регіону. (4) У його записах зафіксовані населені пункти Рокитне, Сехи, Томашгород, Сарни та десятки інших.

Як відомо, з 1838 року на виконання царського указу почали у 38 губерніях Росії виходити офіційні урядові газети «Губернские ведомости». З'явилося таке видання і в Житомирі. Окрім офіціозу, в ній широко також публікувалися історико-краєзнавчі матеріали з археології, історії, етнографії, географії, літератури. Цю ж справу продовжували і «Волинские епархиальные ведомости», де друкувалися, зокрема, священики-краєзнавці Степан Блонський (1846–?), родом із села Чудель і Федот Кудринський (1867–?) із містечка Степань тепер Сарненського району. (5) Завдяки таким старанням і невтомному ентузіазму місцевих людей, закоханих у рідний край, добре знаючих усі аспекти народного життя, було багато зроблено для вивчення і фіксації традицій і найрізноманітніших звичаїв у поліських населених пунктах, чимало з яких мають продовження у нових поколіннях, стали справжньою криницею невичерпної людської душі.

«На Поліссі, відділенному від степових місцевостей обширними зонами лісів і великими річками, населення зберегло первісний тип слов'янського племені й у фізичному обрисі зовнішності, й у відвічних своїх звичаях, традиціях і народних піснях, – наголошував Оскар Кольберг. – Тут менше, ніж деінде, видно сліди впливу чужої племінності, яка в інших місцях змінила прототип слов'янина». (6)

Ще сучасники називали хвилючу повість «Поліщуки» уроженця м. Сарни Бориса Шведа (1906-45) «нотатником, писаним життям». Правдиво зобразивши нелегке поліщуцьке життя, свідком якого був сам, автор з теплотою художнім словом змалював свята і звичаї своїх земляків – літнє свято Івана Купала, окремі повір'я. І добру справу задумала зробити Рівненська обласна організація «Просвіта»,

яка хоче перевидати цей нині маловідомий і малопоширений життєпис поліщукової долі на межі ХІХ–ХХ століть, бо цей твір має не тільки пізнавальну, а й певну мистецьку цінність. Як писали перші видавці твору у Львові в 1938р., це була «перша повість про поліщуків, яку написав поліщук», де все правдиво у хвилюючих рядках на папері. (7)

Ніколи не зникав інтерес до поліських народних традицій у краєзнавців, хоча підтримувався через суспільно-історичні причини з різною інтенсивністю у певні періоди. Але найчастіше, зрозуміло, їхні матеріали публікувалися на сторінках обласної і районної періодики. І ця сторінка ще чекає своїх дослідників. А у тодішній обласній газеті «Червоний прапор» позитивну роль відігравала, окрім окремих публікацій, краєзнавча сторінка «Край наш поліський», яку заснував у 1964 році і вів невтомний краєзнавець-пошуковець Григорій Дем'янчук (1936–2001). Це була добре ерудована і знаюча людина. Ним зроблено сотні публікацій у різних виданнях, написано історико-краєзнавчі нариси «Барви Полісся» (1975), «Над Горинь-рікою» (1977), «Біля джерел» (1980), «Семи криниць водиця» (1984), видано уже після смерті «Звідки тече та річка» (2001) та інші, де переважна більшість матеріалів безпосередньо стосується Рівненського Полісся. А це – історія, природа, фольклор, народні звичаї і традиції, дослідники краю тощо. (8) Саме завдяки його старанням і підтримці ректорату Рівненського державного інституту культури було випущено у світ три номери науково-краєзнавчого альманаху «Волинські дзвони» (1995, 1997, 1999), у яких вміщений багатий різноматематичний матеріал із поліського регіону, авторами якого стали краєзнавці Людмила Марчук, Раїса Тишкевич, Алла Швець, Ярослава Підцерковна, Зиновій Дмитрів, Михайло Йориш, Тетяна Черніговець та інші. Незаперечну вартість для збереження і популяризації народної мудрості і вміння мають збірники «Етнокультура Волинського Полісся і чорнобильська трагедія», які готуються центром поліссязнавства при активній підтримці усіх зацікавлених сторін з 1996р. і помітно доповнюють інші видання чорнобильської тематики, що виходять у світ від столиці до обласних центрів.

Нині краєзнавці не залишаються байдужими до фіксації, вивчення і збереження багатющої народної спадщини Полісся. Свій вдячний внесок у цю патріотичну справу зробили і продовжують активно докладати свої зусилля члени Рівненського обласного краєзнавчого товариства Всеукраїнської спілки краєзнавців, яке було створене 31 березня 1989р., «Рівненського фольклорно-етнографічного товариства», яке діє з 1989р., беручи участь у різних фольклорно-

етнографічних експедиціях, готуючи окремі видання і публікації для колективних науково-краєзнавчих збірників, альманахів, журналів і газет, часто виступаючи з доповідями і повідомленнями на міжнародних, всеукраїнських, регіональних, вузівських, ювілейних, тематичних та інших конференціях. Серед них, у першу чергу, хочеться назвати прізвище Віктора Ковальчука, Богдана Столярчука, Алли Українець, Миколи Пінчука, Юрія Терлецького, Іванни Токар, Василя Павлюка, Ольги Михайлишин, Василя Попенка, Василя Рябунця та інших. Завдяки їхній невтомній праці і творчому підходові, як і багатьох зацікавлених сучасників-краєзнавців, робиться багато конкретних і вдячних справ для наукового, поглибленого вивчення народного життя у всіх його проявах і багатогранності.

Уже доброго розголосу набрали щорічні «Музейні гостини», які організовуються працівниками Рівненського краєзнавчого музею, на виставки-ярмарки яких запрошуються усі бажаючі народні умільці. Серед багатьох учасників у них постійно беруть участь різьбярі по дереву Олексій Литвин і Володимир Беркета з Костопільського району, гончар Віктор Андрощук і художник Олександр Власюк з Березнівського району, Іван Коваленас із Кузнецовська тощо. (10)

Збереженню і популяризації народно-пісенної спадщини Полісся сприяють традиційні фестивалі «Коляда» і «Древлянські Джерела», кущові і обласні огляди колективів художньої самодіяльності, де завжди беруть участь творчі мистецькі колективи і аматори з усіх поліських районів, постійно виступаючи з оригінальними програмами і широким використанням місцевого фольклору і традицій, які записуються пошуковцями-краєзнавцями. Це дає їм нові позитивні заряди на майбутнє, розширює зацікавленість усіма аспектами не тільки минулого, але й сучасного життя поліщуків.

Не залишаються осторонь висвітлення найрізноманітніших сторін народної творчості і мудрості, самодіяльних митців і умільців Рівненське державне телебачення, маючи щотижневу краєзнавчу програму «Край», і обласне радіо, уже понад десять років підряд виходячи в ефір із літературно-мистецькою і краєзнавчою передачею «Перевесло». Зроблено чимало, але попереду ще значний обсяг комплексних досліджень, бо те, що втратимо сьогодні чи завтра через свою байдужість, може зникнути назавжди. Не допустити такого становища – тільки наш сучасний патріотичний обов'язок.

Джерела

1. Житомирщина на зламі тисячоліть. Науковий збірник. Т. 21. Житомир. – 2000. – с. 10–13, 19 – 25.
2. Пашук І. 3 народних джерел // Червоний прапор. – Рівне – 1990 – 14 листопада; Пашук І. Те, чим жив народ. // Вільне слово – Рівне 1992 – 19 травня
3. Крашевський Ю. І. Біографічна довідка // Повісті – Київ. – 1979 – с. 425–426.

4. Шевчук Д. Видатні українські етнографи, що вивчали Південну Волинь в XIX ст. - на початку XX століття // Велика Волинь: минуле й сучасне. Матеріали міжнародної наукової конференції - Хмельницький - Ізяслав - Шепетівка - 1994 - с. 67-72.
5. Кондратюк Р. Священики-краєзнавці Волині // Житомирщина на зламі тисячоліть - с. 32-33.
6. Kolberg O. Lud, Jego zwyczaje, sposob zycia, mowa i t.d. T. 52 - Warszawa. - 1968. - s. 62.
7. Ящук П. Писано життям // Червоний прапор - 1964 - 3 липня; Пашук І. Правдивий життєпис краю // Зміна. - Рівне. - 1976 - 10 листопада.
8. Пшеничний М. Григорій Дем'янчук. Літературний портрет. - Рівне. - 2001; Пашук І. Краєзнавчі і пошуково-дослідницькі публікації Г.С. Дем'янчука // Полонному 1000 років. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - Полонне. - 1995. - с. 155-156.
9. Пашук І. «Хто шукає - той знаходить...» // Вільне слово. - 1994. - 20 серпня; Пашук І. Комплексна експедиція науковців // Вільне слово. - 1996. - 4 грудня; Марчук Л. Сторінки щоденника. Фольклорна експедиція в Рокитне 1993 року // Волинські дзвони. Краєзнавчий альманах. Випуск перший. - Рівне. - 1995. - с. 23-27.
10. Пашук І. Музейні гостини // Вільне слово - 1994. - 21 травня; Кідрук І. Музейні гостини // Вісті Рівненщини. - 1997 - 23 травня, Фоменко М. Таланти і прихильники // Вільне слово - 2000. - 23 травня.

КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ГАПОН Людмила Дмитрівна - старший викладач кафедри музичного фольклору Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (м.Рівне).

КОВАЛЬЧУК Віктор Павлович - художній керівник фольклорного гурту „Веснянка” Палацу дітей та молоді, провідний методист з фольклору обласного центру народної творчості, голова Рівненського фольклорно-етнографічного товариства (м.Рівне).

КОВАЛЬЧУК Ольга Вікторівна - член секції фольклору Рівненського обласного відділення Малої академії наук

НЕСЕН Ірина Іванівна - провідний науковий працівник Державного музею архітектури та побуту України (м.Київ).

ОМЕЛЯШКО Ростислав Андрійович - головний спеціаліст з питань культурології МНС України (м.Київ).

ПАРХОМЕНКО Тетяна Петрівна - аспірантка Київського Національного університету мистецтв (м.Рівне).

ПАЩУК Іван Григорович - голова Рівненського обласного краєзнавчого товариства Всеукраїнської спілки краєзнавців (м.Рівне).

РОМАНЧУК Олександр Миколайович - науковий працівник краєзнавчого музею (м.Нетішин).

УКРАЇНЕЦЬ Алла Миколаївна - завідувачка відділом етнографії обласного краєзнавчого музею (м.Рівне).

ШКАРБАН Андрій Свиридович - дослідник народної медицини (с.Мельниківка, Черкаська область).

ЯРЕМКО Богдан Іванович - кандидат мистецтвознавства, доцент, професор кафедри музичного фольклору Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (м.Рівне).

З М І С Т

ОМЕЛЯШКО Ростислав. В ім'я збереження духовних скарбів народу	3
КОВАЛЬЧУК Віктор. Збережемо етнокультуру Полісся	5
УКРАЇНЕЦЬ Алла. Народний одяг мешканців Рокитнівського району	10
ПАРХОМЕНКО Тетяна. Використання воску в народному знахарстві	27
НЕСЕН Ірина. До питання типології весільного обряду Північної Рівненщини	39
ЯРЕМКО Богдан. Традиційне гармошкове виконавство Південної Рівненщини	50
КОВАЛЬЧУК Ольга. Колекція народного вбрання, зібрана Віктором Ковальчуком для фольклорного гурту «Веснянка»	53
РОМАНЧУК Олександр. Топонімічні назви деяких населених пунктів Північної Рівненщини	67
ПРОРОЧІ СНОВИДІННЯ. (Запис Андрія Шкарбана)	71
КУПАЛЬСЬКІ ТА ПЕТРІВЧАНІ ПІСНІ. (Запис Віктора Ковальчука, нотація Людмили Гапон)	76
ЖНИВНІ ПІСНІ. (Запис Віктора Ковальчука, нотація Людмили Гапон)	92
КОЛИСКОВІ ПІСНІ. (Запис Віктора Ковальчука, Валентини Абрамович, нотація Людмили Гапон)	100
ПАЩУК Іван. Рівненське Полісся в краєзнавчих дослідженнях	104
Короткі відомості про авторів	109
Зміст	111

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ЕТНОКУЛЬТУРНА СПАДЩИНА
РІВНЕНСЬКОГО ПОЛІССЯ**

МАТЕРІАЛИ КОМПЛЕКСНИХ НАУКОВИХ ЕКСПЕДИЦІЙ
РІВНЕНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРНО ЕТНОГРАФІЧНОГО
ТОВАРИСТВА

ВІПУСК I

Упорядник та відповідальний за випуск - Віктор КОВАЛЬЧУК

Головний редактор - Валерій СИДОРУК

Музичний редактор - Людмила ГАПОН

Технічний редактор - Олег ЗЕНЬ

Графічні малюнки - Віра ГЕРАСИМЧУК

Світлини - Анатолій ПОХИЛЮК, Анатолій МІЗЕРНИЙ

Набір - Ігор НІКІШИН, Павло КОВАЛЬЧУК, Юрій РИБАК

Макетування та верстка - Ігор НІКІШИН, Олег ЗЕНЬ

Здано до набору 10.09.2001 р. Підписано до друку 14.11.2001 р. Формат 60x80 $\frac{1}{16}$. Папір книжковий. Гарнітура Times. Друк офсет. Ум.друк арк. 6,51. Ум.фарб.-відб. 6,84. Обл.-вид.арк. 6,05. Тираж 250.

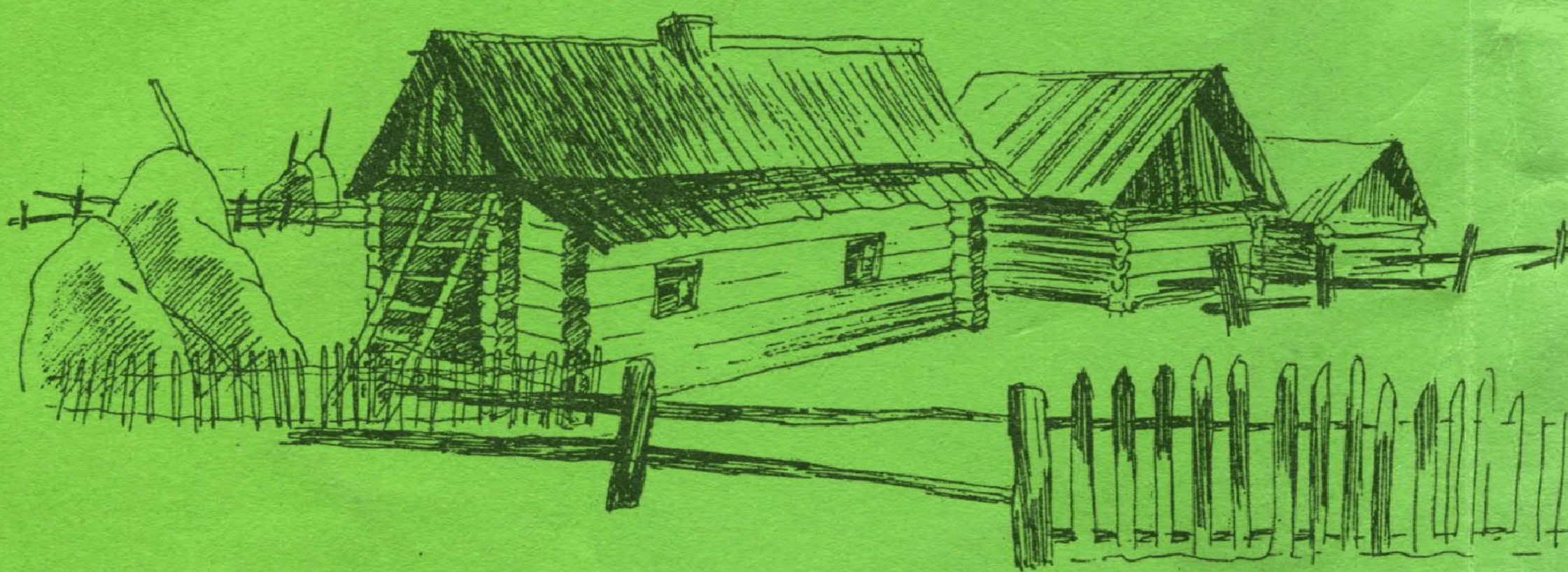
Видавництво та друкарня ППФ «Волинські обереги», 33028, м. Рівне, вул. 16 Липня, 38.
Тел./факс 62 03.97.

400
к.р.

ISBN 966-7518-65-5